

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus IV.

Fasciculus 1.

BOTH ÖDÖN

SZEGED VÁROS
BÜNTETŐBÍRÁSKODÁSA 1848-BAN

SZEGED

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, LÁSZLÓ BUZA, RÓBERT HORVÁTH,
ISTVÁN KOVÁCS, JÁNOS MARTONYI

Edit

Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti:

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, BUZA LÁSZLÓ, HORVÁTH RÓBERT,
KOVÁCS ISTVÁN, MARTONYI JÁNOS

Kiadja

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 50.)

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged.

Felelős kiadó: Buza László

Megjelent 500 példányban

BEVEZETÉS

Az egyes tudományágak közül igen kevés fejlődött annyira egyoldalúan, mint a magyar állam- és jogtörténet. A magyar polgári jogtörténészek saját társadalmi rendszerük igényeinek megfelelően az ún. szakjogtörténetek, a magán-, a büntető- és a perjogtörténet rovására túlnyomórészt csak alkotmánytörténeti kérdésekkel foglalkoztak, és a szocialista kutatók sem tudták még pótolni az elmúlt néhány esztendő alatt azt a sok mulasztást, amely több jogtörténész nemzedéket terhel.

A magyar állam- és jogtörténet tudományának egyenetlen fejlődése bizonyítékeként a magyar polgári jogtörténetírás egyik kései termékére hivatkozunk, amely szinte valamennyi 1947-ig nyomtatásban megjelent jelentősebb magyar történeti, jogtörténeti munka eredményeit szintézisbe foglalja.¹ Ebből a tankönyvből az kétségtelenül megállapítható, hogy a magyar alkotmánytörténet területén viszonylag kevés ugyan a terra incognita, de a magyar magán-, büntető- és perjog történetéről vajmi keveset tudunk. Az egyébként szépen megírt tankönyvben különösen szembetűnő, hogy a szerzőnek a magánjogtörténet összefoglalásánál meg kellett elégednie Frank Ignác és Karel Kadlec közismert, de már igen régi munkáinak eredményeivel,² a perjogtörténet megírásánál Hajnik Imrének a Mohácsot megelőző századokkal foglalkozó monográfiájával³ és a büntetőjog történetének vázolására szinte minden előmunkát hiányában magának, mint tankönyvírónak(!) kellett vállalkoznia.

Az elmondottak alapján könnyű lenne az elhunyt szerző feje fölött pálcát törnünk azért, mert a szakjogtörténetek — különösen az alaki és anyagi büntetőjog története, amelyekre az alábbiakban figyelmünket összpontosítjuk — mostohagyermekként jelentkeznek a tolla alól kikerült kötetben, de ez az elmarasztalás nem lenne méltányos. Miként erre már utaltunk, a felelősség nem egy személyre, kiváltképpen nem csak az említett tankönyv írójára hárul, aki élete alkonyán új, szocia-

¹ Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. (Budapest, 1946.)

² Frank Ignác: *Principia juris civilis hungarici* (Pest, 1829.), ua.: *A közigazgatás törvénye Magyarhonban* (Buda, 1845—1847.), Karel Kadlec: *Werbőczyovo Tripartitum*. (Prága, 1902.)

³ Hajnik Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*. (Budapest, 1899.); Vinkler János: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig* (Pécs, 1927. 1—2. kötet) c. nagy igyekezettel megírt, több mint 1000 oldalas munkája, amelyben a szerző Hajnik monográfiáját kívánta tovább folytatni, az okleveles anyag figyelmen kívül hagyása miatt, jogtörténészek számára sajnos alig használható.

lista társadalmi rendünkben egy avatott tollal megírt monográfiával⁴ igazolta a magyar alaki és anyagi büntetőjog múltjának feltárására irányuló törekvését, hanem általában a polgári jogtörténeszekre, ezek több nemzedékére.

A büntetőjogtörténeti tudomány tehát elmaradott állapotban sanyalódik, az azonban már problematikusabbnak látszik, hogy mi az egyre tűrhetlenebbé váló lemaradásnak az oka. Sok kifogást és néha bizony ürügyet is találtak és találnak jogtörténeszeink indokolásul arra, hogy miért nem foglalkoznak büntetőjogtörténeti kérdésekkel, de a legdöntőbb okra eddig még nem hívták fel a figyelmet. A Mohács előtti évszázadokra nagyban-egészben edfogadható az a kifogás, hogy kellő számban nem maradtak ránk hasznosítható források, a kései unokák nem őrizték meg azokat az okleveleket, ha ilyeneket egyáltalán kiállítottak a bírói hatóságok, amelyekből őseiknek magánjogi következményekkel *nem* járó bűncselekményeire derülne fény. A 16—19. századra vonatkozóan már nem hivatkozhatunk forráshiányra, hiszen különösen a 18—19. században a büntetőjogi források a maguk összességében szinte áttekinthetetlen tengerré duzzadnak. És itt elérkeztünk a büntetőjogtörténeti kérdésekkel szemben megnyilatkozó közömbösség, nemtörődomség bevallatlan okához: nem írunk 1526 előtti és nem 1526 utáni magyar büntetőjogtörténetet, mert a legkülönbözőbb levéltári állagokban 1526 előttre *túl kevés*, 1526 utánra *túl sok* forrás áll rendelkezésünkre, és mert ebből következően országos érdekű témát feldolgozó tanulmány anyagának összegyűjtéséhez egyelőre egy kutatónak az élete rövidnek bizonyulna.

Igaza volt a magyar büntetőjogtörténet egyik munkásának, midőn két évtizeddel ezelőtt azt vetette papírra, hogy »igazi büntetőjogtörténetünk nincs«,⁵ és sajnos ma sem jár messze a valóságtól az, aki ilyen éles fogalmazásban állít hasonlót. Vitathatatlan tény az, hogy nincs még összefüggő büntetőjogtörténetünk, de megszülethetik e tudományágunk is, csak le kell küzdenünk azokat az akadályokat, amelyek a születés folyamatát gátolják, nehezítik, csak fokozott lendülettel többünknek kell hozzálátnia a jogtörténeti »aprómunkához«, a részletkutatókhoz, különösen az egyes megyék, városok és úriszékek büntetőbíráskodási gyakorlatának feltárásához.

A magyar büntetőjogtörténet felvirágoztatásának nélkülözhetetlen feltétele az, hogy jogtörténeszeink ne riadjanak vissza a *helytörténeti kutatásoktól* sem. Szükség van erre részint azért, mert Magyarországon a feudalizmus korának évszázadaiban még büntetőjogi vonatkozásban is a *szokásjog* volt a legjelentősebb jogforrás, részint mert a törvénykönyvtervezetekről és a hazánkban igen rövid életű Codex Josephina-ról nem beszélve, nálunk egészen a 19. század utolsó harmadáig nem került

⁴ Eckhart Ferenc: *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI—XVII. században.* (Budapest, 1954.); Lásd hozzá Sinkovics István igen elismerő bírálatát: *Századok*, 91. (1957.) évf. 428—431. 1.

⁵ Degré Alajos: *A négyeskönyv büntetőjogi elvei.* (Budapest, 1936.) 3. l. Hasonló értelemben nyilatkozik hét évvel később is Angyal Pál—Degré Alajos: *A XVI—XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlat.* (Budapest, 1943.) 5. l. (A kiemelések most és a következőkben is tőlünk származnak. B. Ö.)

sor a szokásjog uralmával együtt járó *partikularizmust* felszámoló büntetőjogi kondifikációra. A kódexhiány, a szokásjog uralma és az ezekből folyó partikularizmus együttesen tág teret biztosítottak helyi bíróságainknak arra, hogy joggyakorlatukban országrészenként, megyénként, városonként és igen gyakran még uradalmanként is egymástól többé-kevésbé eltérő módon járjanak el, más és más elveket alkalmazzanak. Az eltérő elvek szerint ítélkező, a különböző módon eljáró bíróságok joggyakorlatának ismerete nélkül, anélkül, hogy föltárnók jónéhány megye, város és uradalom büntetőbíráskodását megvilágító forrásanyagot, nem írható meg a magyar feudális büntetőjog története. Összefoglalva a mondottakat, *helytörténeti jellegű büntetőjogtörténet művelése nélkül nem születhet meg az országos büntetőjogtörténet sem!*

A büntetőjogtörténeti jellegű helytörténeti kutatások jelentőségének felismerése vezette e szerény igényű tanulmány szerzőjét arra, hogy felkeresse a szegedi Állami Levéltár kutatószobáját és kutatásainak itt közzétett eredményeivel, mint aprócska építőkockákkal hozzájáruljon a majdan megírásra kerülő magyar alaki és anyagi büntetőjogtörténet értékes épülete falainak felhúzásához. A szerző rendelkezésére bocsátott terjedelem nem tette lehetővé azt, hogy a tanulmány címében szereplő város büntetőbíráskodásának hosszabb korszakát mutassa be, ezért egyelőre megelégszik azzal, hogy elsődlegesen a város 1848. évi fenyítőtörvényszéki jegyzőkönyvének adataira támaszkodva,⁶ Szeged város népének életében is döntő jelentőségű esztendőre, 1848-ra korlátozza fejtegetéseit. Előljáróban még csak annyit, hogy e tanulmány írója Szeged város *rendes* fenyítőtörvényszéki eljárásának és az itt alkalmazott anyagi büntetőjognak a bemutatását a fellelhető forrásadatok hézagossága miatt ugyan csak vázlatosan, de egyaránt feladatának tekintette, mert e két jogágazat szabályai a joggyakorlatban, tehát a történeti valóságban együtt jelentkeztek.⁷

⁶ Szegedi Állami Levéltár. Rabokat ítélő törvényszék jegyzőkönyve. 1848. (A következőkben e jegyzőkönyvre a jegyzőkönyvi bejegyzés évének, hónapjának, napjának és számának megjelölésével, pl. az 1848. évi június 30-i 75. számú bejegyzésre így hivatkozunk: *Jkv. 1848. jún. 30. 75. sz.*)

⁷ Itt mondok köszönetet városunk levéltára vezetőjének, Oltvai Ferencnek, aki hivatali kötelességén messze túlmenően, baráti szívességgel állt mellettem a szükséges levéltári források rendelkezésemre bocsátása alkalmával.

I.

SZEGED VÁROS RABOKAT ÍTÉLŐ TÖRVÉNYSZÉKE ÉS BÜNTETŐELJÁRÁSA 1848-BAN

1. §. A Szeged városi büntető igazságszolgáltatás szervei és személyei

a) Törvényeink elsőfolyamodású rendes büntetőjoghatóságot biztosítottak az 1848-as magyar polgári forradalmat megelőző évszázadokban a szabad királyi, általában a privilegizált városoknak.⁸ Ezt a helyzetet a haladó jellegű 1843/44. évi büntetőeljárás törvényjavaslatok is fenn kívánták tartani,⁹ sőt e vonatkozásban még a magyar feudális rendi alkotmány alapvető intézményeit lebontó 1848. évi áprilisi törvények sem változtattak a régi helyzeten. Éppen ezért újabb törvényhozási intézkedések elmaradása miatt 1848-ban a szabad királyi városok között Szeged is folyamatosan élt tovább a korábban rábizott büntetőjoghatósággal.¹⁰

A feudalizmus korában a bírói hatalmat általában, a büntető igazságszolgáltatást pedig kivétel nélkül nem egyes személyek, hanem törvényszékek, társasbíróságok gyakorolják.¹¹ Szegeden a »rabokat ítélő törvényszék« feladata, hogy a bűnügyekben lefolytassa a szükséges büntetőbírószági eljárást és eljárása eredményeként végül is ítéletet mondjon. A büntetőjoghatóságot gyakorló városi törvényszékekkel kapcsolatban törvényeink hallgatnak arról, hogy hány bírótársnak kell megjelennie a bírószági üléseken ahhoz, hogy a törvényszéki eljárást megkezdhessek. De nem rendelkeznek abban a vonatkozásban sem, hogy mikorra az a legkisebb létszám, amely mellett még érvényes bírószági határozat, ítélet hozható.¹² Az 1848 előtt alkotott magyar törvények a vá-

⁸ Vuchetich Mátyás: *Institutiones iuris criminalis hungarici*. (Buda, 1819.) 320., 327. l. (A következőkben Vuchetich: *Institutiones*.); Szlemenics Pál: *Fenyítő törvényszéki magyar törvény*. (Pest, 1847.) 131. l. (A következőkben Szlemenics: *Fenyítő törvény*.)

⁹ I. javaslat 8. §., II. (esküdtzéki) javaslat ugyancsak 8. §. A javaslatok szövegét lásd Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. (Budapest, 1896—1902.) I. kötet. II. rész, 144., 371. l. (A következőkben Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*.)

¹⁰ E joghatóságával élnie is kellett, mert a büntetőbíráskodás a szabad királyi városoknak nemcsak joga, de kötelessége is volt.

¹¹ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 131. l., Szlemenics Pál: *Közönséges törvényszéki magyar törvény*. (H. n. 1823.) 4. kötet. 28. l.

¹² Vuchetich: *Institutiones*. 329. l.; Szlemenics Pál szerint a szabad királyi városok ítélőszékének »teljességéhez a' Szokás három Tagnak jelenlétét kívánja ineg.« Szlemenics: *Közönséges törvényszéki magyar törvény*. 4. kötet. 43. l.

rosi bíróságok *taglétszámának* alsó határát éppen úgy nem állapítják meg, mint ahogyan a felső határról sem beszélnek.

Szegeden 1848-ban a törvényszéki üléseken egy elnök és 4—10 tanácsnoki rangú bírótárs, valamint a jegyzői hivatal kiküldötte jelenik meg, az azonban ma már aligha állapítható meg, hogy a megjelenteknek hogyan és főként milyen számban kell közreműködniök érvényesnek tekinthető határozatok meghozatalában. A szegedi rabokat ítélő törvényszék *elnöke* és az elnök *bíróitársai* a város szűkebb, ún. *belső tanácsának*, magisztrátusának igazgatási, városkormányzati feladatokat is ellátó tagjai közül kerülnek ki.¹³ A bírák bírói tisztüket 1848 előtt szinte kizárólag csak a patricius polgárság, 1848-ban a városi törvény értelmében szavazásra jogosultak bizalmát megszerezve, *választással* és a *bírói eskü* letételével szerzik meg.¹⁴

A törvényszék ülésein az elnöki teendőket 1848-ban a *polgármester* látja el, aki az április törvények alapján megejtett tisztújításig a főbíró helyett, mint ennek rendszerinti helyettese — forrásaink ezért többször helyettes főbírónak is nevezik a polgármestert —, majd pedig saját jogcímén, mint a város első tisztviselője és bírása foglalja el az őt megillető elnöki széket.¹⁵ A rendszerinti elnök, a polgármester helyettesítésére ez évben mindössze egyszer, november 30-án került sor, amikor a *helyettes polgármester* (nem a főbíró!) veszi át a törvényszéken az elnöklést.¹⁶ A csupán tanácsnoki rangú helyettes polgármester¹⁷ elnöklése a törvényszék említett ülésén különösen azért feltűnő, mert a korábbi gyakorlattól eltérően a májusban választott új tisztikar *főbírája* hivatalának átvételétől kezdve — mondhatnók — rendszeresen részt vesz a bíróság munkájában.¹⁸

A rabokat ítélő törvényszéken bíraskodó, illetve csupán közreműködő személyek közül külön ki kell emelnünk a főkapitányt és a jegyzői hivatal kiküldöttét, akik minden egyes törvényszéki ülésen megjelennek.¹⁹ A *főkapitány*, mint a várost megillető büntetőjoghatóság

¹³ »A köz tisztviselők nálunk többnyire egyszersmind bírák is, és több oly dolgokkal foglalkodnak, melyek szintűgy tartoznak különösen a bírói hivatalra, mint a köz-igazgatásra« — írja Fogarasy János: *Magyar közpolgári törvénytudomány elemei*. (Pest, 1847.) 351. l. (A következőkben *Fogarasy*.)

¹⁴ A szegedi tisztújításokra Reizner János: *Szeged története*. (Szeged, 1899—1900.) 3. kötet. 72. és a köv. ll., 2. kötet. 76. s a köv. ll. (A következőkben *Reizner*.); A bírák esküjére *Fogarasy*. 359. l.; A lényegileg hasonló vármegyei gyakorlatra Meznerics Iván: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16—19. században*. (Budapest, 1933.) 14. l. (A következőkben *Meznerics*.)

¹⁵ Az 1848. május 14-én megejtett választásokig Szeged város első tisztviselője a főbíró, ettől kezdve a polgármester. *Reizner*. 3. kötet. 69—70., 80. l.

¹⁶ *Jkv.* 1848. nov. 30. 186—189. sz.

¹⁷ A jegyzőkönyvben a jelenlevők felsorolásánál és az aláírásoknál a legtöbbször egyszerűen tanácsnoknak nevezett helyettes polgármestert a polgármesteren, a főbíró és a főkapitányon kívül nem ritkán még más tanácsnokok is megelőzik.

¹⁸ Míg a régi magisztrátus főbírája, Wöber György a rabokat ítélő törvényszék egyetlenegy ülésén sem jelent meg 1848-ban, addig e tisztség új viselője, Tóth Mihály mindössze háromszor, augusztus 17-, szeptember 15- és november 15-én hiányzott a bírák közül.

¹⁹ Egyedülálló esetként hivatkozhatunk arra, hogy a főkapitány nevét az 1848. szeptember 15-i törvényszéki ülésről készült jegyzőkönyvben nem említi az ülés jegyzője a megjelentek között, de »*jelen voltunk*« megjegyzéssel legalább aláírását még ekkor is megtaláljuk a jegyzőkönyvi bejegyzéseket hitelesítő aláírások között. *Jkv.* 1848. szept. 15. 156—166. sz.

gyakorlásával megbízott belső tanács tagja a hozzá hasonló rangú vármegyei tisztviselőnél, a várnagynál (másutt udvari kapitánynál)²⁰ szélesebb jogkört gyakorol, amennyiben nemcsak a befogottak őriztetéséről, esetleges előállítatásáról és az ítéletekben rábízott »tellyesítendők tellyesítéséről« gondoskodik,²¹ hanem a többi városi tanácsossal egyenrangú bírótársként még az ítélet meghozatalánál is hallatja szavát. A *jegyzői hivatal* két egymást követő törvényszéki ülésen ugyanaz a személy csak a legritkább esetben képviseli. A hivatal vezetője, a főjegyző 1848-ban mindössze egyszer, július 29-én jelenik meg a bíróság ülésén, ekkor is valószínűleg azért, mert az esztendő két leg súlyosabb és »legizgalmasabb« bűnügyében hoz ítéletet a bírói tanács.²² A jegyzői hivatal vezetőjének rendszeres távolmaradását a fenyítőtörvényszéki tárgyalásoktól azzal magyarázhatjuk, hogy sem a tanács, sem ő maga nem tartja szükségesnek a tárgyalásokon való részvételt, mert a megyei notarius jogától eltérően,²³ mint nem tanácsosi rangú tisztviselőt²⁴ a bírói döntések meghozatalánál aligha illeti meg a szavazat joga.²⁵ Ilyen okok következtében a jegyzői teendőket a törvényszék mellett a főjegyző helyett az *aljegyzők*, illetve még ezeknél is gyakrabban a *tiszteletbeli aljegyzők* látják el.

Szeged város büntetőtörvényszéke, a megyei törvényszékekhez, a sedriakhoz hasonlóan,²⁶ *nem állandó bíróság*. Üléseit 1848. január 20-tól általában minden második hét csütörtökén, illetve ritkábban pénteken tartja, néha azonban három, négy, öt, sőt egy alkalommal hét hét is eltelik addig, míg az egyik berekesztett ülés után újra tárgyalásra jönnek össze a bíróság tagjai. 1848-ban mindig nyomós okok késztetik a törvényszéket arra, hogy a gyakorlatban kialakult, s valószínűleg már a helyi szokásjog által is előírt kéthetenkénti bíraskodástól eltekintsen, ennél hosszabb bírósági szünetet tartson. Városunk büntetőbírósága a héthetes szüneten kívül, amelyre a városi tisztújítás miatt kerül sor, csupán 1848 február—márciusában és szeptember—októberében kényszerül erre a »szabálysértésre«. Az ügyek elintézéséhez rendszerint elegendő egy nap, de ha felszaporodnak az elintézésre váró perek, a városi büntetőtörvényszék a szokásos kétheti törvénykezési szünettől eltekint és hetenként, sőt két egymást követő napon ül össze, hogy a döntésre

²⁰ *Meznerics*. 46—47. l.

²¹ *Reizner*. 3. kötet. 81. s a köv. 11. *Jkv.* 1848. aug. 31. 141. sz.

²² Az egyik ügyben *rablógyilkosság* elkövetéséért az 1848-as esztendő egyetlen halálos ítéletét hozza a törvényszék, a másikkban pedig a város egyik volt főjegyzője áll vádlottként olyan ügyben a bíróság előtt, amelyben őt *nősparázsnaság és házasságtörés*, a vele együtt perben álló elsőrendű vádlott nőt ezeken kívül még *méregkeverés kísérletéért* is marasztalják. *Jkv.* 1848. júl. 29. 116., 120. sz.

²³ *Meznerics*. 12., 19. l.

²⁴ *Reizner*. 3. kötet. 70. l., 2. kötet. 78. l.

²⁵ A főjegyzőnek, általában az ülések jegyzőinek valószínűleg csak *tanácskozási joga* lehet a városi törvényszéken. A szövegben kifejtetteknek kívül bizonyítékul egyrészt a 22. jz.-ben említett ülésről készült jegyzőkönyvre hivatkozunk, amelyben a főjegyző magát a tanácsnokok után, azoktól élesen elkülönítve említi a jelen voltak között, másrészt arra, hogy az aljegyzők, még inkább a tiszteletbeli aljegyzők szavazatukkal aligha szólhatnak bele a tanácsurak dolgába.

²⁶ *Meznerics*. 20. l.

váro pereket minél előbb ítélettel zárhassa le.²⁷ A törvényszéki ülések számának szaporítása nyilvánvalóan elősegíti ugyan azt, hogy a »befogottak« a bíróság elé kerülhessenek és ott ügyüket lezárhassák, de csak ezzel a korlátozott mértékben alkalmazott eszközzel városunk nem állandóan ülésező bírósága nem tudja megakadályozni sem a perek elhúzódsát, sem a vizsgálati fogságra kárhozottatiaknak hosszú hónapokig tartó bebörtönzését.²⁸

Ami már most a *bíráskodás helyét* illeti, a szegedi rabokat ítélő törvényszék 1848-ban mindig Szeged város területén tartotta meg törvényszéki üléseit. A törvénykezés közelebbi színhelye külön törvényszéki épület hiányában, minden bizonnyal, a város tanácsának széke épülete volt, amelyben városunk történetírója szerint a hivatali helyiségeken kívül a börtöncellák is »kényelmesen elfértek«.²⁹ A bíráskodással ellentétben nyomozást és bírói vizsgálatot a törvényszék rendelkezése az erre kiküldötték igen ritkán ugyan, de Szeged határain kívül, más törvényhatóság területén is eszközöltek, főként ha egy-egy nem a városban elkövetett bűnügybe szegedi lakosok is belekeveredtek. 1848-ból mindössze egy ilyen esetről tudunk, amikor is a törvényszék Torontál vármegye alispánjának felkérésére október 20-án saját illetékességi területén kívül végrehajtandó bűnügyi vizsgálat lefolytatására 50 nemzetőrből álló karhatalmi alakulatot és bizottságot küldött ki Szőregre a megyei bizottmányhoz, hogy a megyei és városi tisztviselőkből alakult vegyes küldöttség tisztázhassa a szegedi nemzetőrök és a szőregi szerb polgári személyek között Szőreg községben október 15-én lezajlott, több halálos áldozatot követelő igen súlyos fegyveres összetűzés körülményeit.³⁰

b) Átterve a *hatásköri*³¹ problémákra, megállapíthatjuk, hogy a szegedi rabokat ítélő törvényszék hatásköre lényegileg megegyezik a megyei büntető sedriák hatáskörével,³² amennyiben a felségsértés, a hűtlenség és a tágan értelmezett bankjegyhamisítás eseteinek kivételével³³ általában minden közbűntettre (*crimen*), sőt egyes magánbüntet-

²⁷ Törvényszékünk 1848-ban összesen 21 bíráskodási napot tart: január 20-, február 3- és 24-, március 23-, április 13- (eddig a régi tisztikar bíráskodik), június 2-, 16- és 30-, július 1-, 13-, 27-, és 29-, augusztus 3-, 17- és 31-, szeptember 15-, október 20-, november 15-, 23- és 30-, végül december 14-én.

²⁸ A perek elhúzódsára csak egy példát emelünk ki a sok közül. A letartóztatott G. Mihály ellen a »bűnbeli penbe« idézést 1848. márc. 23-án rendeli el a bíróság, perfelvételle (*levata*) és (háromszori) kiküldetésre (*proclumatio*) azonban csak augusztus 31-én, közel félév múlva kerül sor, anélkül hogy 1848-ban ítélet születne a vádlott ügyében. *Jkv. 1848. márc. 23., aug. 31. 42., 145. sz.*

²⁹ *Reizner. 3. kötet. 76. s a köv. 11., az idézet a 77. l-ről.*

³⁰ *Jkv. 1848. okt. 20. 167. sz.; A szőregi vérengzésekre ld.: Reizner. 2. kötet. 112–113. l. és Thim József: A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története. (Budapest, 1930–1940.) 1. kötet. 254–255. l.*

³¹ Magunkévá tesszük Heller Eriknek a bírói hatáskörre vonatkozó meghatározását, mely szerint: »Bírói hatáskör az a hatalma a bíróságnak, amelynél fogva a felmerült ügyben az illető ügy természetéből kifolyólag eljárni hivatott.« Heller Erik: *A magyar büntetőtörvénykezési jog tankönyve.* (Budapest, 1947.) 1. kötet. 63. l.

³² *Meznerics. 26. s a köv. 11.*

³³ Az 1715: 7. és 1790: 56. tc. értelmében a felségsértés és a hűtlenség első fokán a királyi tábla kizárólagos hatáskörébe tartozott, ezért ilyen ügyek nem is kerültek városunk büntetőbírósa elé. Bankjegyhamisítási bűnügyekben folytat

tekre is kiterjed.³⁴ A magánbüntettek (*delicta privata*) közül városunk büntetőtörvényszéke a város polgári ügyekben eljáró törvényszékének rovására, az országosan követett megyei gyakorlathoz hasonlóan, különösen a testi sértések különböző (súlyosabb) eseteire terjeszti ki szívesen bírói hatalmát,³⁵ de nem hárítja el magától a büntetőeljárást akkor sem, midőn törvénykezése eredményeként a gazdáját »hűtlenül« elhagyó bojtárra, mint »hívtelen cselédre« sújthat le könnyörtelenül az elnyomottakkal szemben kegyetlen öklével.³⁶

A Szeged városi büntetőtörvényszék hatáskörének vázlatos bemutatása után azt kell kissé tüzetesebben megvizsgálnunk, hogy bíróságunk kik ellen, milyen illetékességi okok alapján járt el, illetve milyen esetekben kényszerült arra, hogy illetékesség³⁷ hiányában megtagadja a büntetőeljárás lefolytatását. A feudális magyar rendi intézmények szétzúzása előtt döntő illetékességi okként érvényesült a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személy *rendi hovatartozása és polgári vagy katona volta*. A rendi különbségek és a katonai személyek privilegiált helyzete következtében más bíróság járt el illetékes hatóságként a nemesi és más a nem nemesi születésű, rendi állású, más a polgári és ismét más a katonai állapotú terheltek ellen.³⁸

Városunk fenyítőtörvényszékének 1848-ból igen hiányosan fennmaradt iratai nem teszik számunkra lehetővé annak igazolását, hogy a városi bíróság *nem járt el nemesek ellen is*, de aligha hihetjük ennek ellenkezőjét, mert hiszen a nemesek elleni eljárás a városi hatóságok részéről 1848 első hónapjaiban még a hatályon kívül nem helyezett feudális törvényeknek igen súlyos megsértését jelentette volna. A szegedi rabokat ítélő törvényszék tehát nemesek ellen *törvényesen* nem folytathatott büntetőeljárást, de a nem nemes (polgár és jobbágy) személyekre a város határain belül az illetékességi okok valamelyikének fennforgása esetén rendszeresen kiterjesztette büntetőbíráskodási hatalmát. Ennek az áldatlan egyenlőtlenségnek vetettek véget a márciusi forradalom nyomására megszületett áprilisi törvények. Az áprilisi törvények közül az itt tárgyaltak szempontjából különösen fontos a 23. tc., amely a városi bíróságokat azzal emelte »az ország' közönséges bíróságai' sorába«, hogy joghatóságukat illetékességi területükön *minden polgári állapotú*

ugyan eljárást a szegedi törvényszék, de az erre vonatkozó iratokat ítélethozatal nélkül további eljárás céljából 1848. febr. 3-án a királyi ügyek igazgatóságának, egy másik ügyben 1848. aug. 31-én a pénzügyminiszternek terjeszti fel. *Jkv. 1848. febr. 3., aug. 31. 19., 150. sz.*

³⁴ Kitérően mutatja be a magyar feudalizmus utolsó évszázadában a hazai jogtudomány által kialakított közbűntettek és magánbüntettek bűncselekmény-csoportjai között jelentkező eltéréseket Király Tibor: *Kihágások a magyar jogban*. Tanulmányok az állam és a jog kérdései köréből. (Szerk. Móra Mihály. Budapest, 1953.) 88. s a köv. ll.

³⁵ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 110—111. l., *Meznerics*. 26—27. l.

³⁶ *Jkv. 1848. jún. 2. 60. sz.*

³⁷ Illetékesség alatt mi is a bíróságnak azt a hatalmát értjük, »amelynél fogva az egyenlő hatáskörű bíróságok közül hivatva van eljárni«, illetékességi okok alatt pedig azokat a mozzanatokat, »amelyek alapul szolgálnak az illetékesség megállapítására.« Heller Erik: *A magyar büntetőtörvénykezési jog tankönyve*. 1. kötet. 64., 68. l.

³⁸ Vuchetich: *Insitutiones*. 337. s a köv. ll., Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 133. l.

személyre (nemesre és nem nemesre egyaránt) kiterjesztette.³⁹ Az 1848. 23. tc. rendelkezéseivel a rendi hovatartozás a városokban elvesztette eljárásjogi jelentőségét, de ez a törvény sem terjesztette ki büntetőügyekben a városi bíróságok joghatóságát a katonai állományú személyekre, akik felett illetékes hatóságként a korábbi gyakorlatnak megfelelően továbbra is a katonai törvényszékek bíráskodtak. A rendelkezésünkre álló adatok szerint Szeged város büntetőbírósága mindig gondosan ügyelt arra, hogy ne avatkozzék be a katonai hatóságok kizárólagos illetékessége alá tartozó személyek büntetőügyeibe. Törvényszékünk a katonai bíróságok illetékességének tiszteletben tartását azzal juttatta kifejezésre, hogy a szökött vagy a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított katonákat rendre átadta a »katonai kormánynak« a szükséges eljárás lefolytatása céljából.⁴⁰

A korabeli hazai jogtudomány az imént említett keretek között három, a jelek szerint egymással *versenyző általános illetékességi* okot ismert, amelyek alapul szolgálhattak az egyes bíróságoknak illetékességük megállapítására. Ilyen illetékességi okok voltak: 1. a bűncselekmény elkövetésének a helye (*forum delicti commissi*), 2. a terhelt lakó-, tartózkodó- vagy származási helye (*forum domicilii vel originis*), és végül 3. az elfogadás helye (*forum deprehensionis*) újabb keletű névvel (*forum comprehensionis*).⁴¹ Szegeden leggyakrabban olyan személyek ellen folyt büntetőeljárás, akik a város határai között követték el bűncselekményüket, itt születtek, itt laktak és itt is fogták el őket. A szegedi rabokat ítélő törvényszéknek éppen ezért ritkán adódott komoly gondot okozó illetékességi problémája, néha azonban vitatható illetékességi kérdésekben is határozottan állást kellett foglalnia. A törvényszék gyakorlata szerint két (versenyző) *általános illetékességi ok* fennforgása együttesen mindenkor *elegendő* volt ahhoz, hogy a terhelt ellen eljárást lehessen lefolytatni, különösen akkor, ha a bűncselekményt Szegeden követte el a bíróság elé állított személy,⁴² de akkor is, ha a szegedi származású (lakos), Szegeden letartóztatott terhelt bűncselekményét más (nem a szegedi) illetékes bíróságnak tekintetbe jöhető egy⁴³ vagy több⁴⁴ törvényszék illetékességi területén követte el.

A *különös vagy kivételes illetékességi* okok rendszerét egyáltalán nem dolgozta ki a magyar feudális jogtudomány. Ez a tény mégsem

³⁹ Récsi Emil: *Magyarország közjoga a mint 1848-ig s 1848-ban fennállott.* (Buda — Pest, 1861.) 507., 489. l.

⁴⁰ Jkv. 1848. febr. 3., márc. 23., júl. 13. és 27. 17., 43., 96. és 110. sz.

⁴¹ Vuchetich: *Institutiones.* 335—336. l. Fogarasy. 352. l.

⁴² A »helyhatósági bíróság szellemében« a törvényszék Torontál vármegye szolgabírájának kifejezett kérelmére sem adta ki a befogott Z. Mendebaba szőregi lakost, akit Varga János helybeli vámszedő meglövésével vádolnak, mert tettét Szeged városában követte el. Jkv. 1848. júl. 13., aug. 17. 92., 97., 138., 141. sz.; Más esetekben is hasonló okok (szegedi elkövetési hely és befogadás) alapján állapította meg törvényszékünk illetékességét, pl.: Jkv. 1848. aug. 31., szept. 15., okt. 20., nov. 15. 152., 153., 158., 170., 173., 177. sz.

⁴³ Jkv. 1848. jún. 2., aug. 31. 58., 149. sz.; Más hatóság által kifejtett megelőzés címén le is mondott városunk törvényszéke a büntetőeljárás lefolytatásáról, ha a Szeged határai között bűncselekményt elkövető tettesek nem voltak szegediek és nem is szegedi hatóságok fogták el őket. Jkv. 1848. júl. 27. 112. sz.

⁴⁴ Jkv. 1848. jan. 20., nov. 30. 5., 188. sz.

jelentheti azt, hogy a joggyakorlatban nem is érvényesülhettek ilyen illetékességi okok. Szegeden 1848-ban a különös illetékességi okok egyetlen változata érvényesülésének »nyomaival« találkozunk. Ez a különös illetékességi ok a megelőzés (*forum praeventionis*). Egy általános illetékességi ok alapján, befogadás eszközzésében megtestesülő, más eljárásra jogosult bíróság intézkedéseit megelőző ténykedésével, megelőzéssel vált illetékessé a szegedi rabokat ítélő törvényszék egy lőcsei születésű, nem Szegeden lakó, legfeljebb egészen rövid ideig itt tartózkodó terhelt bűnügyében, akit végítéletében Makón elkövetett házi tolvajlás büntettéért marasztalt el.⁴⁵ A megelőzés mellett legalább a tárgyi összefüggésnek, mint különös illetékességi oknak az érvényesítésére is lett volna alkalma a szegedi büntetőbíróságnak, de mert bizonyára nem ismerte ezt az illetékességi okot, nem élt a kínálkozó lehetőséggel. 1848 nyarán egy Szeged határában elkövetett marhalopás kisteleki származású tetteit, akiket a Csongrád vármegyei »pusztázók« fogtak el, bizonyára megelőzés alapján átadta az illetékes megyei szervnek, de a szegedi bűnpártolók ellen már maga járt el.⁴⁶

c) A Szeged városi büntető igazságszolgáltatás személyei közül, ha csak egészen röviden is, foglalkoznunk kell még a törvényszék előtt álló *felekkel*. Fejtegetéseinket a felperesi oldal vizsgálatával kezdjük meg, mert a büntetőper megindításában, ha nem a törvényszék volt a kezdeményező, reá várt a döntő szerep.⁴⁷ A korabeli hazai jogtudomány felfogása szerint a büntetőperben az a személy a *felperes*, aki »a' fenyítő törvényszéki ügyet bíró elébe terjeszti, 's a' bűnös ellen érdemelt büntetést kér«.⁴⁸ Felperes, más szóval vádló, a vármegyei joggyakorlat szerint Magyarországon a feudalizmus korában a 17. század elejétől kezdve csak valamelyik közhatalóság tisztviselője lehetett, a 18—19. században az ügyvédi képesítéssel rendelkező tiszt ügyész, aki hivatalát választással szerezte meg.⁴⁹ Lényegileg ugyanez volt a helyzet Szegeden is, ahol 1848-ban a *tiszti főügyész* látta el a közvádloi feladatokat.⁵⁰ A Sze-

⁴⁵ Jkv. 1848. jún. 16. 70. sz.

⁴⁶ Jkv. 1848. júl. 27. 112. sz.

⁴⁷ Már Dombóváry Géza rámutatott, hogy a Pest megyei joggyakorlat szerint nemcsak a közvádlotól függött annak eldöntése, hogy induljon-e büntetőper vagy ne. Dombóváry Géza: *Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pestmegyében a XIX. század első felében*. (Budapest, 1906.) 51. l. (A következőkben Dombóváry: *Fenyítő eljárás*.); Szegeden gyakran maga a rabokat ítélő törvényszék rendelkezik perbevonásról ilyen formán: »Bényújtott iratokból befogott F. Péter nagyobb büntetést maga után vonó tett elkövetésével terhelttén; bünbéli kereset alá vétetni rendeltetik.« Jkv. 1848. jún. 2. 63. sz.; A sok adat közül a törvényszék perkezdeményezésére ld. még: Jkv. 1848. márc. 23., ápr. 13., júl. 27., aug. 31., nov. 23. 42., 52., 114., 152., 183. sz.

⁴⁸ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 126. l.; Hasonlóan Vuchetich: *Institutiones*. 332 —333. l.

⁴⁹ Meznerics: 32. s a köv. ll.; Az 1843/44. évi javaslatok szerint is: »Büntető keresetet — mint felperes — csak a közvádlo indíthat.« I. javaslat 3. §, II. javaslat 3. §. Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 143., 370. l.

⁵⁰ A szegedi rabokat ítélő törvényszék 1848. évi jegyzőkönyvében nincs egyetlen olyan adat sem, amelyből vitathatatlanul magánvádlóra következtethetnénk, de gyanút ébreszt egy ápr. 13-i bejegyzés, amely »vádlo felekről« tesz említést: Jkv. 1848. ápr. 13. 51. sz., és magánvádlot sejtet egy aug. 17-i ítélet is: Jkv. 1848. aug. 17. 136. sz.

ged városi tiszti főügyész mellett *tiszti alügyész* teljesített szolgálatot, aki azonban felperesként — amennyire ez a jegyzőkönyvi bejegyzésekből megállapítható — nem igen kapcsolódott be az egyes bűnperekbe.

A Szeged városi tiszti ügyészi vagy másként *tiszti ügyvédi hivatal* tagjainak *feladataira* utalva kiemeljük, hogy nemcsak a »bűnvádlevelet« készítették el és terjesztették a törvényszék elé, nemcsak a vádat képviselték felperesi minőségben, hanem a hivatalos nyomozás és vizsgálat munkáját is jelentős mértékben ők végezték el. Nekik kellett nyilatkoznia a kezességre szabadlábra helyezésüket kérők ügyében és az ő vállukra nehezedett az a feladat, hogy gondoskodjanak az alperesek megidézéséről. Kétségtelen bizonyítékaink nincsenek ugyan, de igen valószínűnek tartjuk azt, hogy a megyei tiszti ügyészekhez hasonlóan Szegeden is e tisztségek viselői ügyeltek fel a tömlöcökre és gyakoroltak ellenőrzést a büntetések végrehajtása felett. Mindent összevetve, a városi tiszti ügyészek tehát a nyomozástól a végrehajtásig a büntetőeljárás minden szakaszában igen jelentős tényezőkként szerepeltek.⁵¹

A modern büntető perrendtartások biztosítják a *sértett* mint *magánfél*, vagy halála után örököse számára azt a lehetőséget, hogy a büntető elkövetése miatt keletkezett polgári (magán-) jogi igényét a büntetőeljárásban érvényesíthesse. A szegedi rabokat ítélő törvényszék ítéleteit áttanulmányozva, arra az eredményre jutunk, hogy a törvényszék ítéleteiben a kifejezetten büntető szankciók alkalmazása mellett az 1843/44. évi büntetőeljárási törvényjavaslatok szellemében⁵² szinte rendszeresen gondoskodik arról is, hogy a tettes a sértettnek okozott kárt a lehetőség határai között, a vagyon elleni bűncselekményeknél néha az elmarasztalt teherbíróképességét nyilvánvalóan messze meghaladó mértékben, de mindenképpen megtérítse. Az ember élete ellen irányuló bűncselekmények elkövetőit nemcsak büntetéssel sújtja, hanem a sértett, illetve hozzátartozói (örökösei) javára 40 pengőforint *vérdíj*, máskor a vérdíj mellett *fájdalomdíj*, sőt egy esetben ezeken kívül *özvegytartás* fejében még további 200 pengőforint fizetésére kötelezi.⁵³ A büntetés kiszabásán túlmenően a sértett *gyógykezelési költségeinek*, alkalmankint *fájdalomdíjának* lefizetésében marasztalja a testi sértések tetteseit,⁵⁴ a gyermekét kocsmában elhagyó anyát pedig az elhagyottat egy esztendőn keresztül eltartó város számlájára 60 váltóforint *tartásdíj* megfizetésére is kötelezi.⁵⁵ A vagyon elleni deliktumok tettesei sem szabadulnak a rájuk kirótt büntetés elszenvedésével az általuk okozott *teljes kár megtérítésének* kötelezettsége alól, sőt lopás és orgazdaság esetében gyakran még a lopott holmik, állatok, pénz felkutatására fordított költségeket (*fürké-*

⁵¹ A sok adat közül csak néhányra hivatkozunk. A bűnvádlevél benyújtására: Jkv. 1848. júl. 13. 90. sz.; A nyomozás és vizsgálat eszközzésére: Jkv. 1848. febr. 3., jún. 2. 20., 64. sz.; Kezességgel kapcsolatos nyilatkozatra: Jkv. 1848. jún. 2., 16., aug. 17. 62., 67., 114. sz.; A befogottak feletti rendelkezésre: Jkv. 1848. febr. 3. 17. sz.

⁵² I. javaslat 3., 236. §§., II. javaslat 3., 243. §§. Fayer: Az 1843-iki javaslatok. I. kötet. II. rész. 143., 188., 370., 411. ll.

⁵³ Jkv. 1848. febr. 3., júl. 29., aug. 17. 24., 116., 133. sz.

⁵⁴ Jkv. 1848. júl. 27., aug. 31., szept. 14. 115., 146., 163. sz.

⁵⁵ Jkv. 1848. ápr. 13. 48. sz.

szési díjat) is meg kell téríteniök,⁵⁶ a gazdáját hűtlenül elhagyó cselédnek pedig a »feleslegesen« felvett bérét kell visszafizetnie.⁵⁷ A sértett felet az adatok tömegéből kitetszően tehát olyan kártérítési igény illeti meg, amelyet városunk büntetőtörvényszéke is méltányol. Ennél többet a sértett megillető kártérítési igényről nem igen mondhatunk, pedig határozottan válaszolnunk kellene még arra a kérdésre is, hogy vajon hivatalból vagy csak a sértett kezdeményezésére, keresetére állapít-e meg a szegedi bíróság kártérítést. A gyanúnk az, hogy hivatalból kerül erre sor.⁵⁸

A büntetőperekben a felperes tisztí ügyésszel az *alperes* terhelt áll szemben, az a személy, »ki ellen valamely büntettnak gyanúja miatt« büntetőpert indítat a büntetőhatalmat gyakorló hatóság.⁵⁹ A megyei gyakorlattól eltérően a szegedi rabokat ítélő törvényszék előtt álló terhelteket leggyakrabban nem perbehívottként említik forrásaink, hanem inkább befogott, gyanúsított, ritkábban *alperes* néven tetsznek róluk említést.⁶⁰ Az ártatlanság vélelmének figyelembe nem vétele miatt igen sokszor már a törvényszéki ítélet meghozatala előtt a gyanúsított kifejezést is túl kevésnek tekintik a terhelt megjelölésére az »illetékesek«, és ezért egyszerűen rablónak, gyilkosnak stb. nevezik azt a személyt, aki ellen a büntetőper irányul.⁶¹ Az *alperes* nehéz perbeli helyzetét törvényszékünk előtt még az is súlyosítja, hogy a nemtelenek ellen — a szegedi büntetőtörvényszék előtt pedig csak ilyenek állanak — legtöbbször a sommás (szóbeli) büntetőper szabályai szerint járnak el az erre hivatott bíróságok. E performánál feudális jogszabályaink értelmében *hívatásos védő, ügyvéd* nem működhetik közre az eljárásban az *alperes* érdekében, s ennek »eredményeként« a képzettlen, rendszerint bűnösnek vélelmezett vádlott a törvényszéktől (a városi belső tanácstól) függő tisztí ügyésszel szemben csak igen korlátozott mértékben, szerénynek is alig nevezhető eszközökkel veheti fel az egyenlőtlen perbeli küzdelmet. Más a helyzet az írásbeli perben, ahol az *alperes* élhet az ügyvédi védelem által nyújtott lehetőségek felhasználásával, itt azonban az a legfőbb probléma, hogy az *alperesek* nagy többsége nem rendelkezik

⁵⁶ Jkv. 1848. márc. 23., ápr. 13., jún. 2., 16., júl. 13., aug. 3., 31., szept. 15., okt. 20., nov. 15., 30., dec. 14. 44., 47., 49., 60., 71., 98., 128., 149., 166., 170., 173., 177., 181., 188., 193., 194. sz.

⁵⁷ Jkv. 1848. jún. 2. 60. sz.

⁵⁸ Ezt látszanak alátámasztani az 1843/44. évi büntető törvényjavaslatok 127., 160., 190., 207. stb. szakaszai, amelyek a bíróságok köteletségévé teszik, hogy a tettes által megölt örököseinek, a testi sértés, a törvénytelen letartóztatás, az erőszakos nemi közösülés stb. sértettjeinek »pénzbeli díjt« fizessenek. Fayer: Az 1843-iki javaslatok. I. kötet. II. rész. 39., 47., 54., 57. l.

⁵⁹ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 127. l.; Ugyanígy Vuchetich: »Reus, adversus quem tanquam Criminis suspectum proceditur.« *Institutiones*. 333. l.

⁶⁰ A megyei gyakorlatra ld.: *Meznerics*. 38. l.; Városunk büntetőbíróságának 1848. évi jegyzőkönyvében elég gyakran befogott és gyanúsított, vagy befogott és *alperes* megjelöléseket a jegyzők együtt használják a terheltre.

⁶¹ Jkv. 1848. ápr. 13., jún. 30. 52., 75. sz.; Jellemző a tisztí főügyésznek egy kezességre bocsátás tárgyában a törvényszék elé terjesztett véleménye, amely szerint az ügyben érintett K. András »inkább (csak) a' gyanú mint a' büntett valósága« terheli. E nyilatkozatból is kitetszően az ügyész felfogása szerint állhatnak olyan személyek a bíróság előtt, akik már ítélethozatal előtt nemcsak gyanúsítottak, hanem bűncselekmény tettesei, Jkv. 1848. jún. 16. 69. sz.

olyan vagyonnal vagy jövedelemmel, amely lehetővé tenné számára azt, hogy *saját maga* fogadjon fel ügyvédet.⁶² Ügyvédi védelemre a fentiekből következően Szegeden is csak ritkán kerülhet sor. A város törvényszékének 1848. évi jegyzőkönyve kifejezetten mindössze egy alkalommal tesz említést arról, hogy a szabadlábon lévő vádlottakat *törvényes megbízottjuk* is képviselheti a bíróság előtt.⁶³ Ebből az elszomorító tényből világosan kitűnik, hogy az általánosan kötelező ügyvédi védelem bevezetése jórészt még a más vonatkozásban forradalmi 1848-as esztendőben is csak legjobbaink követelése, de a gyakorlatban nem igen érvényesülhet.

2. §. A büntetőeljárás

A Szeged városában 1848-ban követett büntetőeljárás ismertetésénél a legkevésbé sem szeretnénk azt a látszatot kelteni, mintha e kérdéskörön belül minden felmerülő problémára teljesen megnyugtató módon választ tudnánk adni. A fennmaradt források hézagos voltak miatt nem teszük számunkra lehetővé azt, hogy a törvényszéken kívüli eljárást akár csak körvonalaiiban is bemutassuk, sőt emiatt még a törvényszéki eljárás igen sok fontos problémájára sem tudunk kitérni. Ezen a helyen most meg kell elégednünk azzal, hogy döntő mértékben az 1848. évi szegedi forrásokra támaszkodva, a minden eljárási nemből előforduló perbeli és peren kívüli cselekmények (kényszerítő intézkedések és bizonyítás) néhány kérdésének felvetésén kívül csupán a törvényszéki eljárás menetének vázolására szorítkozzunk.

a) A *kényszerítő intézkedések* közül leggyakrabban a *befogadás és bebörtönzés (tömlöcrevetés)* alkalmazására került sor városunk 1848. évi büntetőeljárásában. Az előzetes letartóztatásnak és vizsgálati fogságnak megfelelő befogadás és bebörtönzés céljának korabeli büntetőjogi íróink és az 1843/44. évi büntetőeljárási törvényjavaslatok szerkesztői a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsított *terhelt szökésének megakadályozását* tekintették.⁶⁴ De ezt az elméleti jogtudomány művelői által kidolgozott és az imént említett törvénykönyv-tervezetbe felvett szabályt a gyakorlat nem ritkán áttörte, különösen akkor — mondhatnók rendszeresen —, ha nemtelen gyanúsított ellen kellett az erre hivatott büntetőbírósnak eljárnia.⁶⁵ Nem volt ez másként a szegedi rabo-

⁶² Az ügyvédekre ld.: Frank Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. 2. kötet. 58. s a köv. ll., Torday Lajos: *A megyei polgári peres eljárás a 16—19. században*. (Budapest, 1933.) 30. s a köv. ll., Varga Endre: *A hivatásos ügyvédi osztály kialakulása*. Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére. (Budapest, 1937.) 625. s a köv. ll.; Az ügyvédi védelemre különösen Dombóváry: *Fenyítő eljárás*. 13. s a köv., 214., 225. s a köv. ll., Meznerics. 39. s a köv. ll.

⁶³ *Jkv.* 1848. júl. 13. 90. sz.

⁶⁴ „Fundamentum incarcerationis generatim est metus fugae, seu suspicio, quod fugere possit; quo itaque maior est metus fugae, eo facilius custodiae tradi potest. reus.” Vuchetich: *Institutiones*. 369. l.; »Befogatásnak és tömlöcrevetésnek... a' nemtelenekre nézve is csak akkor lehet helye, midőn... méltán félni lehet attól, hogy a' gyanús személy megszökik.« Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 158. l.; Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. I. kötet. II. rész. 180., 403. l.

⁶⁵ *Meznerics*. 65. s a köv. ll.

kat ítélő törvényszék joggyakorlatában sem. Városunkban a terhelt őrizetbevételére még igen jelentéktelennek mondható bűncselekmények esetében is, ⁶⁶ gyakran alapos gyanúokok fennforgása nélkül⁶⁷ olyan sűrűn került sor, hogy ezt a kényszerítő cselekményt már nem is tekinthetjük csupán szükség esetén, esetlegesen alkalmazott biztonsági intézkedésnek, hanem valójában éppen rendszeres alkalmazása miatt a büntetőeljárás alig nélkülözhető, szinte esszenciális elemének. A szegedi törvényszék csak egészen kivételes esetekben nyújtott lehetőséget a terheltnek arra, hogy elkerülje a letartóztatást és szabadlábon védekezzen az ellene alapul vagy alaptalanul felhozott vádakkal szemben.⁶⁸

A nyomozás és vizsgálat, majd a törvényszéki és fellebbezési eljárás idejére az 1843/44. évi büntetőeljárási törvényjavaslat szellemében és a vármegyei gyakorlathoz hasonlóan⁶⁹ városunkban is szabadulhatott a tömlőcrevetés súlyos következményei alól az a terhelt, aki a *kezes-állítás* intézményét igénybe vette, illetve ezt igénybe vehette. A szabadlábra helyezést a terhelt vagy a terhelt érdekében más (feleség, atya, gazda) indokolt kérelmére⁷⁰ a városi tiszti fő- vagy alügyész írásbeli véleményének meghallgatása után »biztos kezeség« mellett a törvényszék rendelte el, ha a befogott szabadon bocsátását nem tekintette megengedhetetlennek. A szegedi rabokat ítélő törvényszék gyakorlata szerint általában csak akkor kerülhetett kezeségvállalással szabadlábra a letartóztatott, 1. ha nem vádolták súlyos, végső soron halálbüntetést maga után vonó bűncselekmény elkövetésével,⁷¹ 2. ha a nem túlságosan súlyos bűncselekmény elővetésével gyanúsított személy ellen már minden szükséges vizsgálatot megtettek⁷², és 3. ha csak igen gyenge gyanúokok szóltak a befogott ellen.⁷³ A büntetett (vétkes) bukással vádolt személyek szabadlábra helyezéséhez a szegedi bírák a minden szükséges vizsgálat megtételén kívül ismert hitelezőiknek a hozzájárulását is megkivánták,⁷⁴ de ha a gazda gazdasági érdeke kívánta meg a jogerős ítéletben viszonylag enyhe büntetéssel sújtott időleges szabadlábra helyezését,

⁶⁶ Jogtalan eltulajdonítás (talált holmi ki nem szolgáltatása) gyanúja miatt: *Jkv. 1848. febr. 24. 26. sz.*; 2 köből kukorica elorzásának gyanúja miatt: *Jkv. 1848. júl. 27. 110. sz.*

⁶⁷ Csak a »főbűnös«, illetve az egyik károsult vallomása alapján tartóztatják le a gyanúsítottat: *Jkv. 1848. júl. 1. 84., 85. sz.*

⁶⁸ Talán *Jkv. 1848. jan. 20. 4., 8. sz.*

⁶⁹ Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. I. kötet. II. rész. 182. s a köv., 405. s a köv. 11.; *Meznerics*. 79—80. l., Dombóváry: *Fenyítő eljárás*. 164. s a köv. 11.

⁷⁰ A feleség kérelmére: *Jkv. 1848. aug. 17. 140. sz.* (sikeres kérelem), *jún. 16. 67. sz.* (sikertelen), az atyáéra: *Jkv. 1848. aug. 17., szept. 15. 139., 157. sz.* (sikeres), a gazdáéra: *Jkv. 1848. aug. 31. 148. sz.* (sikeres az elítélt rab büntetésének később letöltésének engedélyezése tárgyában), *aug. 17. 141. sz.* (sikertelen); A kellően nem indokolt kérelmet a törvényszék visszautasította, mint pl.: *Jkv. 1848. aug. 3. 129. sz.*

⁷¹ Súlyos bűncselekmény elkövetésének gyanúja miatt megtagadta törvényszékünk a szabadlábra helyezést. *Jkv. 1848. jún. 16., aug. 17., 31. 66., 141., 147. sz.*

⁷² »Miután azon befogott D. Izrael ellen még más hamis váltók kezezéséből és illetőleg kiadásából eredt vád forogna fent mint váltó hamisító a vizsgálatnak tökéletes befejezéséig ki nem bocsájtatik.« *Jkv. 1848. jún. 16. 67. sz.*; A vizsgálat befejezésére hivatkozással szabadlábra helyezte a letartóztatottakat a törvényszék: *Jkv. 1848. jún. 30., júl. 27., 29., aug. 17. 79., 108., 117., 118., 140. sz.*

⁷³ *Jkv. 1848. jún. 16., júl. 13., dec. 14. 69., 89., 91., 192. sz.*

⁷⁴ *Jkv. 1848. jún. 30. 79. sz.*

tehát az ítélet végrehajtásának elhalasztását, a gazdák kezességvállalása mellett ezt ilyen körülmények között is megengedték.⁷⁵

A Szeged város 1848. évi büntetőeljárásai gyakorlatával kapcsolatos iratok a befogatáson kívül még csak egy kényszerítő intézkedés, a *személymotozás* alkalmazásáról tanúskodnak. Ez a sajnálatos tény természetesen nem jelentheti azt, hogy nem került, vagy legalább nem kerülhetett sor más szükséges kényszerítő cselekmény alkalmazására is. Aligha hihetjük, hogy ne foganatosítottak volna Szegeden például házkutatást vagy lefoglalást, de ezekre nincsenek adataink. Ami a személymotozást illeti, erre is csak egy szerény jegyzőkönyvi bejegyzés áll rendelkezésünkre, amelyben a személymotozás tényéről kifejezetten ugyan nem esik szó, de a jegyzőkönyvileg megörökített konkrét eset összes körülményeiből nem igen következtethetünk másra. A személymotozás eszközésére utaló bűnügyben tolvaj nők ellen járt el városunk büntetőbírósa. Ítéletében a szegedi törvényszék, mint bizonyítékra hivatkozott a tiszti vizsgálat iratainak azon megállapítására, hogy a lopott pénz egy részét az egyik vádlott »alfelébe« rongyba kötve találták meg.⁷⁶ Nos az említett, közelebből meg nem nevezett helyről a lopottnak minősített összeget csak törvényes vagy törvénytelen személymotozás, mégpedig egészen drasztikus személymotozás eszközése során találhatták meg azok, akik hatósági felhatalmazással vagy enélkül ezt a kényszerítő intézkedést foganatosították.

b) Mind a büntetőper előkészítő, mind a törvényszéki eljárásnak központi problémája a *bizonyítás*, a személyi és tárgyi bizonyítóeszközök felkutatása és felhasználása. A bizonyítás újabb keletű meghatározás szerint a »feleknek az a perbeli tevékenysége, amely arra irányul, hogy a bíró meggyőződjék azoknak a tényeknek a valóságáról, ill. valótlanságáról, amelyekre a fél a perben vitatott álláspontját alapítja.«⁷⁷ Ez a meghatározás érvényes a magyar, közte a szegedi feudális büntetőeljárás utolsó fejlődési szakaszának bizonyítására is. 1848-ra általánosan kialakult az az elv, hogy »minden alperes ellen a' szemére hányt büntettet bizonyítani szükséges«,⁷⁸ és hogy a bizonyítás terhe elsődlegesen ugyan a felperesi oldalra (feladó, tiszti ügyész) nehezedik,⁷⁹ de saját állításait az alperes terhelt is bizonyítékokkal köteles alátámasztani, ha azok figyelembevételét kívánja. A kialakult bizonyítási elveknek megfelelően városunk rabokat ítélő törvényszéke »próbák« hiányára vagy elégtelenségére hiatkozással rendre felmenti azokat a vádlottakat, akik ellen a tiszti ügyész nem terjeszt elő megfelelő és elegendő bizonyítékokat,⁸⁰

⁷⁵ Jkv. 1848. aug. 31. 148. sz.

⁷⁶ Jkv. 1848. okt. 20. 173. sz.

⁷⁷ Heller Erik: *A magyar büntetőtörvénykezési jog tankönyve*. 1. kötet. 129. l.

⁷⁸ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 163. l.

⁷⁹ Vuchetich: *Institutiones*. 406. s a köv. l., Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 165. l.

⁸⁰ Felmenti a törvényszék Sz. János vádlottat, mert »ellene semmi törvény kívánta alapos próbák«-at nem mutatott fel a felperes. Jkv. 1848. febr. 24. 27. sz.; Nem ad helyet a B. György tolvajlással gyanúsított ellen emelt vádnak sem, mert »a' vádló felek (azt hisszük, hogy itt inkább a feljelentőkről van szó) pusztá állításon kívül semmi nemű próbát fel nem hozhattak.« Jkv. 1848. ápr. 13. 51. sz. A sok közül még néhány felmentésre indokot adó példa: Jkv. 1848. jan. 20., febr. 3., 24., márc. 23., ápr. 13., jún. 2., 30., júl. 1., 13., aug. 3., okt. 20., nov. 23. 6., 18., 26., 30., 43., 45., 53., 61., 81., 82., 84., 85., 94., 123., 172., 182 sz.

de nem fogadja el az alperesek védekezését sem, ha nyilatkozataikat nem támogatják más bizonyítékok is.⁸¹

A szegedi büntetőtörvényszék büntetőtörvénykezési gyakorlata félreérthetetlenül a *kötött bizonyítási rendszer* elveinek érvényesülését tükrözi. Kitűnik ez többek között abból a tényből, hogy Szegeden a terhelt beismerése kivétel nélkül⁸² legalább két kifogástalan tanúnak a vádlott rovására egybehangzó vallomása⁸³ pedig rendszerint, mint »törvény kívánta próba«, törvényszéki elmarasztalásra szolgáltatott alapot. Büntetőbíróságunk a beismerésben lévő terheltet sohasem mentette fel, ritka kivételtől eltekintve azt sem, aki ellen legalább két kifogástalan tanú vallott, három kifogástalan tanú vallomása azonban kettő ellenében, általában több tanú nyilatkozata kevesebbével szemben perdöntő bizonyíték volt azon törvényszék előtt álló fél javára, aki mellett a három, illetve a több tanú tanúskodott.⁸⁴

A kötött bizonyítási rendszer keretei között 1848-ra a bizonyítás Szegeden is a magyar feudális eljárásjog korai századaira annyira jellemző formai bizonyításból⁸⁵ anyagi bizonyítássá fejlődött. A *formai bizonyítás* egyik — a magyar feudalizmus utolsó százádaiban egyedüli — önálló (nem a tanúvallomást erősítő!) eszközeinek, az *eskünek*⁸⁶ az alkalmazására városunkban a *sértett kárának meghatározására* igen ritkán és más teljes bizonyíték hiányában még 1848-ban is sor került ugyan,⁸⁷ de a tisztító vagy főre való esküvel a vitatott büntetőügyeket már nem döntötte el a Szeged városi rabokat itélő törvényszék. Az esküvel történő bizonyítás a büntetőeljárásban csak roncsaiban maradt meg a magánjogi igények érvényesítésével kapcsolatosan, helyét lényegileg teljesen az anyagi bizonyítás eszközei, a terheltek, a terhelttársak, a tanúk és a szakértők vallomásai, illetve a szemletárgyak, mint személyi és tárgyi bizonyítóeszközök foglalták el.

A *terheltek (terhelttársak)* kétféle minőségben szerepelnek bizonyítóeszközként a szegedi büntetőeljárásban: egyrészt lelki és testi tulajdonságaikkal, mint szemletárgyak, másrészt a tanúkhöz hasonlóan nyilatkozataikkal. A terhelt *szemletárgyi minősége* kitűnik abból, hogy az arra illetékesek már a vizsgálat során, de legkésőbb az ítélet meghozatala előtt kihallgatják őt a személyével kapcsolatos körülményekről (neve, életkora, vallása, foglalkozása, családi állapota, szülő-, lakóhelye, volt-e

⁸¹ Nem szabadul a büntetés alól három lopással gyanúsított azon nyilatkozatával, hogy a kérdéses holmikat *találták*, mert a találás tényét nem tudják igazolni. Jkv. 1848. jún. 2., 58. sz.; Hiába hivatkozik jogos védelmére V. Vencel is, mert állításának igaz voltát nem bizonyítja. Jkv. 1848. szept. 15. 158. sz.

⁸² Jkv. 1848. jún. 16., aug. 17., 31., okt. 20., nov. 15., 30. 71., 133., 136., 155., 174., 175., 179., 188. sz.

⁸³ Tanúvallomás mint bizonyítéki eszköz majd minden ítéletben szerepel, ezért példaként itt csak egy adatra hivatkozunk, amelyből világosan kitűnik, hogy a kifogásolható és az egyes tanúk önmagukban nem nyújthatnak teljes, elmarasztalásra alapot adó bizonyítékot. Jkv. 1848. júl. 13. 95. sz.

⁸⁴ Jkv. 1848. febr. 3., aug. 31. 15., 146. sz.

⁸⁵ Hajnik Imre. *A magyar bírósági szervezet és perjog*. 249. s a köv. ll.

⁸⁶ Az esküre ld.: Vuchetich: *Institutiones*. 478. s a köv. ll., Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 176. l., Meznerics. 116. s a köv. ll., Eckhart Ferenc: *A földesúri büntetőbíráskodás*. 48. s a köv. ll.

⁸⁷ Jkv. 1848. ápr. 13., jún. 2. 47., 60., 65. sz.

büntetve?) és az adott vagy kinyomozott válaszokat jegyzőkönyvbe foglalják. A terhelt szülő- és lakóhelyének, miként fentebb már láttuk, az illetékesség megállapításánál van komoly jelentősége, a büntetett előéletet viszont, mint igen komoly gyanújelet értékeli törvényszékünk és erre támaszkodva más teljes bizonyítékok hiányában is marasztaló ítéletet hoz.⁸⁸ Nem kevésbé fontos perjogi következményekkel jár az életkor és a foglalkozás is, amennyiben 1848-ban gyermekek ellen már nem indul büntetőeljárás,⁸⁹ az »előkelőbb« foglalkozású személyek (ügyvéd, polgár) néha szabadlábon védekeznek,⁹⁰ a megvetett, de bűncselekménynek nem minősülő »mesterséget« űzők, ti. a »szabad személyek« feje felett azonban mindig ott lebeg a perbevonás réme.⁹¹

Anélkül, hogy le akarnók kicsinyíteni a terheltnek, mint szemle-tárgynak a bizonyítóeszközök között betöltött éppen nem kicsiny szerepét, mégis meg kell állapítanunk azt, hogy ennél sokkal nagyobb jelentőségű 1848-ban is a *terhelt nyilatkozata*, különösen ha beismerő ez a nyilatkozat. A szabályszerűen tett *beismerés* az évszázados és a vármegyei gyakorlatnak megfelelően⁹² Szegeden változatlanul a bizonyítékok királynője (*regina probationum*), amely, ha legalább gyanújelek is támogatják, elegendő a büntetett elkövetését elismerő vádlott elmarasztalására. Városunk büntetőeljárási joggyakorlata szerint az a *beismerés szabályszerű*, amelyet a terhelt minden *kényszer nélkül*, önként tesz és a törvényszéki hitelesítés (*authenticatio*) alkalmával sem von vissza. Különös gonddal ügyel a szegedi rabokat ítélő törvényszék arra, hogy a terhelt saját elhatározásából és külső kényszer nélkül tegye meg vallomását. Ennek jeleként az ítéleteket leíró jegyzők szinte mindig említést tesznek arról, hogy a vádlott vallomását önként tette meg,⁹³ a külső kényszerre hivatkozó terhelttel szemben pedig a törvényszék a kényszer emlegető állítás cáfolására tanúbizonyítást foganatosít.⁹⁴ Bizonyosat nem írhatunk ugyan, de a tagadó vallomások igen nagy számára tekintettel⁹⁵ valószínűnek tartjuk, hogy a beismerés kicsikarása érdekében városunkban 1848-ban — legalábbis rendszeresen — már nem kerül

⁸⁸ Jkv. 1848. márc. 23., jún. 2. 45., 58. sz.

⁸⁹ A legfiatalabb terhelt, aki ellen a jegyzőkönyvi bejegyzések szerint 1848-ban még eljáró városunk rabokat ítélő törvényszéke egy 13 éves leány. Jkv. 1848. szept. 15. 161. sz.; Bíróságunk minden bizonnyal eljáró volna a 12. évet betöltött terhelt ellen is, ha ilyen személy a vizsgált évben bűncselekményt követett volna el és erről a törvényszék tudomást szerzett volna.

⁹⁰ Lásd 68 jz.

⁹¹ Jkv. 1848. szept. 15., okt. 20. 166., 172. sz.

⁹² Meznerics. 62. s a köv., 110. s a köv. II., Dombóváry: *Fenyítő eljárás*. 129. s a köv. II., Vuchetich: *Institutiones*. 375. s a köv. II., Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 148. s a köv., 166. s a köv. II.; A megyei gyakorlatnak megfelelő rendelkezéseket tartalmaz az 1843/44. évi büntetőeljárási törvényjavaslat I. (nem az esküdtészeki) változata is. Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. I. kötet. II. rész. 210. s a köv. II.

⁹³ Jkv. 1848. ápr. 13., jún. 2., 16., 30., júl. 13., 27., 29., aug. 17., 31., szept. 15., okt. 20., nov. 15., 30. 49., 65., 70., 71., 79., 98., 115., 116., 120., 133., 146., 155., 158., 159., 162., 163., 164., 175., 179., 188. sz. (Itt közölt adataink csak az önkéntes beismerő vallomásokra vonatkoznak, az önkéntesen tett tagadókra nem.)

⁹⁴ Jkv. 1848. jún. 16. 74. sz.

⁹⁵ Jkv. 1848. febr. 3., 24., márc. 23., ápr. 13., jún. 2., 30., júl. 1., 13., 27., 29., aug. 3., 31., szept. 15., okt. 20., nov. 15., 23., dec. 14. 18., 21., 24., 26., 27., 30., 43., 51., 53., 58., 59., 60., 61., 65., 79., 81., 82., 84., 85., 88., 94., 110., 113., 120., 123., 124., 128., 149., 150., 160., 170., 172., 173., 177., 181., 182., 185., 191., 193. sz.

sor sem a tortúra, sem a »szelíd« tortúra alkalmazására.⁹⁶ Bíróságunk a törvényszéken kívül tett beismerő vallomásoknak a törvényszék előtt történő megerősítését is megkívánja ahhoz, hogy a vallomást teljes bizonyítékként használhassa fel. A terhelt vallomását, amelyet a tanúkkal ellentétben sem első kihallgatása előtt, sem később, sem a törvényszéki hitelesítéskor nem erősít és nem is erősíthet meg esküvel, az autentikáció előtt még *visszavonhatja*. A visszavonással a vallomás már nem minősül ugyan teljes bizonyítékot szolgáltató beismerésnek, de a visszavont nyilatkozatot mégis olyan gyanújelnek tekintti az eljáró bíróság, amelyre marasztaló ítéletében a legkisebb aggodalom nélkül hivatkozik. Ezt az állásfoglalását azzal indokolja, hogy a terhelt korábbi vallomásának visszavonásával teljes mértékben elárulja »rossz lelkűségét«.⁹⁷

Mutatis mutandis a *terhelttárs nyilatkozatára* is vonatkoznak mindazok a szabályok, melyek a terheltére, de mégis azzal az el nem hanyagolható különbséggel, hogy a terheltnek, mint terhelttársnak saját ügyében tett vallomása bizonyítékul szolgálhat terhelttársa(i) ügyében is. Így Szegeden 1848-ban a méregkeveréssel vádolt Zs. Treszka mindent elkövet annak érdekében, hogy ne a méregkeverés befejezett változatának elkövetésében mondja ki bűnösnek a büntetőbíróság, egyik vallomásában azonban annak elismerésére kényszerül, hogy még elhunyt férje életében több hónapot A. Imre vádlott-társa házában töltött, »mint házasság szentségtörő, közbotrányra parázna életet folytatva« és A.-val Pestre is felutazott, ahol »mindég egy szobában együtt laktak és háltak.« Zs. Treszkanak, a terheltnek saját ügyében tett nyilatkozata nehéz helyzetbe hozza A. Imrét, a terhelttársat, amennyiben figyelmen kívül nem hagyható tanúbizonytságot szolgáltat ellene. Végül az ügy lezárásaként a terhelt által szolgáltatott adatokra és más bizonyítékokra hivatkozással a terhelttársat is elmarasztalja a törvényszék.⁹⁸ A terhelttársnak társaira vonatkozó nyilatkozata általában csak a *gyanús tanú* vallomásával egyenlő értékű, semmi esetre sem teljes bizonyíték. A szegedi törvényszék bizonyítékok elégtelensége miatt, illetve »törvény kívánta próbák« hiányában felmenti azokat a vádlottakat, akik ellen csak az elsőrendű vádlott, illetve a »főbűnös« vallomása szól.⁹⁹

A terhelt nyilatkozata mellett a *tanúvallomás* a leggyakoribb bizonyítóeszköz a szegedi rabokat ítélő törvényszék 1848. évi gyakorlatában. Tanúvallomáson a korabeli magyar büntetőjog tudományának művelői

⁹⁶ 1848 meghozza sokak, különösen Kossuth Lajos agitációjának eredményeként a maga gyümölcsét. Szlemenics Pál jogtudós tanítása ellenére, aki szerint »semmi sem tilalmazza, hogy a' vallató bíró a' felelni nem akaró, dühödést színlelő, feleteivel csintalankodó, vagy ellenmondásait megegyeztetni nem akaró rabnak makacsságát sanyarúbb tömlőcczel, vagy mértékletes veretéssel meg ne zabolázza« (Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 153. l.), lassan lassan eltűnnek a »szelíd torturát« alkalmazó »ütelgvirtuózok«, akikről megdöbbenően élethű képet rajzol Kossuth Lajos több cikkében is. Kossuth Lajos: *Szelíd tortura. Bot, vessző, korbács. Ismét egy ütelvirtuóz's az ő kényura*. Pesti Hírlap. 1841. évf. jan. 23., márc. 31., máj. 1.

⁹⁷ Jkv. 1848. jún. 30. 79. sz. (H. Dáviddal kapcsolatosan.); A nem hatósági személyek előtt tett beismerést is bizonyítékként értékeli a szegedi bíróság, ha a beismerés megtörténtét tanúk igazolják. Jkv. 1848. aug. 3. 128. sz.

⁹⁸ Jkv. 1848. júl. 29. 120. sz.

⁹⁹ Jkv. 1848. jún. 2., júl. 1. 65., 84. sz.; Hasonlóan értékeli a terhelttárs nyilatkozatát az 1843-as I. eljárási javaslat 391. §-a.

»a' büntett tanúinak annak valóságáról, szerzőjéről és körülményeiről bírói kikérdezés mellett tett kimondásaikat« érték.¹⁰⁰ A tanúknak a tanúkihallgatást eszközölő tisztviselők, bírák kérdéseire az elméleti jogászok tanításainak megfelelően Szegeden is érdemileg főként arra kell határozottan felelniök, hogy követett-e el valaki olyan cselekményt, amely bűncselekménynek minősül, ki konkrétan ennek a tette és végül milyen körülmények között követtetett el a szóban forgó bűncselekmény. A tanúknak e három alapvető kérdésre adott felelete döntő jelentőségű a további eljárás szempontjából. Városunk törvényszéke nem marasztalja el a terheltet a tanúvallomások alapján, ha nem tűnik ki világosan a tanúk nyilatkozatából a bírái előtt álló vádlott és a tettes »személyének azonossága«,¹⁰¹ ha kétségtelenül nem világlik ki belőle az, hogy a gyanúsított személy cselekményével valóban bűncselekményt követett el.¹⁰² Ami meg a bűncselekmény elkövetésének körülményeit feltáró tanúvallomásokat illeti, nem menti fel ugyan bíróságunk a vádlottat, de a szokottnál enyhébb büntetést szab ki rá, ha tanúk bizonyítják, hogy tette elkövetésekor »boros volt«,¹⁰³ vagy ha azt igazolják a tanúskodók, hogy cselekményét, amelyért illetékes bírósága felelősségre vonja, jogos önvédelem közben, bár ennek jogszerű határát túllépve, követte el.¹⁰⁴

Városunk büntetőbírósága a tárgyalts esztendőben ahhoz, hogy a tanúvallomások teljes bizonyítást eredményezzenek — igazolhatóan —, a következőket kívánja meg: 1. legalább két tanú tegyen egybehangzó¹⁰⁵ vallomást, mert csak egy tanú vallomása, »mint egyes tanú figyelmet nem érdemel« (— mondja ítéletében a bíróság),¹⁰⁶ 2. a tanú nyilatkozata ne csak gyanún vagy hallomáson alapuljon,¹⁰⁷ 3. a tanúk minden kifogás felettiiek (különösen büntetlen előéletűek¹⁰⁸) legyenek,¹⁰⁹ és végül 4. a tanúskodók vallomásaikat a törvényszék előtt személyes megjelenésük alkalmával hitelesítsék (esküvel erősítsék) meg.¹¹⁰ A Szeged városi források nem adnak feleletet arra, hogy a tanúvallomásokat kiktől, hogyan, milyen módszerekkel vehetik ki az ezzel megbízott tisztviselők, ennek ellenére azonban vitathatatlanak véljük azt, hogy az esetleg kényszer

¹⁰⁰ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 169. l.; Hasonlóan Vuchetich: *Institutiones*. 431–432. l.

¹⁰¹ *Jkv.* 1848. jún. 30. 81. sz.

¹⁰² *Jkv.* 1848. febr. 24., júl. 27. 26. 113. sz.

¹⁰³ *Jkv.* 1848. jún. 2., aug. 17. 63., 133. sz.

¹⁰⁴ *Jkv.* 1848. júl. 27., szept. 15. 115., 163. sz.

¹⁰⁵ Az ellentmondó tanúvallomások egymást semmisítik meg, így pl.: *Jkv.* 1848. jan. 20., febr. 3. 4., 15. sz.

¹⁰⁶ *Jkv.* 1848. febr. 24., júl. 13. 30., 95. sz.

¹⁰⁷ *Jkv.* 1848. jún. 2., júl. 29. 61., 120. sz.

¹⁰⁸ A törvényszék nem tekinti kifogástalan tanúnak P. Jánost, mert egy alkalmával már borjúlópás miatt félevesi rabsággal és bottal fenyegették. *Jkv.* 1848. júl. 13. 95. sz.

¹⁰⁹ *Jkv.* 1848. jan. 20. 4. sz.

¹¹⁰ Lásd pl.: *Jkv.* 1848. jan. 20., febr. 3., 24., jún. 2., júl. 13., 27., aug. 3., 17., 31., szept. 15., nov. 23., 30. 3., 7., 23., 28., 64., 149., 154., 158., 160., 161., 165., 184., 186., 187. sz.; Az 1843/44. évi. I. büntetőeljárás törvényjavaslat 388. és 389. §-ai szerint is a szövegben 1–4. pontok alatt felsorolt feltételek mellett »a terhelt tény... törvényesen bizonyosnak ismertethetik.« Fayer: Az 1843-iki javaslatok. 1. kötet. II. rész. 211. l.

alkalmazásával kicsikart vallomások 1848-ban bizonyítást Szegeden sem eredményezhetnek, és a 12 évnél fiatalabbak vagy elméjükben megháborodottak nyilatkozatai sem minősülnek az ítélet meghozatalánál figyelembe vehető bizonyítóeszköznek.¹¹¹

Érdemes külön megemlékeznünk a *sértett (kárvallott) fél tanúvallomásáról* is. A szegedi rabokat ítélő törvényszék eljárásjogi gyakorlata szerint bármilyen nagyszámú sértett tanúvallomása *önmagában* nem teremte elegendő alapot az elmarasztalásra,¹¹² de ha megfelelő gyanújel támogatja a sértett, illetve a sértettek vallomását, ez teljes bizonyíték erejére emelkedik.¹¹³ Ilyenformán a sértett Szegeden a terhelttárshoz hasonlóan a bizonyításnál ugyan csak mint *gyanús tanú* szerepelhet, ha tanúskodik, de sértetti minősége miatt teljesen vissza nem vehető.

A bűnügy eldöntése szempontjából lényeges kérdésben ellenkezően valló terhelttársak, tanúk és sértettek (feladók) nyilatkozatainak összehangolása, az ellentmondások kiküszöbölése, végső soron az igazság kiderítése érdekében a nyomozást foganatosító tisztviselő még az előkészítő eljárás alkalmával, a bíróság pedig a törvényszéki eljárás során »azon személyekkel, kiknek vallomásaik egymástól különböznek, vallásaikat egymásnak szembe mondatja«,¹¹⁴ *ellenthomlokállítást, szembesítést (confrontatio)* foganatosít. Szembesítésre 1848-ban a szegedi rabokat ítélő törvényszék elé került bűnügyekben a terhelt és a terhelttársak,¹¹⁵ a terhelt és a tanúk,¹¹⁶ valamint a terhelt és a sértettek (kárvallottak)¹¹⁷ között elég gyakran kerül sor. A szembesítésnek, mint az igazság kiderítésére alkalmas eszköznek felhasználása érdekében más törvényhatóságot is megkeres városunk törvényszéke azzal a kéréssel, hogy az átíratában megjelölt személyt szembesítés foganatosítása céljából küldje át hozzá.¹¹⁸ A szembesítéssel kapcsolatos kérdéskörön belül végül még csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a szembemondó fél nyilatkozatát »erősítő« szembesítést¹¹⁹ a terheltnak a terhelti nyilatkozat, a tanúnak a tanúvallomás autentikációjánál követett módon a törvényszék előtt

¹¹¹ Már Werbőczy István *Hármaskönyve* (II. rész 27. cím) öt pontban foglalja össze a tanúkkal szemben felállított követelményeket, úgymint: *libertas, aetas, modalitas, conditio, et sacramenti depositio*. Ezek közül csak a *libertas, aetas* és *modalitas* fogalmába sűrített követelményekre hívjuk fel a figyelmet. A *libertas* azt juttatja kifejezésre, hogy a tanúnak vallomását kényszer alkalmazása nélkül kell megtennie, az *aetas* olyan követelmény, amely a tanú felfogóképességével áll kapcsolatban, a *modalitas* a tudásszerzés módjának jelentőségét emeli ki azt a követelményt támasztva, hogy a tanú ne csak hallomásból, hanem saját tapasztalata alapján tanúskodjon. A tanúkkal szemben támasztott követelményekre ld. különösen Frank Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. 2. kötet. 169. és köv. II., Fogarasy. 398. s a köv. II. és Torday Lajos: *A megyei polgári peres eljárás a 16—19. században*. 87. s a köv. II.

¹¹² Jkv. 1848. júl. 1., 13. 85., 95. sz.

¹¹³ Jkv. 1848. nov. 15., 23. 177. 185. sz.

¹¹⁴ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 157. l.; Vuchetich: *Institutiones*. 472. l., *Meznerics*. 64—65. l.

¹¹⁵ Jkv. 1848. jan. 20., febr. 3., júl. 1., 27., 29. 3., 24., 87., 110., 120. sz.

¹¹⁶ Jkv. 1848. ápr. 13., jún. 16., 30., júl. 27. 53., 74., 82., 110. sz.

¹¹⁷ Jkv. 1848. júl. 1., szept. 15. 85., 88., 160. sz.

¹¹⁸ Jkv. 1848. szept. 15. 159. sz.

¹¹⁹ Jkv. 1848. jún. 16. 74. sz.

meg kell hitelesítenie ahhoz, hogy ennek eredményét a bíróság figyelmen kívül ne hagyhassa.¹²⁰

Nyomot hagyó büntettek esetében nem ritkán *szemrevételre, szemlére (inspectio ocularis)* is sor kerül városunk 1848. évi büntetőeljárásában. Szegeden a szemrevétel foganasításánál az eljáró tisztviselők többször *szakértők* közreműködését veszik igénybe, akik írásban terjesztik elő az észleltekről szakértői véleményüket. Forrásaink kifejezetten sajnos csak orvosok szakértői közreműködéséről, csak az »orvosi vizsgálatok, 's vélemények«-ről tesznek említést,¹²¹ és ezekről is igen röviden. A rendelkezésünkre álló források szűkszávuúsága ellenére annyit mégis megállapíthatunk, hogy az orvosi látletelekben testet öltő, más bizonyítékokkal is támogatott szakértői vélemények igen nagy a bizonyító ereje, különösen akkor, ha az észleltekről egybehangzóan egynél több szakértő nyilatkozik.¹²² Az orvosi látletelekkel kapcsolatosan még csak azt jegyezzük meg, hogy ha az orvosok véleménye ellentmondó vagy nem kielégítő, törvényszékünk egy 1829. január 20-án kelt helytartótanácsi leirat szellemében¹²³ a pesti egyetem orvosi karának véleményét kéri ki, amelyet perdöntő bizonyítéknak minősít.¹²⁴

A rabokat ítélő törvényszék előtt álló vádlottak ellen az 1848-ban Szeged városában eljáró tisztviselők sem tudnak mindig közvetlen és teljes bizonyítást eredményező bizonyítékokra hivatkozni. Ezért a bíróságnak nem egyszer *közvetett bizonyítékokat* is fel kell használnia annak érdekében, hogy a bűnügyet megfelelően dönthesse el.¹²⁵ A közvetett bizonyítékok közül különösen jelentősek városunk joggyakorlatában a *gyanújelek (indicia)*, amelyekkel egyébként már a 19. század első felének magyar büntetőjogászai is igen részletesen és alaposan foglalkoznak.¹²⁶ A bűncselekmény elkövetése előtt, alatt, vagy után felmerülő

¹²⁰ Jkv. 1848. jan. 20., júl. 1., 27., szept. 15. 3., 87., 88., 110., 160. sz.

¹²¹ Jkv. 1848. febr. 3., márc. 23., júl. 29., okt. 20. 15., 42., 120., 171. sz.

¹²² Jkv. 1848. febr. 3. 15. sz.

¹²³ *Meznerics. 65. l., Szlemenics: Fenyítő törvény. 147. l.*

¹²⁴ A pesti orvosi kar szakvéleményének perdöntő jellegét igen szépen példázza a szegedi rabokat ítélő törvényszék egyik ítélete. A következőkben ebből idézünk egy részletet. »Miatán XXIII. XXIV. XXVI. XXVII. XXVIII. orvosi vizsgálatok, 's vélemények' egybevetése mellett egyedül csak gyanított mérgezés bővebb kiipuhatólása tekintetéből a' megholtnak némelly belrészzei, és nedvei a' pesti egyetemi orvosi karhoz bővebb megkémelés végett felküldettek, az ez úton megérkezett XXXIII. ./.. alatti vélemény pedig nem mérgezésnek, hanem forrodad gyomorlóbnak tulajdonítaná néhai ifiabb Márki Ferencz halálát, 's többi közt véleményezését bizonyos gyanús kávénak 20 nappal korábbani ivására, mely a' pörbeli körülményekből sehol ki nem tűnik, állapítaná, 's e' részben mind a' helybeli (köztük városi!) orvosoknak fentebbi hivatalos bizonyítványokkal, mind pedig újabban XXXIII. 4 ./.. alatti kijelentéseikkel ellenkezőnek találtnék: illy körülményekben néhai ifiabb Márki Ferencznek halála mérgezés által bekövetkezettnek a' felperesi vád értelmében kellő bírói meggyőződés erejéig emelkedőleg be nem valósíttatott.« Jkv. 1848. júl. 29. 120. sz.

¹²⁵ A közvetlen és a közvetett bizonyítékok között szépen vonja meg a hártyarovat A. J. Visinszkij, aki szerint azok a közvetlen bizonyítékok, »amelyek egyenesen, közvetlenül beigazolják a bizonyításra szoruló tényt«, a közvetett bizonyítékok viszont »ezt a tényt (csak) más bizonyítékok közvetítésével igazolják... csak közvetve vonatkoznak a bizonyításra szoruló tényre (az alaptényre)«. Visinszkij, A. J.: *A pörbeli bizonyítás a szovjet jogban.* (Budapest, 1952.) 282. s a köv. l.

¹²⁶ Vuchetich: *Institutiones.* 482. s a köv. ll., Szlemenics: *Fenyítő törvény.* 173. s a köv. ll.

gyanújelek önmagukban teljes bizonyítóerővel Szegeden sem rendelkeznek, de más nem teljes bizonyítékkal együtt a vádlott bírósági elmarasztalására vezethetnek. A szegedi büntetőbíróság által figyelembe vett gyanújelek tömegének¹²⁷ kimerítő bemutatására nem vállalkozhatunk, miért is meg kell elégednünk azzal, hogy csupán néhány jellemző indiciumra hívjuk fel a figyelmet. Büntett elkövetését megelőző gyanújelnek minősíti törvényszékünk V. Vencel bicskázásért befogott péklegénynek a vérengzés előtt néhány órával az egyik szegedi kocsmában tett nyilatkozatát, amelyben a későbbi sértettet mások előtt »egy bicskával megcsiklándoztatni fenyegette«,¹²⁸ két másik ügyben pedig azt a körülményt, hogy a vádlott a deliktum elkövetésekor a tethelyen, illetve annak szomszédságában tartózkodott, lényegileg a bűncselekmény elkövetésével egyidejűleg jelentkező gyanújelként értékeli.¹²⁹ Van példánk a bűncselekmény végrehajtása után jelentkező indiciumra is. Ilyennek tekintik a Szegeden törvénykező bírák a vagyoni elleni deliktumoknál azt az igazolt tényt, hogy a befogott tudott a lopott holmik hollétéről és visszaszerzésükért a károsulttól pénzt követelt,¹³⁰ hogy a lopott tárgyakat a terhelteknél találták meg és ezek nem tudták elfogadhatóan igazolni a vitatott tárgyak jogszerű szerzőismódját,¹³¹ s végül azt is, hogy a vádlottak a károsult kárát megtérítették.¹³² Néha a bűncselekménnyel össze nem függő, csak a letartóztatott egyéniségét élesebb megvilágításba helyező körülményeket értékel gyanújelként a szegedi rabokat ítélő törvényszék, így azt a tényt, hogy a befogottat »több rendbéli büntettyeiért« már »számtalanszor« fenyegették,¹³³ vagy hogy a terhelt »szüntelen éjjeli kobarlo«. ¹³⁴

c) A minden (vagy legalábbis több) eljárási nemben előforduló eljárási cselekmények néhány problémájának felvetése után az 1848. évi Szeged városi büntetőeljárás menetének vázolásával zárjuk le tanulmányunk első részét. E kérdéskörön belül mindenek előtt arra utalunk, hogy városunkban a büntetőpert *előkészítő eljárás* a városi hatóságnak egy-egy konkrét bűncselekmény elkövetéséről való tudomásszerzése, rendszerint *feladás* (bevádolás) alapján indul meg.¹³⁵ A büntetőeljárás

¹²⁷ Jkv. 1848. febr. 3., márc. 23., ápr. 13., jún. 2., júl. 1., 27., aug. 3., 31., szept. 15., okt. 20., nov. 15., 23., 30., dec. 14. 24., 45., 47., 58., 88., 110., 128., 149., 158., 166., 170., 177., 181., 185., 188., 193., 194. sz.

¹²⁸ Jkv. 1848. szept. 15. 158. sz.

¹²⁹ Jkv. 1848. febr. 3., jún. 2. 24., 58. sz.

¹³⁰ Jkv. 1848. júl. 1. 88. sz.

¹³¹ Jkv. 1848. aug. 31., okt. 20., nov. 15., 23., dec. 14. 149., 170., 177., 185., 193. sz.

¹³² Jkv. 1848. jún. 2., aug. 3. 58., 128. sz.

¹³³ Jkv. 1848. márc. 23. 45. sz.

¹³⁴ Jkv. 1848. nov. 23. 185. sz.; Megjegyezzük, hogy az 1843/44. évi I. büntetőeljárás törvényjavaslatnak az egyes biznyítóeszközökre vonatkozó rendelkezései szinte teljesen egybevágnak a szegedi 1848. évi gyakorlattal.

¹³⁵ Jkv. 1848. jan. 20., febr. 24., júl. 29., aug. 17., 31., szept. 15., okt. 20., nov. 15., 23. 3., 29., 120., 136., 149., 164., 170., 171., 178., 185. sz. Itt jegyezzük meg, hogy forrásaink a legtöbb bűnüggyel kapcsolatban hallgatnak arról, hogy hogyan szerzett tudomást a deliktum elkövetéséről az eljárásra hivatott hatóság. Ezért arra a kérdésre, hogy városunkban szállongó hír (*fama publica*) vagy önfeljelentés alapján indult-e büntetőeljárás vagy sem, nem tudunk válaszolni. (A nyomozás elrendelésére alapot szolgáltató szállongó hírre és önfeljelentésre ld.: Vuchetich: *Institutiones*. 350. s a köv. 1.)

megindítását kiváltó feladás a városi büntetőbíróóság felfogása szerint olyan *közkötelesség*, amely még a házastársakat is arra kötelezi, hogy a bűncselekményt elkövető házastárs ellen a hatóság előtt feljelentést tegyenek.¹³⁶ Akik bűncselekmény elkövetéséről szereznek tudomást, legtöbbször bizonyára a nyomozás lefolytatására hivatott kapitányi hivatalnál tesznek eleget feljelentési kötelezettségüknek. A kapitányi hivatal tisztviselői által megkezdett *nyomozás* során az eljáró nyomozók a gyanúsított személyt rendszerint őrizetbe vétetik, őt és a vallomástételre felhívott tanúkat kihallgatják, és ha szükséges, szakértői véleményt is beszereznek. A fennmaradt 1848. évi levéltári anyagból sajnos egyáltalán nem állapítható meg az, hogy a Szeged városi tiszti ügyész mikor kapcsolódik be az előkészítő eljárásba, de az bizonyosnak látszik, hogy a »*tiszti vizsgálatban*« már részt vesz, és hogy a vizsgálat eredményeit tartalmazó iratokat is ő terjeszti a törvényszék elé.

A büntetőeljárás a vizsgálati iratoknak a törvényszék elé terjesztésével a *törvényszéki eljárás* szakaszába jut. Az előterjesztett iratok alapján a bírói tanácsnak legelőször abban a kérdésben kell állást foglalnia, hogy a sommás vagy a rendes büntetőper szabályai szerint járjon-e el a terhelt ellen. A szegedi büntetőbíróóság a korabeli magyar büntetőjogi írók tanításainak megfelelően¹³⁷ és a megyei gyakorlathoz hasonlóan¹³⁸ sommás büntetőper lefolytatása mellett határoz, ha a terheltet csak enyhébb, három évnél rövidebb szabadságvesztést maga után vonó bűncselekmény elkövetésével vádolják, egyébként azonban a rendes büntetőper szabályai szerinti eljárást választja, ha ti. a tiszti vizsgálatból az tűnik ki, hogy a büntett körülményei »komolyabb tárgyalást 's nagyobb beszámítást« kívánnak, illetve »a' bűntény keményebb megfenyítését« igénylik.¹³⁹ A törvényszék azt, hogy pontosan melyik bűncselekmény minősül súlyosabb beszámítást igénylő deliktumnak, az adott bűnügyben a tettesre kiszabhatónak vélt büntetésre figyelemmel állapítja meg. Ennek az áldatlan gyakorlatnak az a magyarázata, hogy a BTK (1878:V. tc.) megalkotása előtt létrejött törvények nem határozták meg a legtöbb bűncselekmény »tényálladékát« és többször még a büntetési tételt sem. Biztos mérce hiánya miatt 1848-ban egy alkalommal igen kínos helyzetbe is kerül városunk rabokat ítélő törvényszéke, amennyiben a király 1848. márc. 9-én keltezett parancsával megsemmisíti egyik, K. Ferenc ellen sommás büntetőper útján hozott ítéletét és arra utasítja, hogy »rendes bűnbéli perbe« idézze az egyszer már elmarasztalt személyt.¹⁴⁰

A szegedi büntetőbíróóság elé 1848-ban elég ritkán kerülnek nagyon súlyos következményekkel járó bűnügyek. Ez a körülmény arra ad lehe-

¹³⁶ Csak *enyhítő körülményként* értékeli a törvényszék G. Józsefné mulasztását, aki »házasági szorosb köteléknél fogva ön maga gyilkos férjét be nem vádolta.« Jkv. 1848. júl. 29. 116. sz.

¹³⁷ Vuchetich: *Institutiones*. 344. 1., Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 138. 1.

¹³⁸ *Meznerics*. 93. s a köv. ll.

¹³⁹ Jkv. 1848. jan. 20., márc. 23., ápr. 13., jún. 2., 16., 30., júl. 1., 13., 27., aug. 31., szept. 15., nov. 23. 5., 6., 42., 45., 52., 63., 72., 79., 86., 87., 88., 97., 114., 152., 161., 183. sz. (Az idézetek a 86. és 52. sz. határozatokból vettük.) Megjegyezzük, hogy itt csak a rendes büntetőpert elrendelő bírósági határozatokra hivatkozunk.

¹⁴⁰ Jkv. 1848. ápr. 13. 45. sz.

tőséget a városi törvényszéknek, hogy az általa megvizsgált bűnügyek nagy többségében a *sommás büntetőper* szabályai szerint járjon el. A törvényszékünk előtt folyó sommás eljárás menetére vonatkozóan forrásaink igen szűkszávuak ugyan, de annyit mégis elárulnak, hogy a per felvételére kitűzött napon a tiszti ügyész vádemelése, a vádat támogató bizonyítékok és a tiszti vizsgálatban foglaltak ismertetése után a tanúk és a terhelt teszik meg vallomásukat, vagy ha ezek már a vizsgálat során nyilatkoztak, esetleg csak megerősítik korábbi kijelentéseiket. A per bizonyítási szakának lezárását követően bizonyára sor kerül a tiszti ügyész és a terhelt perbeszédeire is, amelyekben az ügyész marasztaló, a vádlott pedig felmentő vagy a tiszti ügyész által javasoltnál enyhébb ítéletet kér. Végül a bíróság rendszerint még a perfelvételre kitűzött napon¹⁴¹ tanácskozással szavazással *megfellebbezhetetlen és azonnal végrehajtandó* ítéletet hoz, amely kitűnik abból, hogy 1848-ban egyetlen fellebbezést sem nyújtanak be sommás büntetőperben hozott ítélet ellen.

A sommás büntetőpertől sok vonatkozásban eltér a *rendes büntetőper*. Rögtön szembetűnő különbség a rendes és a sommás büntetőper között az, hogy a sommás büntetőpernél követett gyakorlattól eltérően a rendes büntetőpert a törvényszék egy napon sohasem fejezi be, és hogy az ilyen eljárást lezáró ítélet csak akkor válik jogerőssé, ha ellene nem nyújtanak be fellebbezést, amelyet egyébként a törvényszék — úgy látszik — nem utasíthat vissza. A rendes büntetőper menetének létszerű bemutatása érdekében F. Péter *büntetőperét* emeljük ki a sok közül. F. Péter 26 éves helybeli római katolikus nős tanyai lakost Rajczy Mihály mellbeszúrása és az ebből bekövetkezett halálokozás miatt tartóztatják le. Először 1848. június 2-án áll illetékes bírósága előtt, amikor ő önkéntesen tett vallomását, Dékány Pál pedig tanúvallomását hitelesíti meg. A hitelesítések után a bíróság határozatában elrendeli F. Péter »bűnbéli kereset« alá vételét, mert a benyújtott iratokból kitetszően a befogottat »nagyobb büntetést maga után vonó tett elkövetése« terheli. Június 30-án a korábbi bírósági határozat értelmében sor kerül F. Péter perének felvételére, majd a pert, ahogyan egy másik ügyben készült jegyzőkönyvi bejegyzés mondja,¹⁴² »a' szokott háromszori kikiáltás után munkálodásra az ügyészi hivatalnak« adják vissza. Július 13-án a vádlott ügyében tanúk meghitelesítését rendeli el a törvényszék azzal a megjegyzéssel, hogy ellenük kellő kifogásokat később is emelhetnek az erre jogosultak. Július 27-én a bírói tanács előtt a tanúk vallomásait »hit letétel mellett átallyában« megerősítik és ezzel a pert már igen közel juttatják a végkifejlethez. Augusztus 17-én végre végítéletet hoz a rabokat ítélő törvényszék. Részint a vádlottnak a tiszti vizsgálat során

¹⁴¹ Ha további vizsgálatot tart szükségesnek a törvényszék, későbbi ülésre halasztja az ítélethozatalt. Ilyenkor az iratokat »bővebb nyomozás 's illetőleg további vizsgálat tétel végett« visszaszítja a bíróság az ügyészi hivatalnak. Jkv. 1848. febr. 3., 24., jún. 2., júl. 27., aug. 31., dec. 14. 20., 28., 64., 111., 151., 153., 154., 192. sz.; Kétségtelenül eldönthetően egy, de 1848-ban le nem zárt ügy (dec. 14. 192. sz.) kivételével, a törvényszék a fenti ügyekben a sommás büntetőper szabályai szerint hoz ítéletet. Jkv. 1848. ápr. 13., jún. 16., aug. 3., okt. 20., szept. 15., okt. 20. 47., 74., 123., 170., 158., 171. sz.

¹⁴² Jkv. 1848. jún. 2. 57. sz.

önkéntesen tett és a törvényszék előtt is megerősített beismerésére, részint az enyhébb beszámítást eredményező ittasságot bizonyító tanúvallomásokra hivatkozással, bíróságunk F. Pétert elítéli és az ítélet végrehajtását a főkapitányra bízza. Az elmarasztalt nem nyugszik meg az ítéletben: fellebbezést nyújt be az elsőfokon eljáró törvényszékhez, amelyet ez szeptember 15-i ülésén elfogad és a királyi táblához továbbít. Ugyancsak e napon tartott törvényszéki ülésen a tiszti főügyész — bizonyára kedvező — véleményt ad arra a kérelemre, melyet az elítélt apja nyújtott be fia biztos kezesség mellett való szabadlábra helyezése érdekében. A bíróság méltányolja az apa kérését és ezért F. Pétert »bűnperének a' tettes kir. Táblán leendő ellátásáig« szabadlábra helyezi.¹⁴³

Az előbb ismertetett perből is kiviláglóan a rendes büntetőper menete tehát a következő: A nyomozás és a tiszti vizsgálat lezárása után a bűnügyre vonatkozó iratokat a tiszti főügyész a törvényszék elé terjeszti, amely elrendeli a befogott perbefogását (kereset alá vételét, ritkábban megidézését)¹⁴⁴ és nem egyszer a tanúvallomások, szembesítések, valamint a terhelti nyilatkozatok megerősítését.¹⁴⁵ Egy eset kivételével, amikor újabb határnapot tűz ki a bíróság a vádlottak megjelenésére,¹⁴⁶ törvényszékünk következő lépésként a tiszti főügyész vádlevelének benyújtása után a »bűnbosszúzó« pert felveszi (*levata*) és háromszor kikiáltatja (*proclamatio*), majd a periratokat további eljárás céljából az ügyészi hivatalnak visszaadja.¹⁴⁷ A befogott perbe bocsátkozásának (*litis contestatio*) módjára nincsenek adataink, de az bizonyosnak látszik, hogy a megyei gyakorlathoz hasonlóan¹⁴⁸ az alperesi oldalnak a vád érdemi részét érintő bármilyen (beismerő, tagadó, módosító) nyilatkozata megindítja a per »derekát«. A perbe bocsátkozás után a per a *bizonyítási szakba* jut, melynek során esetleg több törvényszéki ülésen mind a vád, mind a védelem a bíróság elé terjeszti bizonyítékait. Ezt követően a törvényszék későbbi ülésén, az előterjesztett bizonyítékok alapján szavazással végítéletet (*sententia definitiva*) hoz,¹⁴⁹ amelyet az alperes előtt

¹⁴³ Jkv. 1848. jún. 2., 30., júl. 13., 27., aug. 17., szept. 15. 63., 76., 93., 106., 133., 156., 157. sz.

¹⁴⁴ Lásd 139 jz.

¹⁴⁵ Jkv. 1848. jan. 20., jún. 2., 30., júl. 1., 27., szept. 15. 7., 63., 79., 86., 87., 114., 161. sz.; Egy esetben még a perbevonás elrendelése előtt sor kerül autentikációra. D. Imre ügyében a befogott és a tanúk már szept. 15-én megerősítik nyilatkozataikat, a rendes büntetőpert viszont csak nov. 23-án rendeli el a törvényszék. Jkv. 1848. szept. 15., nov. 23. 165., 183. sz.

¹⁴⁶ Jkv. 1848. júl. 13. 90. sz.

¹⁴⁷ Jkv. 1848. jún. 2., 30., júl. 27., aug. 3., 17., 31., okt. 20., dec. 14. 57., 75., 76., 100., 101., 102., 103., 104., 121., 137., 138., 145., 169., 190. sz.

¹⁴⁸ Méznerics. 105. s a köv. II.

¹⁴⁹ A rendes büntetőperben városunk büntetőbírósága mindössze egyszer, akkor is csak az ötöd-, heted-, nyolcad- és kilencedrendű vádlottak ügyében hoz felmentő ítéletet (Jkv. 1848. júl. 29. 120. sz.), egyébként mindig elmarasztalja a perbefogottakat. Ezzel szemben a somnás büntetőperekben igen gyakoriak a felmentő ítéletek. Jkv. 1848. jan. 20., febr. 3., 24., márc. 23., ápr. 13., jún. 2., 30., júl. 1., 13., 27., aug. 3., okt. 20., nov. 15., 23. 4., 5., 6., 18., 21., 22., 26., 27., 43., 45., 48., 61., 65., 81., 82., 84., 85., 88., 94., 110., 123., 124., 172., 176., 182., 185. sz.; Az itt említett ítéletek között vannak olyanok is, amelyek a terhelttársak egy részére marasztalók, másik csoportjára felmentők.

kihirdet.¹⁵⁰ A kihirdetett ítéletben az alperes vagy megnyugszik, vagy fellebbezést terjeszt elő. A törvényszék újabb ülésen foglalkozik a fellebbezéssel és mindig elrendeli annak felküldését a királyi táblához.¹⁵¹ Végül a bűnügy lezárásaként a bírói tanács a kapitányi hivatallal végrehajtatja a jogerőssé vált (fellebbezetlen, vagy a királyi tábla által hozott, esetleg a királynál is megfordult) ítéletet.

¹⁵⁰ A rendelkezésünkre álló források nem tesznek ugyan említést a törvényszéki ítéletek kihirdetéséről, de ezt az aktust mégis a per elengedhetetlen részének kell minősítenünk. Egyébként a királyi tábla által másodfokon hozott ítéleteket és a királyi kegyelmet a jegyzőkönyvi bejegyzések szerint is kihirdetik, mégpedig a befogott jelenlétében. *Jkv. 1848. jan. 20., júl. 27., aug. 3. 1., 109., 126. sz.*

¹⁵¹ *Jkv. 1848. ápr. 13., aug. 17., szept. 15. 46., 130., 131., 156., sz.;* Külön kiemeljük, hogy 1848-ban Szegeden a felperes tisztí főügyész egyetlenegy fellebbezést sem terjesztett elő.

II.

A SZEGED VÁROSI BÜNTETŐJOG 1848-BAN

Tanulmányunk II. részének címe többet mond annál, mint amennyit ez a fejezet valóban tartalmaz, pontosabban tartalmazhat. E helyütt csak a jegyzőkönyvileg megőrzött jogesetekből kihámozható büntetőjogi kérdésekről írhatunk, amelyek a Szegeden 1848-ban érvényben lévő büntetőjogi joganyag egészét nyilvánvalóan nem fogják át. Legjobb szándékunk elenére is hiányosak lesznek tehát fejtegetéseink, mert mindössze egy esztendő alatt nem kerülhetett minden bűncselekményfajta a szegedi rabokat ítélő törvényszék elé, és mert e viszonylag igen rövid idő alatt nem merülhetett fel az eldöntésre váró bűnügyeknél minden, a bűncselekmény fogalmával, megjelenési alakjával kapcsolatos, valamint a büntetéstán körébe tartozó probléma.

Előjáróban még csak annyit jegyzünk meg, hogy a feltárható 1848. évi Szeged városi büntetőjog anyagát két fejezetben, »Általános rész« és »Különös rész« címek alatt mutatjuk be. Ezt a tárgyalási módot az anakronizmus veszélye nélkül választhatjuk, mert már az 1843/44. évi büntetőjogi törvényjavaslatok szerkesztői és a korabeli magyar jogtudósok is ebben a rendszerezésben készítették el törvénytervezetüket, illetve ismertették a magyar tételes büntetőjogot.¹⁵²

1. §. Általános rész

a) Az 1848 előtti jogásznemzedék büntetőjogi gondolkozására legnagyobb befolyást gyakorló professzoroknak, Szlemenics Pál jogakadémiai és Vuchetich Mátyás egyetemi tanároknak¹⁵³ a bűncselekmény

¹⁵² Vuchetich »De delictis et poenis generatim«, illetve »De singulis speciebus delictorum, eorumque legalium poenarum«, Szlemenics pedig »A' fenyítő törvényszéki büntettekről és büntetésekről általánosan«, illetve »A' fenyítő törvényszéki büntettekről, és azoknak büntetéseikről egyenként« címek alatt dolgozzák fel a magyar feudális büntetőjogot: De büntetőjogi törvénytervezetükben az 1843/44. évi javaslatok megszövegezői is két részt különítenek el »Általános rendeletek« és »Külön rendeletek a büntettek egyes nemeiről s azoknak büntetéséről« címmel.

¹⁵³ Szlemenics Pál büntetőjogi tankönyve 1817—1847 között öt kiadást ért meg. Ezek közül három (1817., 1827. és 1833.) latin, kettő (1836. és 1847.) pedig magyar nyelven jelent meg; Vuchetich Mátyás többször idézett munkáját a helytartótanács a pesti egyetem és az összes jogakadémiák számára tankönyvül írta elő. Eckhart Ferenc: A jog- és államtudományi kar története 1667—1935. (Budapest, 1936.) 326. l.

fogalmáról alkotott felfogása szerint csak az a (szándékos vagy gondatlan) szabad és a külvilágban is jelentkező tett vagy mulasztás tekinthető bűncselekménynek, amely valamely büntetéssel fenyegető köztörvény-nyel ellenkezik.¹⁵⁴ Lényegileg az itt említtet jogtanárokéhoz hasonló álláspontot tettek magukévá a szegedi rabokat ítélő törvényszék bírái is, akik a jogellenesen cselekvő vagy mulasztó tetteket, ide értve a részeseket is, csak akkor marasztalják el, ha beszámítható állapotban szándékosan vagy gondatlanul sértettek meg büntető rendelkezéseket.

Sorra véve a bűncselekmény fogalmával kapcsolatos kérdéseket, mindenekelőtt arra hívjuk fel a figyelmet, hogy az 1878: V. tc. életbe-
léptetése előtti büntetőtörvénykönyveink közül csak elenyészően kevés határozza meg részletesen azokat az ismérveket, amelyek a cselekményt bűncselekménnyé teszik, amelyek fennforgása szükséges ahhoz, hogy a cselekmény a büntetéssel fenyegető köztörvény keretei közé illeszkedjék. A szegedi fenyítő törvényszék 1848-ban mindössze egyszer járhatott el úgy, hogy azt is vizsgálhatta, vajon az ítéletet váró vádlottak cselekménye beleillik-e az adott esetben a büntettes bukásról, illetve a váltóhamisításról szóló 1840. és 1844. évi törvényeknek e bűncselekményeket részletesen leíró keretei közé, vagy sem.¹⁵⁵ Ilyen körülmények között, a részletes bűncselekményi meghatározások hiánya miatt Szegeden is az eljáró büntetőbírószágra hárult végső soron az a feladat, hogy joggyakorlatában kialakítsa a szórványosan fellelhető törvényi fogódzók felhasználásával az egyes bűncselekmények fogalmát.

A magyar büntetőjog fejlődése során már jóval 1848 előtt érvényesül az az igen jelentős gyakorlati követelménnyel járó követelmény, hogy a büntetőbírák működésüknél ne csak a tényleg bekövetkezett jogsérelmet, ne csak pusztán a más jogát sértő vagy veszélyeztető cselekményt vegyék figyelembe, hanem mérlegeljék a tettes szándékát is, illetve azt, hogy terheli-e őt gondatlanság.¹⁵⁶ A tettesi szándék (álnokság, dolus) keresése az ítélkező bírák részéről haszánkban 1848-ban már annyira természetes, hogy a szegedi törvényszék határozataiban csak kivételesen tesz kifejezetten említést arról, hogy a tettes cselekményét szándékosan követte el.¹⁵⁷ Az ítéletek tömegéből kihámozhatóan mégis megállapíthatjuk, hogy bíróságunknak helyes fogalma van a szándékról, amennyiben — mai igen távoli fogalmazással élve — csak azt a cselekményt minősíti szándékosnak, amely »valamely magatartás tudatos és akaratlagos kifejtése».¹⁵⁸ Bizonyítékként a sok törvényszéki döntés kö-

¹⁵⁴ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 41. s a köv. ll. Szlemenics Pál: *Elementa juris criminalis hungarici*. (Pozsony, 1817.) 47. s a köv. ll., Vuchetich: *Institutiones*. 41., 59. ll.

¹⁵⁵ Jkv. 1848. júl. 30. 79. sz.

¹⁵⁶ Angyal Pál—Degré Alajos: *A XVI.—XVII. századi erdélyi büntetőjog váz-lata*. 80. s a köv. ll.

¹⁵⁷ Így Jkv. 1848. ápr. 13., jún. 16., júl. 29., aug. 3., szept. 15. 48., 74., 116., 120., 126., 161., 164. sz. A szándéknál a jogesetek között sokkal ritkább gondatlanságról mindig kifejezetten tesz említést a törvényszék!

¹⁵⁸ Schultheisz Emil: *A büntetés kiszabása*. (Budapest, 1953.) 32. l.; A tudatosság és akaratlagosság kiemelésével határozza meg a szándékot Vuchetich is, aki azt írja, hogy »dolus est determinatio voluntatis, committendae actionis illegalis, quam probe talem esse cognovimus. Omnis ergo dolus praestuit imo propositum, et intentionem ponendi actionem illegalem 2do plenam cognitionem illegalitatis, et

zül itt csupán a Zs. Treszka méregkeverő bűnügyében hozott ítéletre hivatkozunk. Zs. Treszka, az ítélet szerint, férjét »többször jól megfontolt más-más ármányos úton kísérlet által gonoszul (a dolus szinonimája) előlni törekedett«. A szándékosság megállapítását azzal indokolja a törvényszék, hogy a tettes bizonyíthatóan több alkalommal szerzett be mérget, amelyet bűntársaival kipróbáltatott és a sértett »megejtésére« ismételten beadatni igyekezett, mégpedig — a védekezésben előadottakkal ellentétben — nem »megutáltatási, 's babonázási« célzattal, hanem hogy áldozatát megölje.¹⁵⁹ E jogesetből egészen világosan kielemezhető a szegedi bírák gondolatmenete: a tettes *tudta*, hogy az ölésre alkalmas méreggel nem megbabonázza, hanem elpusztítja hitvesét és ezt a halált okozó mérgezést *akarta* is, tehát bűncselekménye megvalósításánál *szándékosan* járt el. A Zs. Treszka ügyében hozott ítéletből még egy további, bíróságunk gyakorlatára igen jellemző és egyetlenegy 1848. évi szegedi jogeset által sem cáfolt következtetést kell levonnunk. Ez pedig az, hogy a szegedi rabokat ítélő törvényszék az 1843/44. évi büntetőjogi törvényjavaslat 38. szakaszának megfelelően a tettesi cselekmény szándékosságát csak akkor állapítja meg, ha ennek »valósága az elkövetett törvényszegésnek körülményeiből« megítélhető.¹⁶⁰

A szegedi büntetőbíróság nemcsak azokat a vádlottakat marasztalja el, akik szándékosan követtek el bűncselekményt, hanem egyes esetekben azokat is, akik *gondatlanságuk, vétkes vigyázatlanságuk* miatt jutottak a bűnözés útjára. 1848-ból mindössze két olyan szegedi adat áll rendelkezésünkre, amelyekből világosan kitűnik, hogy a vádlottak azért állanak városunk ítélőszéke előtt, mert jogsértő cselekményüket gondatlanul, vétkes vigyázatlansággal követtek el. Az egyik adat csupán tanúk meghitelesítését elrendelő bírósági határozat, amelyből nem derül ki több, mint hogy P. Antal »*vigyázatlan* gyermek agyon gázoló« ellen a tiszti főügyész büntetőpert indított.¹⁶¹ A másik adat egy végítélet, amely elég részletesen tájékoztat a bűncselekmény elkövetésének kö-

poenalitatis ipsius actionis, haec duo utpote cognitio illegalitatis actionis, et eius voluntio, tamquam finis, faciunt *dolum malum*, absque his dolus destituitur omni characterem.« *Institutiones*. 73. l.; Szlemenics az akaratlagosságot túlhangsúlyozza ugyan, de burkoltan a tudatosságot is a szándék elemének tekinti. *Fenyítő törvény*. 42. 47. ll.

¹⁵⁹ *Jkv.* 1848. júl. 29. 120. sz.; Talán még világosabban kitűnik a tudatosság és az akaratlagosság együttes megkövetelése a szándékosság megállapításához özv. U. Istvánné ítéletéből, akit a bíróság azért marasztal el, mert gyermekét egy kocsmában elhagyta és a városból eltűnt, majd visszajött ugyan, de »*gyermekét tudtával egy éven által a' Város költségein tartani engedte 's így a' Városi tart világossan károsítani akarta*«. *Jkv.* 1848. ápr. 13. 48. sz.; Itt jegyezzük meg, hogy a szegedi törvényszék alkalmazza az 1843/44. évi büntetőjogi törvényjavaslat 39. szakaszában foglaltakat, amely szerint: »A büntető törvény elleni szándékos cselekvésnek vagy mulasztásnak mind azon bekövetkezett *eredményei*, melyek a törvényszegőnek *célzatában* voltak, szintén szándékosaknak tekintendők.« (Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 20—21. l.) Bizonyítékul Sz. Ferenc bűnügyére hivatkozunk, akit gyermekkínzás befejezett büntetésében és nem gyermekölés kísérletében marasztal el a bíróság, mert a bűncselekmény elkövetésének körülményeiből csak azt tudja megállapítani, hogy a tettesi cselekmény kínzásra, nem ölésre irányult. *Jkv.* 1848. szept. 15. 164. sz.

¹⁶⁰ Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 20. l.

¹⁶¹ *Jkv.* 1848. jún. 16. 73. sz.

rülményeiről is és ezzel következtetésekre ad lehetőséget.¹⁶² A végíté-
llettel záruló bűnügyben. F. András kocsist a gazdájánál támadt tűz miatt
tartóztatják le és vonják kérdőre a városi hatóságok. A vádlott a rabo-
kat ítélő törvényszék előtt meghitelesített önkéntes vallomásában a
»gazdájánál kiütött tűznek szándékos gyújtását« tagadja, de azt elismeri,
hogy a tűz fellobbanása előtt *tetejetlen pipával* járt a szinben felhalmo-
zott széna körül. A tettesi cselekmény körülményeinek tisztázása alap-
ján helyesen arra a következtetésre jut a büntetőbírótság, hogy F. And-
rást nem terheli ugyan a szándékosan elkövetett gyújtogatás bűntette,
de mint »gondatlan 's vigyázatlan« tűzokozót gondatlanságáért felelős-
ségre kell vonni, mert a tőle elvárható előrelátás esetén, kellő gondos-
sággal elkerülhette volna a jogsértést.¹⁶³

Ismeri a szegedi rabokat ítélő törvényszék a *beszámítást*, (*büntet-
hetőséget*) *kizáró okokat* (*körülményeket*) is. A beszámítást kizáró okok
közül az 1848. évi szegedi joggyakorlatból csak a hivatásból eredő jogok
és kötelességekre, a fenyejtőjogra, az engedélyre, az önsegélyre, a jogos
védelemre, a fenyegetésre és az öntudatzavarra vannak egészen világó-
san megszólaltatható adataink. Ezeken kívül nem lehet ismeretlen a sze-
gedi bírák előtt, már csak a szándékról és gondatlanságról alkotott lé-
nyegileg helyes felfogásuk miatt sem, a *tévedésnek* büntethetőséget ki-
záró jellege. Ugyancsak ezért aligha járna el az ítélőszék olyan szemé-
lyek ellen, akik *elmebetegségük* miatt beszámíthatatlan állapotban kö-
vettek el bűncselekményt. De bizonyára a *12 éven aluli gyermekeket*
sem büntették meg városunkban, mert hiszen ők sem rendelkeznek az-
zal a készséggel, hogy felismerhessék cselekményük jogsértő voltát, majd
pedig »szabad« akaratelhatározással hajthassák végre a jogsértő csele-
kedetet. Állításaink igazolására kézzelfogható bizonyítékaink nincsenek,
az azonban bizonyos, hogy bíróságunk még a részegséget is legalább
beszámítást csökkentő és enyhítő körülményként értékeli, miként alább
látni fogjuk, és a legfiatalabb terhelt. aki ellen 1848-ban Szegeden még
büntetőeljárást kezdeményeznek, egy 13 éves szándékos gyújtogatás el-
követésével gyanúsított, ezért letartóztatott leány.¹⁶⁴

Az egyes büntethetőséget kizáró körülmények közül részletesebben
először a szegedi rabokat ítélő törvényszék által is beszámítást kizáró ok-

¹⁶² Jkv. 1848. szept. 15. 162. sz.

¹⁶³ Az 1843/44. évi büntetőjogi törvényjavaslatok szerkesztőinek és a szegedi
törvényszék bíráinak a gondatlanságról alkotott lényegileg megegyező felfogására
jellemzőül ide iktatjuk a javaslat 41. §-át: »Ha valamely cselekvésből, vagy vala-
mely kötelesség elmulasztásból jogsértés származik, melyet a cselekvő, vagy el-
mulasztó épen nem szándéklott, de köztapasztalásnál vagy különös tárgy ismereté-
nél fogva *előreláthatott s kikerülhetett volna*, a miatt a törvényszabta esetekben
vétkes vigyázatlanság tekintetéből fog büntettetni.« Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*.
1. kötet. II. rész. 21. l.; Vuchetich szerint is: »Est autem culpa determinatio volunta-
tis ponendae vel omittendae actionis, cuius noxia consecutaria agens, adhibita dili-
gentia, debitoque rationis usu, praevidere, et avertere potuit.« *Institutiones*. 75. l.

¹⁶⁴ Lásd 89. jz.; Megjegyezzük, hogy Vuchetich, Szlemenics és az 1843/44. évi
büntetőjogi törvényjavaslat szerkesztői a ténybeli tévedést, az elmebetegséget és a
gyermekkort, amelynek felső határát a jogtanárok nem jelölik meg, a törvényjavas-
lat 80. §-a azonban pontosan 12 évben határozza meg, beszámítást kizáró okként ér-
tékelik. Vuchetich: *Institutiones*. 142. s a köv. ll., Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 42.,
62. s a köv. l., Fayer: *Az 1843-iki javaslatok* 1. kötet. II. rész. 27., 29. l.

ként értékelt *fenygetésre* utalunk. Az ítélőszék egy eléje került bűnyűben F. Örzse 20 éves megesett szolgálot gazdasszonya megverengzésében és kifosztásában részesként való közreműködés gyanúja miatt vonja kérdőre. A vádlott azzal védekezik, hogy a bűncselekmény elkövetésekor csak az őt *agyonütéssel fenyegető* tettes parancsára akasztotta be gazdasszonya házának ablakát és csak ezért nem mert segítségért kiabálni. A bíróság a sértett meghallgatása után, aki maga sem vádolja a befogott szolgálányt bűncselekmény elkövetésével, elfogadja a védekezést és a részességgel gyanúsított leány ügyében felmentő ítéletet hoz. Határozatát nem indokolja ugyan meg, de nem kétséges, hogy a férfi tettesnek a vádlott nő azonnali megölését kilátásba helyező, tehát szabad akaratelhatározását kizáró, *félelem felkeltésére alkalmas fenyegetését* minősíti büntelhetőséget kizáró oknak.¹⁶⁵

Városunk 1848. évi joggyakorlatából több adatunk van arra, hogy a szegedi büntetőbíróság az *öntudatzavar* ittassági változatát, mint beszámítást csökkentő okot veszi figyelembe. Bizonyítékként hivatkozunk F. Péter bűnyűgyében hozott végítéletre, amelyben a törvényszék a Rajczy Mihály megölését önkéntesen elismerő tettet »a védelmire felhozott és tanúk által bebizonyított *részegség* tekintetbe vétele mellett« viszonylag igen enyhe büntetéssel sújtja.¹⁶⁶ F. Péter egyébként cselekménye elkövetésekor igen közel állhatott a beszámíthatatlan állapothoz, mert ha bűncselekményét csak »boros fejjel« követte volna el, mint egy másik bűnyűben B. Ferenc,¹⁶⁷ az ítélőszék részéről nem számíthatott volna kíméletre. F. Péteren kívül mások is előszeretettel hivatkoznak az ittasságra, mint beszámítást csökkentő, estleg kizáró okra, a bíróság azonban mindig résen áll, gondosan mérlegeli azt, hogy az ittasságára hivatkozó tettet részegsége mennyire akadályozta a jogsértő cselekmény véghezvitelére irányuló szabad akaratelhatározásban. A törvényszék körültekintő eljárásának jellemzésére ismét csak egy esetet említünk fel. G. József azzal próbál menekülni a rablógyilkosra váró halálbüntetés elől, hogy védekezésében előadja: bűncselekményét akkor követte el,

¹⁶⁵ Jkv. 1848. febr. 3. 16. sz.; Az ítélkező bírák itt is az 1843/44. évi büntetőjogi törvényjavaslat rendelkezésének megfelelően járnak el. A javaslat 73. §-a ugyanis kimondja: »Minden beszámítástól és büntetéstől menten maradnak: ... d) Azok, kiket a törvényszegésnek elkövetésére vagy ellenállhatatlan külső erőszak vagy fenyegetések kényszerítettek. — A fenyegetés azonban csak úgy tekintethetik kényszerítőnek, ha az a fenyegetettnek vagy ... hozzátartozóinak testére vagy életére nézve valamely egyébként el nem hárítható veszéllyel volt összekötve.« Fayer: Az 1843-iki javaslatok. 1. kötet. II. rész. 27. l.; Hasonlóan Vuchetich: *Institutiones*. 157. s a köv. 1. és Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 62. s a köv., 78. s a köv. 1.

¹⁶⁶ Jkv. 1848. aug. 17. 133. sz.; F. Péter bűnyűgyében problematikus, hogy a tettes részegségének milyen stádiumában követte el bűncselekményét. Az ügyben kihallgatott tanúk egyikének vallomásából csak az tűnik ki, hogy »midőn az eset történt F. Péter boros volt.« Jkv. 1848. jún. 2. 63. sz.; A kiszabott ítélet enyhességét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az elmarasztalt fellebbezésének előterjesztése után szabadlábba is kerül. Jkv. 1848. szept. 15. 157. sz.

¹⁶⁷ Jkv. 1848. nov. 15. 178. sz.; Itt utalunk arra, hogy az 1843/44. évi büntetőjogi törvényjavaslat is beszámítást csökkentő körülményként értékeli a részegséget, ha a tettes »e miatt teljes eszmélettel nem bírt, és szokásán kívül, és csak szándéktalanul részegedett meg«. Fayer: Az 1843-iki javaslatok. 1. kötet. II. rész. 31. l.; Vuchetich szerint: »Ebrietas involuntaria et plena... excusat ab omni reatu.« *Institutiones*. 149. l., ugyanígy Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 63., 79. l.

midőn »a' pálinka ital következtében eszében megháborítatott«. A bírák nem fogadják el minden további nélkül a tettesnek beszámíthatatlan állapotára történő hivatkozását, mérlegelik a bűncselekmény elkövetésének körülményeiről tanúskodó bizonyítékokat, és végül megállapítják, hogy G. József védekezését figyelmen kívül kell hagyniok, mert tettét olyan gondos körültekintéssel és alaposággal hajtotta végre, amilyenre csak teljesen beszámítható személy képes.¹⁶⁸

A szegedi rabokat ítélő törvényszék 1848. évi ítéleteiben nemegyszer találunk utalásokat a *jogos védelemre*, amely az ítélőszék felfogása szerint kizárta a beszámítást, vagy ha a tettes az önvédelem határait áthágta, legalább enyhébb elbírálást biztosított számára. Adataink szűkszavúsága és hézagossága miatt sajnos nem tudjuk pontosan meghatározni azt, hogy mit értettek a szegedi bírák *jogos védelem* alatt, de rámutathatunk több olyan feltételre, amelyek fennforgása nélkül még a védekező cselekményt sem minősítette jogosnak a szegedi büntetőbíró-ság. Mielőtt sorra vennénk a *jogos védelemre* vonatkozó adatainkat, összefoglalóan — kizárólag az 1848. évi szegedi ítéletek alapján (!) — először arra hívjuk fel a figyelmet, hogy ítélőszékünk előtt 1848-ban csak a megtámadottak hivatkozhattak eredményesen *jogos védelemre*, ha más úton el nem hárítható, jogtalan és személyük ellen irányuló támadás visszaverése közben, a *jogos védelem* határai között fejtették ki e feltételek bármelyikének hiánya esetén jogsértő (veszélyeztető) tevékenységüket.¹⁶⁹

Mint mondtuk, a szegedi ítélőszék álláspontja szerint csak a *megtámadott* jogosult arra, hogy védekezze, de nem a támadó. Így hiába hivatkozik *jogos önvédelemre* munkatársa, Manák Ferenc megverengzéséért befogott V. Vencel péklegény, mert a bíróság előtt bebizonyosodik, hogy éppen ő lépett fel agresszíven.¹⁷⁰ De még a megtámadottat sem menti fel a rabokat ítélő törvényszék, ha az ellene irányuló támadást *másként is elháríthatta volna*, különösen akkor nem, ha a támadó a rokona. Bizonyítékként H. V. József bűnügyében hozott végítéletre utalunk. H. V. Józsefet atyai nagybátyja megverengzése miatt vonja kérdőre a szegedi törvényszék. A terhelt a büntetőeljárás során az ellene felhozott váddal szemben bizonyítja ugyan, hogy »a' kérdéses czivakodás okozója egyenesen« a sértett volt, mégis marasztaló ítélet születik ügyében, mert a büntetőbíró-ság indokolása szerint »mint a' verekedésre előidézett alkalmatosságot nem kerülő, s' azt véghez vivő« büntetést érdemel.¹⁷¹ A *jogos védelem* lényeges elemének tekintik a szegedi bírák

¹⁶⁸ Jkv. 1848. júl. 29. 116. sz.

¹⁶⁹ Hangsúlyozzuk, hogy a szövegben adott meghatározás *nem teljes*, megszövegezésénél csak az 1848. évi szegedi jogeseteket vettük figyelembe. Hogy mást ne említsünk, bizonyára *jogos védelemnek* minősítené törvényszékünk azt a tevékenységet is, amelyet a megtámadott érdekében *más személy*, vagy a megtámadott *vagyonának* megvédése közben ugyancsak bárki (megtámadott, idegen) fejtett ki. Így rendelkezik már a *Hármaskönyv* III. rész. 22., 24. címe és az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat 77., valamint 74. § b) és c) pontja (Fayer: *Az 1843-iki javaslat*. 1. kötet. II. rész. 28. l.), de így nyilatkozik Vuchetich (*Institutiones*. 254. s a köv. 11.) és Szlemenics (*Fenyítő törvény*. 102. s a köv. 1.) is.

¹⁷⁰ Jkv. 1848. szept. 15. 158. sz.

¹⁷¹ Jkv. 1848. aug. 31. 146. sz.

azt is, hogy a megtámadottat ne jogos, hanem *jogtalan támadás* érje. Ilyen megfontolás alapján bünteti meg a törvényszék P. Istvánt, aki a kötelességüket teljesítő Csongrád megyei pusztázókkal szemben vette védelmébe K. Jánost, majd bekísértetését is akadályozta.¹⁷² Egy másik bűnügyben viszont eredményesen hivatkozik jogos védelmére B. István, mert jogtalan támadást vert vissza akkor, midőn a saját földjéről (tilalmas területéről) behajtott tehének tulajdonosát, aki jószágait erőszakosan akarta tőle visszaszerezni, megtagolta.¹⁷³ Mindezekben túlmenően a jogos védelemnek, mint beszámítást kizáró oknak a figyelembevételéhez még azt a további feltételt is megköveteli a szegedi ítélőszék, hogy a megtámadott »védekezését« a támadó legyűrése után ne folytassa,¹⁷⁴ és hogy általában ne minősüljön »az ön védelmi határt tetemes megsértéssel túlhágó 's vérengző« tettesnek.¹⁷⁵

A szegedi rabokat ítélő törvényszék kiméletlenül járt el az önbíráskodás útjára tévedő, »önhatalmával elégtételt szerezni merészkedő« tettes ellen,¹⁷⁶ de nem bünteti meg azt a személyt, aki csak *önsegély* igénybevételével tudja a magánjog szabályai szerint megvédeni veszélyben forgó érdekeit. A magyar feudális magánjog megengedi a sértettnek a kárt okozó idegen marha behajtását és zálogbavételét.¹⁷⁷ E magánjogi jogszabályba foglalt *engedélyre* figyelemmel nem minősíti lopásnak a szegedi büntetőbíró B. István cselekményét, aki saját tarlójáról, mint tilosról udvarába hajtotta be Sz. Péter két jószágát.¹⁷⁸ Hasonló megfontolás alapján, ti. jogszabály engedélyét véve figyelembe, eszébe sem jut városunk bírának az, hogy elmarasztalják azokat a nem hivatalos személyeket, akik tettenkapottakat tartóztattak le,¹⁷⁹ mert hiszen már a Hármaskönyv I. részének 9. címe megengedi még a parasztoknak is, hogy bárkit (nemest és nem nemest) elfogjanak, ha az illető bűncselekményt követett el és ezen tetten érték.

Városunk büntető törvényszéke nem vonta felelősségre azokat sem, akik *hivatásukból eredő joguk gyakorlása* vagy *kötelességük teljesítése* közben követtek el »jogsértő« cselekményt. A szegedi büntetőbírák foglása szerint is nyilván ezért nem érhette büntetés a renitenskedőket vagy gonosztevőket letartóztató pusztázókat és nemzetőröket, akik a »sértetteket« megfosztották ugyan személyes szabadságuktól, de cselek-

¹⁷² Jkv. 1848. júl. 27. 112. sz.

¹⁷³ Jkv. 1848. júl. 27. 115. sz.; B. Istvánt elmarasztalja ugyan a törvényszék, de csak azért, mert a jogos védelem határait áthágta, a szokottnál azonban jóval enyhébben bünteti.

¹⁷⁴ Lásd 173 jz.

¹⁷⁵ Jkv. 1848. szept. 15. 163. sz.; Sajnos a rendelkezésünkre álló források nem tájékoztatnak arról, hogy a tettesek konkrétan milyen tevékenységükkel léphetik át a jogos védelem határait.

¹⁷⁶ Jkv. 1848. aug. 31. 155. sz.

¹⁷⁷ Frank Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. 1. kötet. 701. s a köv. II., Fogarasy. 335. s a köv. II.; Mindketten főként a Hármaskönyv III. rész. 33. címében foglaltakra hivatkoznak.

¹⁷⁸ Lásd 173 jz.; Egyébként e konkrét ügyben a jogtalan eltulajdonításra irányuló célzat is hiányzik, amely nélkül az elvétel 1848-ban Szegeden nem minősül lopásnak; Nem bűnhődik I. K. István sem, aki kukoricás földjéről hajtott be két bítangásban talált lovat. Jkv. 1848. febr. 24. 30. sz.

¹⁷⁹ Jkv. 1848. jún. 16., okt. 20. 74., 173. sz.

ményükkel éppen a jogrendet védték.¹⁸⁰ Itt emlékezzünk meg az *orvosi beavatkozással* kapcsolatos problémákról is, bár nem tudjuk, hogy 1848-ban milyen címen mentesültek a büntetés alól a szegedi orvosok. Forrásaink hallgatnak, de az bizonyos, hogy 1848-ban egyetlenegy kötelességét teljesítő boncoló orvost sem vontak felelősségre hullagyalázásért és egyetlenegy sebész sem állt a szegedi rabokat ítélő törvényszék előtt azért, mert testi sértést okozó műtétet hajtott végre.¹⁸¹

Nem ismeretlen a szegedi ítélőszék előtt a *fenyítőjog* gyakorlásának az a sajátossága, hogy jogszerű alkalmazásának határai között nélküli a jogellenes jelleget, és hogy ezért ezt a körülményt 1848-ban beszámítást kizáró okként kell értékelni. Említetlenül is bizonyára a fenyítőjog jogszerű gyakorlását méltányolva hoz felmentő ítéletet büntetőbíróságunk M. Möricz szobafestő ügyében, akit *inasának* megverése és az ebből következettnek gyanított halálokozás miatt von kérdőre. A vádlott annyit elismer, hogy a gyermeket »lustasága« miatt néhányszor árul ütötte, azt azonban tagadja, hogy az időközben elhúnytát akkor is bántalmazta volna, midőn az ólomkórban (morbus saturninus), sínylődött. A tanúk egy része a terhelt mellett tanúskodik, és mellette szól — bizonyára perdöntő erővel — Sperlach Endre és Cajus Gábor orvosi látélete is, amely szerint a gyermek nem verés, hanem betegség következtében húnyt el. Ebből a jogesetből az tűnik ki világosan, hogy a törvényszék a mesterembernek a fenyítőjog gyakorlása közben inasával szemben a tetteleges becsületsértésig, valószínűleg a könnyű testi sértésig terjedő cselekményét nem tekinti bűncselekménynek.¹⁸² Az 1848. évi szegedi joggyakorlat szerint nemcsak a mesterembert illeti meg fenyítőjog kiskorú inasa rovására, hanem a gazdát is *cselédjére* nézve. A dicsőséges márciusi forradalom után is hiába hivatkozik N. Jakab 21 éves bojtár arra, hogy gazdájának, Tapodó Józsefnek »számtalan bosszantásai miatt« hagyta el szolgálathelyét, a törvényszék ezt még csak nem is vizsgálja, és ezért a vádlott, a »hívteien cseléd« nem kerülheti el büntetését.¹⁸³

b) A bűncselekmény fogalmával kapcsolatos problémakör lezárása után a *bűncselekmény megjelenési alakjaira*: a kísérletre, a tettes-ségre és részességre, valamint az egységre és többségre fordítjuk figyelmünket.

¹⁸⁰ Jkv. 1848. júl. 27., okt. 20. 112., 171. sz.

¹⁸¹ Az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat 161. § a) pontja szerint sem büntethető az orvos, szülész vagy sebész, ha »valamely kezére bízott beteget gyógyítási célzattal az orvosi szabályok által meghatározott esetekben megsértett vagy megkínzott, de illy esetekben... a mennyiben orvosi eljárása vétkes vigyázatlansági beszámítás alá esnek, a 155-dik § szerint (ez a § az enyhébb elbírálásról szól) léssen megítélendő.« Hasonló feltételek mellett a halálokozásért sem felelnek az említettek (124. §). Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 38., 47. l.

¹⁸² Jkv. 1848. febr. 3. 15. sz.

¹⁸³ Jkv. 1848. jún. 2. 60. sz.; Az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat 283. § f) és g) pontjai szintén fenyítőjogot biztosítanak a mestereknek kiskorú inasaikra, illetve az uraknak szegődött cselédjeikre nézve. Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 70. l.; Megjegyezzük, hogy a fenyítőjog az említetteken kívül — az 1843. évi javaslatok rendelkezéseinek megfelelően — Szegeden is bizonyára megilleti még a szülőket, a gyámokat, a nevelőket és a kereskedőket.

Azt, hogy a szegedi rabokat ítélő törvényszék bírának mi a fel fogása a *kísérletről*, az egyetlen, e vonatkozásban is következtetések le vonására alkalmas és a már annyiszor idézett Zs. Treszka méregkeverő bűnyügyében hozott ítéletből próbáljuk kihámozni. Lássuk először a bíróság által bizonyítottaknak vett tényeket. Zs. Treszka — itt most közöm bös, hogy miért — meg akarja ölni férjét és büntetett, »galambszívű« lévén, vérontást elő nem idéző eszközzel, méreggel kívánja végrehaj tani, illetve végrehajtatni. Célja elérése érdekében anyagi áldozatot is hajlandó vállalni: pénzért háromszor hozat és kétszer kap kipróbált mérget. A megkapott ölésre alkalmas szert többször beadatja (beadja?) kiszemelt áldozatának, de nem bizonyítható, hogy a férj halála a mér gezés következtében áll be. Az ítélőszék a bűncselekmény körülményei nek rekonstruálása után méregkeverés kísérletének büntettségében mondja ki bűnösnek a vádlottat bizonyára azért, mert 1. szándékosan meg akarta ölni férjét és 2. a tervbevett bűncselekmény elkövetését alkalmas eszközzel megkezdte, de 3. be nem végezte. (Anyagi bűncselekményről lévén szó, kifejtette ugyan a tettes az egész véghezviteli magatartást, de a sértett halála, mint eredmény, nem írható a terhére, mivel a halál és a véghezviteli magatartás között nem állapítható meg az okozati ösz szefüggés.)¹⁸⁴ A bűnyügy lezárásaként végül is a törvényszék elítéli Zs. Treszkát; a letartóztatásban töltött bebörtönzésen kívül még egyévi to vábbi rabságot szab ki rá.¹⁸⁵

A Zs. Treszka bűnyügyében hozott ítéleten kívül 1848-ban nem szü letett Szegeden több olyan ítélet, amely kísérlet tettesét marasztalná el vagy mentené fel. Ezért nem válaszolhatunk határozottan arra a kér désre, hogy a szegedi ítélőszék milyen elvek szerint szabja ki a *bünte tést* a kísérlet tettesére. 1848-ból nincs adatunk arra sem, hogy valakit méregkeverés útján elkövetett rokongyilkosság (parricidium) befejezett büntettségért vonna felelősségre a szegedi büntetőbíróság, de az bizonyos, hogy a rokongyilkosságnál semmivel sem súlyosabb rablógyilkosság (latrocinium) befejezett büntettségének tettesére Zs. Treszka ügyében ho zott ítélettel egy napon halálbüntetést szab ki.¹⁸⁶ Az aránytalanság a befejezett és a kísérlet stádiumában megrekedt bűncselekmény bünte tése között igen szembetűnő, és ezt még az a tény is alig tompítja, hogy a párhuzamba állított két eset egyikében a tettesnek, Zs. Treszkanak kitűnő összeköttetései lehettek (büntársai között előkelő helyet foglalt el Szeged város volt főjegyzője), a másokban viszont a rablógyilkos tet tes, földhözragadt szegény léte re, szinte védtelenül állt bírái előtt.

Áttérve a *tettességgel* és *részességgel* kapcsolatos problémákra, a

¹⁸⁴ A szegedi törvényszék az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat 45. és 46. sza kaszaiban foglalt rendelkezéseknek teljesen megfelelő módon értelmezi a kísérletet. E szakaszok szerint is fogalmi eleme a kísérletnek a »szándékosan és egyenesen a cél bavevett büntettnék végbevitelére« irányuló bűnkezdés, és az, hogy a tettes a büntett »bevezetésében, valamely szándékán kívüli ok vagy akadály által« meggátoltassék. Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 22. l.; Körülményesebben, de lénye gileg ugyanezt az álláspontot foglalja el Vuchetich (*Institutiones*. 60. s a köv. l.) és Szlemenics (*Fenyítő törvény*. 49. l.) is.

¹⁸⁵ Jkv. 1848. júl. 29. 120. sz.

¹⁸⁶ Jkv. 1848. júl. 29. 116. sz.

reánk váró feladat történetileg helyes megoldása érdekében mindenek előtt arra a kérdésre kell válaszolnunk, hogy milyen különbséget tesz a szegedi rabokat ítélő törvényszék a bűncselekményt elkövetők (bűnszerzők) között. Városunk ítélőszéke 1848. évi ítéleteiben a korabeli magyar jogtudósok álláspontjának teljesen megfelelően és az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat V. fejezetében foglalt rendelkezésekkel is lényegileg összhangban¹⁸⁷ nemegyszer kimondatlanul ugyan, de bűnszerző (*auctor delicti*), bűntárs (*socius delicti*) és bűnpártoló (*fautor delicti*) között különböztet. Abban sem tér el az elméleti jogászok felfogásától és az említett törvényjavaslat vonatkozó előírásaitól, hogy bűnszerző alatt nemcsak az egyedüli és a bűncselekményt közvetlenül végrehajtó bűnszerzőt érti, hanem a bűnszerző-társakat (*coautores*) és az értelmi bűnszerzőt (*auctor intellectualis*), a felbújtót is. Végül a korabeli gondolkodásmódnak hódol akkor, midőn joggyakorlatában, a bűnszerző fogalmának tág értelmezéséből egyenesen következően, csak a bűnségedet minősíti szoros értelemben vett bűntársnak.

1848-ban a szegedi rabokat ítélő törvényszék előtt rendszerint *egyedüli bűnszerzők* felelnek bűncselekményükért, de nemegy ítélet tanúskodik arról, hogy *bűnszerző-társakat* vont kérdőre bíróságunk.¹⁸⁸ Az egyedüli bűnszerző és a bűnszerző-társak (nem társtettesek) közötti különböztetésnek nem tulajdonít ítélőszékünk különösebb gyakorlati jelentőséget, ami kitűnik abból, hogy bírái a bűnszerző-társakat általában pontosan úgy kezelik, mintha egyedül követték volna el bűncselekményüket; mindegyikükönél külön-külön vizsgálják, mekkora a felelősségük, milyen beszámítás alá esnek. A bűnszerző-társak között különleges helyet foglalnak el az olyan személyek, akik bűnszövetségben követtek el bűncselekményt. A bűnszövetségnek (*societas delinquendi, coniuratio*) a szegedi bírák, de általában a korabeli jogászok szerint is két sajátossága van: 1. a benne résztvevők valamennyien mint *bűnszerzők* felelősek az elkövetett büntetért, 2. súlyosabb beszámítás alá esik az a bűnszerző, akinek nagyobb volt a szerepe a bűnszövetség létrehozásában, illetve a bűncselekmény elkövetésében.¹⁸⁹ 1848-ban több alkalommal is hoz ítéletet a szegedi fenyítőszék olyan bűnügyekben, amelyeknél bűnszövetségre gondolhatunk. Mi most csak egy esetet, K. Trézsi S. Farkas cigányvajda nejének és társainak bűnügyét említjük fel. E bűnügyre vonatkozó forrásunkból az állapítható meg, hogy K. Trézsi »főczinkos« vezetője alatt többen szinte bizonyos, hogy ún. »lánclopást« követtek el, amelyen tetten érték őket, és a lopott pénz nagyobb részét a már korosabb menyecske »alfelebe« rongyba kötve fel is lették. A törvényszék, hivatkozással a tiszti vizsgálatban felhozott bizonyítékokra, megállapítja, hogy a lopás mindannyiok ellen világos, és ezért

¹⁸⁷ Vuchetich: *Institutiones*. 63. s a köv. II., Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 52. s a köv. II., Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 23. s a köv. II.; A javaslat a bűnpártolót a bűnség fogalma alá vonja, ha ezen a címen büntetendő.

¹⁸⁸ Jkv. 1848. febr. 3., jún. 2., 16., 30., júl. 1., 13., okt. 20., nov. 30., dec. 14. 16., 24., 58., 71., 74., 79., 88., 98., 173., 188., 191. sz.

¹⁸⁹ Vuchetich: *Institutiones*. 67. s a köv. I., Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 24. s a köv. I.

a terheltsársakat, a főcinkosra szabva ki a legsúlyosabb büntetést, mint bünszerzőket marasztalja el.¹⁵⁰

Városunkban a közvetlen bünszerzővel (tettessel) azonos, sőt ha súlyosabb beszámítás alá esik, ennél fokozottabb felelősséggel tartozik az *értelmi bünszerző*, a *felbújtó*. A közvetlen bünszerzőre kirótt egyévi rabság helyett másfélévi szabadságvesztés büntetést szab ki a szegedi büntetőbíróóság a bűncselekményt közvetlenül végrehajtó bünszerző anyjára, aki 19 éves fiát »nagyobb lopás« elkövetésére »ingerelte«¹⁹¹ és a közvetlen bünszerzők büntetésének kétszeresével bűnhődik az a felbújtó is, aki a közvetlen bünszerzőket *bér fizetésével* bírta rá az általa határozottan kijelölt bűncselekmény elkövetésére.¹⁹² Több esetünk a felbújtásra 1848-ból Szegedről nem lévén,¹⁹³ teljes értékű általánosításra nem vállalkozhatunk. Annak megállapítását azonban a rendelkezésünkre álló jogesetek alapján mégis megkockáztathatjuk, hogy 1. a felbújtás a közvetlen bünszerzői cselekvőséghez kapcsolódó, *járulékos természetű cselekménynek* minősül, 2. a felbújtó reábíró (szándékos) magatartásának *konkréten meghatározott bűncselekményre* kell irányulnia, 3. ha a tettes csak kísérletet hajtott végre, a felbújtó is csak kísérletben való közreműködésért felel¹⁹⁴ és végül 4. az értelmi bünszerzőt a közvetlen bünszerzőnél csak akkor bünteti meg súlyosabban a szegedi törvényszék, ha cselekményét, miként a fentebb ismertetett esetekben, a tétlessel ellentétben más bűncselekménnyel halmazatban, illetve súlyosító körülmények fennforgása mellett követte el.

A szegedi rabokat ítélő törvényszék 1848. évi ítéletei, határozatai között találunk néhányat, amelyek városunk bírának a *bűnsegédekről* és ezzel párhuzamosan a *bűnsegélyről* alkotott álláspontjára vetnek némi fényt.¹⁹⁵ A korabeli magyar jogtudomány művelői különbséget tesznek a »tettet elősegítő és tettét nem gátló vagyis tényleges és nemleges« büntetendő bűnsegédek között. Megjegyezhetjük, hogy e megkülönböztetés helyességét az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat rendelkezései sem zárják ki.¹⁹⁶ Az itt említett felfogásnak megfelelően a szegedi fenyítőszék felelősségre vonja mind a pozitív, mind a negatív bűnsegédek. D. Gáspár kereskedő gazdatisztjét, G. Bernátot főnökének büntetett bukásában »elősegítés által nyilvánított részvét«, tehát *pozitív bűnsegély* miatt fogja büntetőperbe a bíróság,¹⁹⁷ F. István ellen pedig azért jár el, mert a befogott részes I. V. Mihály »tolvajlására egy avult kulcs

¹⁹⁰ Jkv. 1848. okt. 20. 173. sz.; Részben ellene mond ennek egy útonálló társaság tagjai ügyében hozott ítélet, amelyben a nyilván bünszövetség vezetőjét bünteti ugyan a legsúlyosabban a törvényszék, de a négy résztvevő közül kettőt csak mint »részest« marasztal. Jkv. 1848. febr. 3. 24. sz.

¹⁹¹ Jkv. 1848. ápr. 13. 49. sz.

¹⁹² Jkv. 1848. júl. 29. 120. sz.

¹⁹³ Felbújtásra követhetethetünk ugyan még K. István bűnügyében hozott bírói döntésből is, de ebből az esetleges felbújtóra vonatkozóan semmit sem tudunk meg. Jkv. 1848. szept. 15. 159. sz.

¹⁹⁴ A 192. jegyzetben említett bűnügyben Zs. Treszka a tettesekhez hasonlóan kísérletért felel.

¹⁹⁵ Jkv. 1848. febr. 3., jún. 30., júl. 27., aug. 17. 24., 79., 110., 136. sz.

¹⁹⁶ Vuchetich: *Institutiones*. 70. l.; Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 53. l. (öt idézők), Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 26. l.

¹⁹⁷ Jkv. 1848. jún. 30. 79. sz.

adása által alkalmi befolyás-¹⁹⁸ t gyakorolt. A *negatív bűnsegély* megítélésénél két ítéletében két különböző álláspontot juttat kifejezésre a törvényszék. 1848 februárjában útonállás *résztevőiként* (bűntársai-ként) marasztalja el azokat a bűnsegédeket, akik távolabb ugyan a tethelytől, de jelen voltak a bűncselekmény elkövetésénél és megengedték ennek véghezvitelét,¹⁹⁹ augusztusban viszont egy másik bűnügyben Ny. B. Józsefet, aki a sértett felszólítására sem ment a bajbajutott segítségére, sőt a körülötte lévő gulyásbojttársainak is megtiltotta, hogy segítségére siessenek, nem lopás részességében, hanem egy *sui generis* bűncselekmény elkövetése miatt, *segély megtagadása büntetében* mondja ki bűnösnek.²⁰⁰ Levonva most már az ismertetett jogesetekből a következtetést, megállapíthatjuk, hogy a szegedi ítélőszék azt a járulékos természetű cselekményt minősíti bűnsegélynek, amellyel a szándékosan (tevészel vagy mulasztással) eljáró személy ténylegesen elősegíti a bűnszerző cselekményét. Ami végül a *bűnsegéd büntetését* illeti, csak igen nagy óvatossággal nyilatkozhatunk, mert mindössze egy adatunk van arra, hogy bíróságunk a bűnsegédeket mint részttevőket marasztalja. Ebben az egyetlen esetben a bűnsegédek a bűnszerzőknél jóval enyhébb büntetést kapnak.²⁰¹

A városunk fenyítőszéke által felelősségre vont személyek közül még a *bűnpártolókról* kell megemlékeznünk, azokról, akik csak a bűncselekmény végrehajtása után válnak büntett részeseivé.²⁰² A szegedi rabokat ítélő törvényszék 1848-ban általában nem vagy nemcsak a bűnpártolás önálló bűncselekményének elkövetésében mondja ki bűnösnek a bűnszerző tettét palástoló, érte kezességet, jóállást vállaló vagy a rávonatköző feljelentési kötelezettségének eleget nem tevő személyeket, hanem kifejezetten a tettesi cselekmény *»részességében«* is.²⁰³ Az általában követett joggyakorlattól eltérő, kivételes esetként kell felemlítenünk azt, hogy egy alkalommal, midőn a törvényszék négy tehén erőszakos *»kihasításával«* és eltojvajlásával gyanúsított befogottak közül a bűnszerzőket átadja Csongrád vármegyének, a Szegeden megiléltek hatóság elleni erőszak, nem a kérdéses lopásban kifejtett részesi közreműködés miatt bűnhődnek.²⁰⁴

Az általunk többször idézett, 1848 előtt működő jogtudósok, Vuchetich Mátyás és Szlemenics Pál professzorok alig-alig érintik a bűncselekményi *egység és többség* problémáit. Megkülönböztetnek ugyan *»egyszerű«*, *»többszerű«* és *»halmozott«* büntetteket, de ezekről részletesebb kifejtést nem adnak.²⁰⁵ Ennek talán az a magyarázata, hogy még a viszonylag elmélyültebb gondolkodású Vuchetich is, aki munkája több

¹⁹⁸ Jkv. 1848. júl. 27. 110. sz.

¹⁹⁹ Jkv. 1848. febr. 3. 24. sz.

²⁰⁰ Jkv. 1848. aug. 17. 136. sz.

²⁰¹ Lásd 199 jz.

²⁰² »Fautor delicti is dicitur — írja Vuchetich —, qui post perfectum delictum, Criminis particeps fit.« *Institutiones*. 72. l.

²⁰³ Jkv. 1848. ápr. 13., nov. 23., 15., júl. 29. 49., 185., 181., 116. sz.

²⁰⁴ Jkv. 1848. júl. 27. 112. sz.

²⁰⁵ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 46. l.; Vuchetich concursus idealis, c. obiectivus és c. subiectivus többségi (halmazati) változatokat különbözteti meg egymástól, de az egységről külön nem emlékezik meg. A többség (halmazat) egyes változa-

helyén valóban »a magyar gyakorlat és nem saját elvont tételeit jegyezte föl«,²⁰⁶ könnyen megoldhatónak tekinti az itt jelentkező problémákat. Az 1848 előtti magyar jogudomány illetén állása mellett nem csodálkozhatunk azon, hogy a szegedi törvényszék 1848. évi ítéleteiből sem olvashatunk ki valami sokat az egység és a többség korabeli megítélésére.²⁰⁷ Hogy mást ne említsünk, városunk bírái egyetlenegy ítéletükben sem tesznek kifejezetten említés többségről vagy halmazatról, pedig nemegyszer kell olyan bűnügyben dönteniök, amelyben erre is ki kell, illetve ki kellene terjeszteni figyelmüket. Bizonyítékként csak néhány jogesetet említünk fel: P. Istvánt azért marasztalja el a szegedi rabokat ítélő törvényszék bűnpártolásért, mert K. Jánost »a' hatósági személyzetnek vakmerő ellenszegülésével« védelmébe vette,²⁰⁸ M. Pál erőszakos útonállás és más vidéken később elkövetett lopás büntettének elkövetése miatt felel,²⁰⁹ Z. György orgazda viszont azért veszi el büntetését, mert előbb 3 bődön vajait »mint tudva lopottat« vett meg D. Jánostól, majd később ugyancsak »a' lopottnak tudott zsiradék vívójétől« 145 juhot is átvett,²¹⁰ és végül Á. János »több egyetmás élelembéliek erőszakos elorozása« miatt kénytelen elszenvedni büntettének következményeit.²¹¹ Lenne tehát elegendő jogeset, amellyel kapcsolatban bíróságunk kifejezésre juttathatná az egységről, illetve a többségről alkotott álláspontját, de forrásaink még arra sem adnak lehetőséget, hogy a halmazat büntetésénél követett bírói gyakorlatról kissé részletesebben tájékozódjunk. A szegedi 1848. évi ítéletek alapján legfeljebb csak azt jegyezhetjük meg, hogy az ítélőszék egyes esetekben a halmazatot súlyosító körülményként értékeli.²¹²

tait a következőképpen jellemzi: »Concursus idealis: si una eademque actione plures leges poenales violentur, Concursus obiectivus: si diversis distinctis actionibus diversae leges poenales violentur, et concursus subiectivus, si diversis actionibus una eademque lex saepius violetur.« Vuchetich: *Institutiones*. 50. s a köv. 1.

²⁰⁶ Wlassics Gyula: *A tettesség és részesség tana*. (Budapest, 1893.) 148. l.

²⁰⁷ Már csak azért is igen sajnálatos ez a tény, mert az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat szerkesztői tervezetük 86–90. §-ában már több évvel korábban e téren is nagy körültekintéssel végeztek el kodifikációs munkájukat. Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 31. s a köv. l.

²⁰⁸ Jkv. 1848. júl. 27. 112. sz.; Ez az eset Vuchetich szerint példa lehetne a *conkursus idealis*-ra, mert a tettes egy tettel két (több) büntetőtörvényt sértett meg.

²⁰⁹ Jkv. 1848. febr. 3. 24. sz.; További esetek: M. István lopás és más cselekvéssel véghezvitt csalás, G. Józsefné feljelentési kötelezettség elmulasztása és rablás részessége, Zs. Treszka méregkeverés és házasságtörés, R. György Turucz János »borzasztó káromlások« közötti megvérgengése és nemzetőrök szidalmazása, D. Imre és S. István Kónya Józsefné káromlások közötti megtagolása és nemzetőröknek ugyancsak káromlások közötti megtámadása miatt felel. Jkv. 1848. júl. 1., 29., okt. 26., dec. 14. 88., 116., 120., 171., 191. sz.; Vuchetich ezekben az esetekben *conkursus obiectivus*-t állapítana meg, mert a tettesek több cselekménnyel sértettek meg különböző büntetőtörvényeket.

²¹⁰ Jkv. 1848. nov. 30. 188. sz.; Egy másik jogeset: P. Berta három rendbeli tolvajlás büntette miatt bűnhődik. Jkv. 1848. márc. 23. 44. sz.; Vuchetich példaként említhetné ezt a két esetet a *conkursus subiectivus*-ra, mert a tettesek több véghezviteli magatartás kifejtésével mindig ugyanazt a büntetőtörvényt szegték meg.

²¹¹ Jkv. 1848. aug. 31. 155. sz.; A tettes a súlyos lopás (*furtum qualificatum*) betöréses változatát valósította meg. Ezt az esetet ma a látszólagos eszmei halmazat egyik változatára hozhatnánk fel példának. Ld. erre Schutheisz Emil: *A látszólagos halmazat*. (Szeged, 1956.)

²¹² Jkv. 1848. febr. 3., júl. 29. 24., 120. sz.

c) Az általános rész keretei között említést szeretnénk még tenni néhány, a *büntetés* körébe vágó problémáról is. Kiindulásként arra a kérdésre keresünk választ, hogy mit tekintenek a szegedi büntetőbírák 1848-ban a *büntetés céljának*. A rendelkezésünkre álló források közelebbi megjelölés nélkül legtöbbször csak annyit mondanak, hogy a tolvaj tolvajlásáért, a vérengző vérengzéseért stb. veszi el büntetését, de egyik-másik ítéletben találunk olyan utalásokat és elejtett szavakat, amelyekből a szegedi fenyítőszéki bírának a büntetés céljáról alkotott álláspontjára közvetlenül vonhatunk le következtetéseket. Felhözva a felhozhatókat, Ny. B. Józsefet »vétkes tettéért érdemlett büntetésül«, ²¹³ Gy. Józsefet pedig »büntetnének érdemlett törvényes megbosszulásául s mások rettentő példájául« ²¹⁴ bünteti rabsággal, illetve halállal városunk törvényszéke. Ha ehhez még hozzávesszük egyrészt azt a tényt, hogy a sérelmet (kárt) okozó tettet a szegedi büntetőbírószám rendszerint fájdalomdíj, vérdíj, tartásdíj fizetésére, orvosi vagy egyéb költségek megtérítésére, általában *kártérítésre* is kötelezi a sértett javára, ²¹⁵ másrészt azt, hogy csak egészen elvétve találjuk nyomát a tettes megjavítását célzó büntetéseknek (például a dorgálásnak), ²¹⁶ akkor már könnyűvé válik a válasz feltett kérdésünkre. Ez pedig nem lehet más, mint hogy a büntetés célja Szegeden 1848-ban az »igazságos«, a tettes (részes) által megérdemlett »megtorlás«, amely az ekkor még csak az elrettentésben kimerülő generális prevenció és a sértettnek nyújtandó elégtétel követelményeinek is eleget tesz. ²¹⁷

Az »igazságos« megtorlásnak, mint büntetési célnak elérése érdekében vizsgálja a szegedi rabokat ítélő törvényszék azokat a körülményeket, amelyek befolyásolhatják a tettes megítélését és ezért terjeszti ki figyelmét a terhelt megítélését nagymértékben befolyásoló súlyosító és enyhítő körülményekre is.

²¹³ Jkv. 1848. aug. 17. 136. sz.; Hasonló eset Jkv. 1848. júl. 29. 120. sz.

²¹⁴ Jkv. 1848. júl. 29. 116. sz.

²¹⁵ Jkv. 1848. febr. 3., márc. 23., ápr. 13., jún. 2., 16., júl. 13., 27., 29., aug. 3., 17., 31., szept. 15., okt. 20., nov. 15., 30., dec. 14. 24., 44., 47., 48., 49., 60., 71., 98., 115., 116., 128., 133., 146., 149., 163., 166., 170., 173., 177., 181., 188., 193., 194. sz.

²¹⁶ Jkv. 1848. jan. 20., ápr. 13., okt. 20. 5., 8., 48., 174. sz.; Az akkori tömlöcvizonyok miatt aligha gondolhatunk arra, hogy a szabadságvesztésbüntetések bármelyik fajtája (rabság, börtön, fogság) alkalmas lett volna az elítélt megjavítására. A korabeli börtönviszonyokra a sok közül ld. Dombóváry: *Fenyítő eljárás*. 271. s a köv. ll., különösen 293. s a köv. ll.

²¹⁷ Két fontos megjegyzésünk lenne a szövegben írottakkal kapcsolatban: 1. A büntetés közvetlen céljai sorába nem iktathatjuk be a *speciális prevenciót*, mert ennek elérésére 1848-ban Szegeden nem volt lehetőség. Ez persze nem jelenti azt, hogy különösen az 1848. évi márciusi forradalom után hivatalba lépő szegedi bírák ne vallhatták volna azokat az elveket, amelyeket sokak között (Böloni Farkas Sándor, Eötvös József, Kölcsey Ferenc, Lukács Móric, Szemere Bertalan, Balla Károly stb.) Borsod vármegye érdemes férfiai is már 1838-ban magukévá tettek kijelentvén: »... az újabb idők... elő haladó szelleme — a' meg szabott büntetések szigorú végre hajtásához — a' Bűnös lehető Javítása eszközlésének képzetét, úgy azt is elválaszthatatlanul hozzá kapcsolja — hogy még a' Törvény kárhoztatása súlya alá esett bár mely gonosztévők is — az emberi közös jussokat el nem veszítik és semmit sem tartoznak ódaloslag szenvedni olyast — mi a' reájok ki mondott Ítéletben büntetésül adva mints«. *Miskolci Állami Levéltár. Közgyűlési iratok. 2043/1838. sz. 2. az »igazságos« megtorlás kifejezés alatt nem értünk többet mint azt, hogy a szegedi bírák a hatalmon lévők érdekében ugyan, de rendszerint »érdemelt« büntetést kívánnak kiszabni.*

Városunk ítélőszéke *súlyosító körülményként* értékeli 1. a büntetett előéletét,²¹⁸ különös súllyal, ha úgy érzi, hogy a tettes »többször büntetett, s megrögzött gonosztevő«,²¹⁹ 2. a halmazatot,²²⁰ 3. a bűncselekmény megszervezésénél vagy elkövetésénél tanúsított vezetős szerepet,²²¹ 4. azt a hidegvérűséget és irtózatosságot, amelyet a rablógyilkos tettének végrehajtásakor tanúsított,²²² 5. házasságtörésnél a közbotrányokozást, illetve a tisztviselői minőséget, mert a tettes éppen »tisztviselő léttére erkölcsi példás maga viselettel előljárni tartozott volna«,²²³ 6. felbujtásnál a felbujtó anya voltát, aki 19 éves fiát ingerelte bűncselekmény elkövetésére,²²⁴ és végül 7. azt a tényt, hogy az útonállás részesei a büntett elkövetésekor lovon ültek és mégsem akadályozták meg a bűncselekmény elkövetését, illetve nem tettek kísérletet a tettesek kézrekerítésére, elfogására.²²⁵

Enyhítő körülménynek tekintik viszont a szegedi büntetőbírák 1. az ifjúkort,²²⁶ 2. az öregkort,²²⁷ 3. a részegséget,²²⁸ 4. azt a tényt, hogy a tettes időközben a testi sértés szenvedő alanyát már kiengesztelte,²²⁹ 5. a tettes korábbi »szenytelen magaviseletét« és csak ennél az egy tettesnél azt a körülményt, hogy a bűncselekményt magába szállva azonnal önként elismerte,²³⁰ 6. a »szigorú házi körülményeket« rablás részénél, aki rablógyilkos férjétől a raboltnak tudott pénzből 10 ezüst huszast átvett és elköltött,²³¹ 7. a jogos védelem határainak áthágását,²³² 8. a jogtalan támadóval szemben a jogos védelem határai között kifejtett védekezést, amely azért nem minősül mégsem jogos védelemnek, mert a tettes jogtalanul támadó nagybátyja elől nem tért ki és mert nem került a »a' verekedésre előidézett alkalmatosságot«,²³³ 9. feljelentési kötelezettség elmulasztásánál a házastársi viszonyt és különösen azt a körülményt, hogy a tettes »férjét bűnös tettének azonnal a' hatóság előtti felfedezésére unszolta«,²³⁴ és végül 10. házasságtörés és férjgyilkosság (méregkeverés) kísérletének halmazatánál azt a körülményt, hogy a feleség »férjének feslett élet módja, s aggasztó fenyegetései következtében kénytelenítetett annak elhagyására, s egyéb elvetemültségre«²³⁵

²¹⁸ Jkv. 1848. márc. 23., jún. 2., szept. 15. 45., 58., 162. sz.

²¹⁹ Jkv. 1848. febr. 3. 24. sz.

²²⁰ Lásd 212 jz.

²²¹ Jkv. 1848. febr. 3., okt. 20. 24., 173. sz.

²²² Lásd 214 jz.

²²³ Jkv. 1848. júl. 29. 120. sz.

²²⁴ Jkv. 1848. ápr. 13. 49. sz.

²²⁵ Lásd 219 jz.

²²⁶ Jkv. 1848. márc. 23., ápr. 13., júl. 13. 44. (17 éves), 49. (19 éves), 98. (16 éves) sz.; Megjegyezzük, hogy az itt említett júl. 13-i jogesetben a 16 éves terhelt 18 éves terheltársánál bíróságunk nem értékeli az ifjúkort enyhítő körülményként.

²²⁷ Jkv. 1848. okt. 20. 173. sz.; A vádlott 83 éves.

²²⁸ Jkv. 1848. aug. 17. 133. sz.

²²⁹ Jkv. 1848. okt. 20. 174. sz.

²³⁰ Jkv. 1848. nov. 15. 179. sz.; A »magában szálva« tett önkéntes beismerés önmagában nem enyhítő körülmény, vagy legalábbis nem ezen van a hangsúly. Jkv. 1848. márc. 23. 44. sz.

²³¹ Lásd 214 jz.

²³² Jkv. 1848. júl. 27., szept. 15. 115., 163. sz.

²³³ Jkv. 1848. aug. 31. 146. sz.

²³⁴ Lásd 214 jz.

²³⁵ Lásd 223 jz.

A bűncselekmény elkövetése körülményeinek felderítése, a bűnösség megállapítása, majd a súlyosító és enyhítő körülmények mérlegelése után a szegedi büntetőbírószámára is elérkezik a pillanat, hogy az általa legmegfelelőbbnek vélt büntetést szabja ki a büntettek elkövetőire. Városunk törvényszéke 1848-ban több *büntetési eszköz* között válogathat és ezt a válogatási lehetőséget nem hagyja kihasználatlanul. A terhelt perbefogásának, illetve letartóztatásának büntetésül betudásán,²³⁶ a bírói »komoly« megdorgáláson,²³⁷ a kártérítési jellegű vagyoni büntetés kiszabásán,²³⁸ a közhivatali tisztség elvesztésének jóváhagyásán²³⁹ és a szülőföldre (nem külföldre) történő kiutasítás elrendelésén²⁴⁰ kívül szívesen alkalmazza a szegedi bírák a szabadságvesztésbüntetést is, s nem riadnak vissza a halál-, a bot- és a korbácsbüntetés kegyetlen eszközeitől sem.

A szegedi rabokat ítélő törvényszék által 1848-ban alkalmazott büntetési eszközök közül kissé részletesebben csak a halálbüntetéssel, a pálczázással (korbácsolással) és a szabadságvesztésbüntetéssel foglalkozunk. Vegyük elsőnek a legsúlyosabb büntetési eszközt, a *halálbüntetést*, amelyet a Szeged városi fenyítőszék 1843-ban mindössze egyszer szab ki egy igen súlyos beszámítás alá eső rablógyilkos bűnügyében. Ebben a rendkívüli esetben a törvényszék bírái az egyszerű halálbüntetés két fajtája, a fejevétel és az akasztás közül a *fejevételt* választják, amennyiben a tettest »hóhér pallós által« rendelik kivégeztetni.²⁴¹

Egészen kivételesnek ugyan nem minősíthetők, de mégsem tipikusak a szegedi joggyakorlatban azok az ítéletek, amelyek férfiakra bot-, nőkre pedig korbácsbüntetés elszenvedését mondják ki. A feudális társadalmi rendszer idején megválasztott és többségükben bizonyára maradi gondolkodású bírák, mit sem törődve az idők változásával, az elmarasztaltak közül többeket ítélnék *deresre*, negyedévenként vagy csak egy alkalommal kiállandó 25 bot-, illetve 12 korbácsütés elviselésére,²⁴² az 1848 májusában megválasztott új összetételű bíróság azonban már csak egyszer, október 20-án szab ki 25 ütésben meghatározott korbácsbüntetést egy tettenért bűnszövetség vezetőjére, S. Farkas bátaszéki cigányvajda feleségére.²⁴³ A korbácsbüntetésben megtestesülő állatias büntetési nem 1848 októberi alkalmazására nyilván csak azért kerülhetett sor városunkban, mert a már polgári szemléletű bírakból alakult fenyítőszék

²³⁶ Mindössze egy alkalommal szabadul csak ezzel a büntetéssel az elmarasztalt. Jkv. 1848. okt. 20. 173. sz.

²³⁷ Jkv. 1848. jan. 20., ápr. 13., okt. 20. 5., 8., 48., 174. sz.

²³⁸ Lásd 215 jz.

²³⁹ Zs. Treszka bűnügyében a hatod- és nyolcadrendű vádlott bűnhődik ezzel a büntetéssel. Jkv. 1848. júl. 29. 120. sz.

²⁴⁰ Jkv. 1848. jún. 2., júl. 13., okt. 20. 59., 95., 172. sz.

²⁴¹ Lásd 214 jz.

²⁴² Jkv. 1848. febr. 3., márc. 23., ápr. 13. 24., 44., 47. sz.

²⁴³ Jkv. 1848. okt. 20. 173. sz.; A testfenyítő büntetések háttérbe szorulása a magyar társadalom szerkezetében végbement változások következtében 1848-ban már egészen természetes jelenség, úgyhogy a bot- és korbácsbüntetés megszüntetésére irányuló emberies követeléseket még a királyi tábla is kénytelen méltányolni. Ez a magyarázata annak, hogy 1848. júl. 5-én megváltoztatja a szegedi törvényszék 1847. aug. 12-én hozott ítéletét, ti. T. István erőszakos rablora és orgazdára mért rabság idejét »a' pálcza ütések elhagyásával három évre« emeli. Jkv. 1848. júl. 27. 109. sz.

sem lát semmi kivetnivalót abban, hogy az emberszámba aligha vett cigányasszonyt ilyen embertelen és megalázó büntetéssel sújtsa.

A szegedi rabokat ítélő törvényszék a legsűrűbben s a legszívesebben szabadságuktól fosztja meg azokat, akik a bűnözés útjára tévedtek. Az 1848. évi szegedi ítéletek a *szabadságvesztésbüntetés* három fajtájáról, a rabság-, a fogság- és a börtönbüntetésről tesznek említést, de arra már nem adnak lehetőséget, hogy az ezek között húzódó határvonalat pontosan meghúzhassuk. Az bizonyos, hogy a szabadságvesztésbüntetés leg súlyosabb fajtája a *rabság*,²⁴⁴ amelyet a rabnak vason, közmunkán és hetenként két nap böjt mellett kell eltöltenie. A rabságnál talán enyhébb büntetés a *fogság*.²⁴⁵ Ezt a fogolynak vagy »apróbb«, vagy a városháza udvarán teljesített munkával, egy esetben közmunkán, »szokott« böjttel vagy enélkül, ugyancsak egy esetben vasalatlanul kell elviselnie. A legenyhébb szabadságvesztésbüntetés kétségtelenül a *börtönbüntetés*.²⁴⁶ Erre utal az a tény, hogy a fogollyal ellentétben a börtönre ítéltet még munkára sem kötelezi ítéletében városunk büntetőbírósa. Ami végül az itt említett szabadságvesztésbüntetések maximumát és minimumát, általában időtartamát illeti, megjegyezhejük, hogy rabságot két héttől öt évig, fogságot ugyancsak két héttől, de csak három hónapig, börtönbüntetést meg hat órától mindössze egy hónapig terjedő határok között szab ki 1848-ban a szegedi fenyítőszék, és pedig úgy, hogy a rabságbüntetések időtartama is csak a legritkább esetben haladja meg az egy esztendőt.²⁴⁷

2. §. Különös rész

a) A Szegeden 1848-ban megítélt bűncselekmények tekintélyes hányadát az *élet és a testi épség ellen irányuló bűncselekmények* alkotják. Ezek közül először a legsúlyosabb beszámítás alá eső deliktumokkal, az emberi élet ellen irányuló bűncselekmények különböző változataival foglalkozunk. Forrásaink szóhasználatára nem elég következetes, és ezért gyakran igen nehéz feladat előtt állunk akkor, midőn arra a kérdésre kell felelnünk, hogy egy-egy konkrét cselekményt valójában milyen élet ellen irányuló büntetnek minősít városunk rabokat ítélő törvényszéke. A fenyítőszék ítéletei ugyanis nemegyszer tesznek említést halálokozásról, ölésről, gyilkolásról, vigyázatlan agyongázolásról, rablógyilkosságról,

²⁴⁴ Jkv. 1848. febr. 3., márc. 23., ápr. 13., jún. 2., 16., júl. 1., 13., 27., 29., aug. 3., 17., 31., szept. 15., okt. 20., nov. 15., 30., dec. 14. 24., 45., 49., 58., 60., 65., 70., 71., 74., 88., 98., 110., 112., 120., 128., 133., 136., 149., 155., 164., 166., 170., 175., 177., 178., 179., 181., 188., 191., 193., 194. sz.

²⁴⁵ Jkv. 1848. júl. 13., aug. 3., szept. 15., okt. 20. 98., 124., 158., 171. sz.; A rabság és a fogság közötti különbség szinte megvonhatóan. Az sincs kizárva, hogy a fogság alatt rabságot értenek a pongyolán fogalmazó jegyzők.

²⁴⁶ Jkv. 1848. jan. 20., márc. 23., júl. 27., szept. 15. 8., 44., 115., 162. sz.

²⁴⁷ Egy évnél hosszabb időtartamú rabságbüntetések: Jkv. 1848. febr. 3., ápr. 13., aug. 17., nov. 15., 30. 24., 49., 133., 177., 188. sz.; Itt emlékeznünk meg arról, hogy a tanulmány II. 1. pontjának kidolgozásánál nagy hasznunkra voltak dr. Schultheisz Emil nyugalmazott egyetemi tanár és dr. Kádár Miklós budapesti egyetemi tanár kitűnő tankönyvei. Schultheisz Emil: *A bűncselekmény tana*. (Debrecen, 1948.), Kádár Miklós: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. (Budapest, 1955.)

ról, méregkeverésről, szándékos gyilkosságról anélkül, hogy pontosan tájékoztatnának az ilyen vagy olyan minősítésre (megjelölésre) okot szolgáltató körülményekről is. A lejegyzett ítéletek igen szófukarok, de közülük egyik-másik mégis vet némi fényt a szegedi törvényszék bíráinak gondolkozásmódjára és jogi felfogására. Vegyük sorra ezeket a bírói döntéseket úgy, hogy a súlyosabb bűncselekményektől haladhassunk az enyhébbek felé.

Adataink arra utalnak, hogy a szegedi büntetőbírák 1848-ban a szoros értelemben vett *gyilkosságot* a tettesi szándék előre megfontoltsága alapján különböztetik meg az emberölés, még általánosabban fogalmazva, a halálokozás többi alakzataitól. Ezt bizonyítja az a tény, hogy városunk rabokat ítélő törvényszéke két bűnügyben azért állapítja meg a gyilkosság és nem az emberölés befejezett, illetve a kísérlet szakában megrekedt büntetést, mert az egyik esetben G. József »előre eltökélt szándékkal« ölte meg a sértettet, a másik esetben pedig azért, mert Zs. Treszka »többszöri jól megfontolt más-más ármányos útoni kísérlet által... törekedett« férje elpusztítására.²⁴⁸ E két bűnügyben hozott végítélet arról is tájékoztat bennünket, hogy 1848-ban Szegeden a korabeli magyar jogtudomány álláspontjának és az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat rendelkezéseinek megfelelően²⁴⁹ az emberölés különleges változataiként emlegetik s értékelik a rablógyilkosságot és a méregkeverést. *Rablógyilkosságnak (latrocinium)* minősítik azt az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölést, amelyet a »gyilkos rabló« azért követ el, hogy rabolhasson, *méregkeverésnek (veneficium)* viszont azt az emberölést, amelyet a rablókészlet céljára irányuló cselekményt, amelyet a tettes méreg felhasználásával hajt végre.²⁵⁰ Ami a gyilkosság egyes, 1848-ban Szegeden megítélt változatainak büntetését illeti, a rablógyilkosság befejezett büntetnének tettesét pallos által végrehajtandó *halállal* bünteti a szegedi fenyítőszék, a méregkeverés kísérletének elkövetőjét ennél jóval enyhébben, mindössze *egyévi rabsággal*.

Az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat a gyilkosságon kívül ismeri a *szándékos emberölést* is, amelyet 112. szakasza értelmében (és Vuchetich felfogásával egybehangzóan²⁵¹) az követ el, aki »indulatos felgerjedésében« határozza el magát arra, hogy mást megöljön és elhatározását »felgerjedésében tüstént« végre is hajtja.²⁵² Talán ilyen szándékos emberölést foglalt magába az a bűnügy, amelyben a szegedi bírák Rajczi Mihály mellbe szúrása és ebből bekövetkezett halál okozása miatt letartóztatott, majd öléssel vádolt F. Péter »ember gyilkos« ellen járnak el,

²⁴⁸ Jkv. 1848. júl. 29. 116., 120. sz.

²⁴⁹ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 103. s a köv., 107. s a köv. l., Vuchetich: *Institutiones*. 237., 240. s a köv. l., Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 35. s a köv. l.

²⁵⁰ Zs. Treszka a *rokongyilkosság (parricidium)* fogalma alá is tartozó bűncselekményt követett el, de erről a szegedi törvényszék külön nem tesz említést.

²⁵¹ Vuchetich álláspontja szerint a szándékos emberölésnek (caedes in specie, seu homicidium in furore irae patratum, Todschiag) az a feltétele: »Imo: ut intentio et propositum occidendi in ipso affectu irae sit orta, et 2do: ut caedes in ipsa animi perturbatione seu affectu sit perpetrata«. *Institutiones*. 249. l.

²⁵² Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 36. l.; Ezt a bűncselekményt ma erős felindulásban elkövetett szándékos emberölésnek minősítenénk.

akiról az egyik tanú azt állítja, hogy »midőn az eset történt... boros volt«. Túl azon, hogy ítéletében a bizonyítottanak vett részegséget enyhítő körülményként értékeli a fenytőszék, nem ejt szót a tettesi szándék előre megfontoltságáról, miért is F. Péter büntetése sem az eredményesen végrehajtott gyilkosság tettesének kijáró halál, hanem csupán kétévi rabság.²⁵³

Kifejezetten az élet ellen irányuló bűncselekmények közül még csak a *gondatlan emberölésre* van egy szerénynek is alig nevezhető adatlunk.²⁵⁴ Ebből a bírói döntésből vitathatatlanul mindössze az világlik ki, hogy a szegedi rabokat ítélő törvényszék perbe fogja azt, aki felróható vigyázatlansága miatt — a mi esetünkben gázolással — más személy halálát okozza, de következtetéssel megállapítható belőle az is, hogy a gondatlan emberölés tettesét a szándékos emberölés, még inkább a gyilkosság tettesénél jóval enyhébb büntetés fenyegeti. Erre a következtetésre kell jutnunk abból a tényből, hogy a »vigyázatlan gyermek agyon gázoló« *szabadlábon védekezik*.²⁵⁵

Mind a korabeli magyar büntetőjogászok,²⁵⁶ mind az 1843/44. évi büntető törvényjavaslatok szövegezői²⁵⁷ az élet és a testi épség ellen irányuló deliktumok közé sorolják a *gyermekkitételt* (*expositio infantis*), függetlenül attól, hogy a szülő vagy a tágan értelmezett gondviselő hol hagyja el az önmagát ellátni képtelen gyermeket. Ezért mi is itt emlékezünk meg özvegy U. Istvánné B. Ágnes bűnügyéről, aki a rendelkezésünkre álló forrásból megállapíthatatlan korú gyermekét 1847-ben Szeged egyik kocsmájában, tehát rendszerint járt helyen hagyta el, majd az elhagyottat »tudtával egy éven által a' Város költségein tartani engedte«. A tettes nem kerül el a büntetést, igaz, hogy ez a megtorlás *feltűnően enyhe*: a letartóztatásban töltött — bizonyos, hogy nem hosszú — idő beszámításán kívül csupán komoly bírói *dorgulást* kell »el-szenvednie«. Az egészen természetes, hogy a fenytőszék a büntetés kiszabásán túlmenően a városnak okozott 60 váltóforintra rugó *kár megtérítésére* is kötelezi az elmarasztaltat.²⁵⁸

A szegedi rabokat ítélő törvényszék 1848-ban többször jár el olyan személyek ellen, akik ölési szándék nélkül sértették meg embertársuk testét, akik tehát a *testi sértés* büntetést követték el.²⁵⁹ A fenytőszék

²⁵³ Jkv. 1848. jún. 2., 30., júl. 27., aug. 17. 63., 76., 106., 133. sz.

²⁵⁴ Jkv. 1848. jún. 16. 73. sz.

²⁵⁵ Az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat 122. szakasza is viszonylag igen enyhe büntetéssel fenyegeti azt, aki »nem szándékosan, hanem egyedül vétkes vigyázatlanságból fosztott meg valakit életétől«. Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 38. l.

²⁵⁶ Szlemenics: *Fenyítő törvény*. 108. l., Vuchetich: *Institutiones*. 258. s a köv. l.

²⁵⁷ Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 44. s a köv. l.

²⁵⁸ Jkv. 1848. ápr. 13. 48. sz.

²⁵⁹ Jkv. 1848. júl. 27., aug. 31., szept. 15., okt. 20., dec. 14. 115., 146., 158., 163., 171., 174., 191. sz.; Erdemes felfigyelnünk arra a tényre, hogy adataink mind az év második feléből valók. Ez bizonyára annak a jele, hogy valójában csak ettől az időtől minősítik közbüntettnek a testi sértést. Látszólag ellene mond e megállapításnak az, hogy febr. 3-án ítélkezik a szegedi törvényszék F. Örsze *vérengzéssel* vádolt személy bűnügyében, de itt lopással is gyanúsítják a befogottat. Jkv. 1848. febr. 3. 16. sz.

bírái a korábbi évszázadok joggyakorlatának megfelelően²⁶⁰ a testi sértesek két nagy csoportját különböztetik meg aszerint, hogy idézett-e elő vérontást a tettesi cselekmény vagy pedig nem. Ez a különbségtétel az 1848. évi szegedi ítéletek szerint abban jut kifejezésre, hogy bíróságunk 1. a vérontással járó testi sértést *vérengzésnek*,²⁶¹ az ilyen eredményre nem vezetőt viszont *megtagolásnak*²⁶² minősíti, 2. a testi sértés e két változatának tetteseit *különböző büntetéssel* sújtja még akkor is, ha egyébként közel azonos lenne beszámításuk. A megtagolás és a vérengzés eltérő értékelésére a sok közül mindössze két esetet hozunk fel. A *vérengző* R. Györgyöt és öccsét, akik még az őket letartóztató nemzetőr kapitányt is »borzasztóan szidalmazták«, »kirágásukért« 3 *hónapi fogsággal* bünteti a törvényszék,²⁶³ de a Kónya Józsefnét *megtagoló* és a nemzetőröket káromkodva megrohánó D. Imrét néhány héttel később már csak 2 *heti rabsággal* sújtja.²⁶⁴

Nem kerülük el a büntetést városunkban a testi sértés (talán) minősített esetének tekintett *gyermekkínzás* büntettének végrehajtói sem. »Mint kegyetlenkedő anya«, nyolchónapos gyermekének kínzásaért felel P. Gergelyné R. Trészka, aki gazdájáékra tekintettel csecsemőjét ezek nedves és hideg pincéjébe magánosan úgy zárta be s hagyta egyedül, hogy e tettel a magatehetetlen kicsit súlyos veszélynek tette ki. A szerencsétlen asszony (egy katona felesége) azzal védekezik, hogy tettel a gazdája kocsmájában mulatozó vendégeket akarta megkímélni a csöppség alkalmatlankodásától. A törvényszék természetesen nem fogadja el a védekezést, és ezért a magáról megfélemlített, de bizonyára kenyerét féltő asszonyt *egyhavi* vason, közmunkán és hetenként két nap börtön mellett töltendő rabságra ítéli. Ugyanekkora büntetéssel sújtja és a *gyermek tartásdíja* megfizetésére kötelezi a szolgáló — aligha kétséges — főbűnös gazdait, Sz. Ferencet és feleségét is, akik közül a férj a nyolchónapos gyermeket egy alkalommal a pincéből karjánál fogva hozta fel és mint ebet hurcolta, majd végül a kamrába dobta.²⁶⁵

b) A dolgozó milliókat elnyomó s nyomorba döntő feudális és kapitalista társadalmi rendszerekben a büntetőbíróságok elé kerülő bűnügyek nagy többségét a *vagyon, a magántulajdon elleni bűncselekmények* teszik ki, mert hiszen nemegyszer az éhhalál küszöbéig juttatott »páriák« közül sokakat kényszerít az életösztön és a »nincs« arra, hogy mások vagyontárgyait meg nem engedett módon szerezzék meg maguknak. Így volt ez Szegeden is 1848-ban, a feudális és a kapitalista társadalmi rendszer határmezsgyéjén, ahol a vagyon elleni deliktumok tettesei és részesei ritka kivételtől eltekintve, nem a jómódúak, nem a vagyonosok, hanem a szolgák, a cselédek, a bojtárok, a mesterlegények, a »kézimunkások«, a »kézimunkásnők«, tehát a nyomorgók, a nincstelekek közül kerültek ki.

²⁶⁰ Eckhart Ferenc: *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI—XVII. században*.
118. s a köv. ll.

²⁶¹ Jkv. 1848. aug. 31., szept. 15., okt. 20. 146., 158., 163., 171., 174. sz.

²⁶² Jkv. 1848. júl. 27., szept. 15., dec. 14. 115., 163., 191. sz.

²⁶³ Jkv. 1848. okt. 20. 171. sz.

²⁶⁴ Jkv. 1848. dec. 14. 191. sz.

²⁶⁵ Jkv. 1848. szept. 15. 164. sz.

A Szegeden 1848-ban megítélt vagyon elleni deliktumok közül a lopás a leggyakoribb bűncselekmény,²⁶⁶ amelyet a szegedi rabokat ítélő törvényszék 1848. évi ítéleteiből megállapíthatóan az követ el, aki szándékosan és jogtalan cselekménnyel, de személy ellen irányuló erőszak vagy erőszakkali fenyegetés alkalmazása nélkül azért vesz el más birtokából, vagy birlalatából, egy esetben a saját birlalatából²⁶⁷ idegen ingó dolgot, hogy azt magának megtartsa vagy értékesítse.²⁶⁸ Az itt adott meghatározással teljes összhangban nem bünteti meg a szegedi büntetőbíróóság azokat, akik saját földjükről udvarukba idegen állatokat hajtottak be,²⁶⁹ mert a korabeli jogszabályok szerint jogosan jártak el. Nem lopásért felel az a büntetett sem, aki a Fekete Sas vendéglő istállójából a károsult szeme láttára, mint ennek megbízottja vitte el a lopottnak vitatott két lovat.²⁷⁰ És végül nem marasztalnák el tolvajlásért a szegedi bírák F. Pált és büntérsait sem, ha bizonyítani tudnák azt az állításukat, hogy a vád tárgyává tett idegen ingó dolgokat valóban találták.²⁷¹

A tolvaj az idegen ingó dolog »elorzásáért« — az adott feudálkapitalista társadalmi rendszerben egyáltalán nem meglepő — igen nagy árat fizet. A szegedi törvényszék 1848-ban, egy rövid esztendő leforgása alatt 28 tolvajlásért elmarasztalt büntetettre 12 évnyi és 6 hónapnyi szabadságvesztésbüntetést szab ki a letartóztatásban töltött idő beszámításán kívül, és közülük hármat még megalázó bot-, illetve korbácsbüntetéssel is sújt.²⁷² Különösen súlyosan bűnhődnek a cselédek és azok, akik nagyobb értékű ingóságokat loptak el. Így A. Bálint kézimunkást tiznél több sertés elorzásáért kétévi,²⁷³ H. András cselédet pedig fiatal korának figyelembevételére egyévi vason, közmunkán és hetenként két nap böjt mellett töltendő rabsággal fenýíti városunk büntetőbíróósága azért, mert gazdája rovására követte el a lopás bűn-

²⁶⁶ Jkv. 1848. márc. 23., ápr. 13., jún. 2., 16., júl. 1., 13., 27., aug. 3., 31., szept. 15., okt. 20., nov. 15., 23., dec. 14. 44., 47., 49., 58., 65., 70., 71., 74., 88., 98., 110., 128., 149., 155., 166., 170., 173., 175., 177., 179., 185., 193. sz.; Itt csak a lopás bűntettét megállapító ítéleteket soroltuk fel.

²⁶⁷ Lásd alább a sikkasztásnál D. István bűnügyét.

²⁶⁸ Szlemenics szerint a lopás az a bűncselekmény, »mellyel valaki másnak ingó holmiját urának egyetértése nélkül nyereség 's haszonvágyból álnokul elviszi.« *Fenyítvi törvény*. 113. l.; Az erőszak alkalmazása nélküli véghezvitel hangsúlyozásával ugyanígy Vuchetich: »Furtum ... est ablatio dolosa rei alienae mobilis, invito domino, et lucri faciendi animo facta, absque tamen vi personae illata.« *Institutiones*. 275. l.; Az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat 294. szakasza szerint a lopás elkövetési tevékenysége az eltulajdonítás, amelyet »minden személyelleni erőszak vagy erőszakkali fenyegetés nélkül« hajt végre »tudva s jogtalanul« a bűncselekmény alanya. Fayer: Az 1843-iki javaslatok. 72. l.

²⁶⁹ Jkv. 1848. febr. 24., júl. 27. 30., 115. sz.

²⁷⁰ Jkv. 1848. jún. 2. 59. sz.; A törvényszék kimondatlanul ugyan, de bizonyára azt az álláspontot teszi magáévá, hogy a vádlott a károsult hozzájárulásával vitte el a lovakat.

²⁷¹ Jkv. 1848. jún. 2. 58. sz.

²⁷² A szegedi rabokat ítélő törvényszék egyszer kétévi, egyszer másfélévi, háromszor egyévi, kilencszer félévi, háromszor negyedévi, kétszer kéthavi, négyszer egyhavi, kétszer kétheti szabadságvesztésbüntetést, kétszer önállóan pálcá-, illetve korbácsbüntetést szab ki, egy tettest pedig letartóztatásban töltött idejének betudásával szabadon enged.

²⁷³ Jkv. 1848. nov. 15. 177. sz.

tettét.²⁷⁴ Tipikus jelenség, hogy a tolvajoknak a kifejezetten büntető szankciók elszenvedésén kívül még *kártérítést* is kell fizetniök.²⁷⁵ Találunk ugyan olyan ítéleteket, amelyekben nem esik szó kártérítési kötelezettségről, de ezeknél rendszerint az a helyzet, hogy valamilyen módon már megtérült a kár.²⁷⁶

Bizonyosnak látszik, hogy a szegedi büntetőbírák nem választják el élesen a *sikkasztást* a lopástól, sőt, ha nem tudatosan halmoztak műhibát műhibára abban az 1848-ban Szegeden egyetlen végítélettel lezárt bűnügyben, amelyben kifejezetten sikkasztásról tesznek említést, még fogalmuk is alig lehet e vagyon elleni bűncselekmény lényegéről. A szóban forgó ügyben D. István juhász »hűtlen szolgálat elhagyás, 's juh el-sikkasztás« miatt áll illetékes bírósága előtt. Vallomásaiban azt, hogy »szolgálatyát minden híradás nélkül elhagyta 's ekkép megszökött«, határozottan, azt pedig hogy »gondviselése alól 19 darab juh elveszett«, tétovázva elismeri. A fenytőszék hivatkozással az önkéntesen tett vallomásban foglaltakra, megdöbbszentő ítélettel zárja le a büntetőpert. Megállapítja, hogy D. István »világos tolvaj« és ezért *egyévi* rabsággal sújtja és 114 forint *kártérítés* fizetésére kötelezi.²⁷⁷ Részletesebb fejtegetésekbe nem kívánunk bocsátkozni, de azt megjegyezzük, hogy ebben az esetben 1. bizonyíthatóan nem szándékos és 2. kifejezetten a tettes kezére bízott idegen ingó dolog elvesztését minősíti az ítéltőszék lopásnak. Annál megdöbbszentőbb ez az eset, mert néhány hónappal korábban a szegedi bírák hasonló cselekményért nem lopás büntetében mondták ki bűnösnek a tettest, hanem csak mint »hívtelen cselédet« marasztalták el.²⁷⁸ Az az érzésünk, hogy D. Istvánt azért minősíti a törvényszék tolvajnak, hogy súlyosabb büntetéssel sújthassa, és ezzel példát statuáljon mindazok számára, akik a gazda és cseléd viszonylatában a régítől miben sem különböző »új« rendbe nehezezen törődnek bele.

A lopásnál súlyosabb vagyon elleni deliktumok közül a *rablásra* 1848-ból két szegedi adat áll rendelkezésünkre. Az egyikről már volt szó a rablógyilkosság ismertetésénél, a másik egy erőszakos *útonállás* (*obsessio viarum*), amelyet egy rablóbanda követett el. Az útonállás többször büntetett és Szabadka határában elkövetett lopásért is marasztalt vezére öt-, a bandavezér tette társa három-, a perbevont két bűnrészes pedig egyenként *kétévi* vason, közmunkán, hetenként két nap böjtöléssel tölthető rabsággal és negyedévenként elviselendő 25—25 *botütéssel* nyeri el az elkövetett bűncselekmény súlyához viszonyítva szigorúnak egyáltalán nem mondható büntetését.²⁷⁹

A szegedi rabokat ítéelő törvényszék a 19. század első felében alkalmasint a *csalás*, másként a *csalfalkodás* büntetnének megítélésénél járhat el a legkötetlenebbül, mert hogy a feudális kor törvényeiről ne is

²⁷⁴ Jkv. 1848. ápr. 13. 49. sz.

²⁷⁵ Jkv. 1848. márc. 23., ápr. 13., jún. 2., 16., aug. 3., 31., szept. 15., okt. 20., nov. 15., 23., dec. 14., 44., 47., 49., 65., 71., 128., 149., 166., 170., 173., 175., 177., 185., 193. sz.

²⁷⁶ Két ítélet kifejezetten megemlíti, hogy a károsult kára már megtérült. Jkv. 1848. jún. 2., júl. 13. 58., 98. sz.

²⁷⁷ Jkv. 1848. dec. 14. 194. sz.

²⁷⁸ Jkv. 1848. jún. 2. 60. sz.

²⁷⁹ Jkv. 1848. febr. 3. 24. sz.

beszéljünk, még a korabeli magyar jogtudomány művelői sem adnak valami sok segítséget azoknak, akikre a büntetőbíráskodás nehéz feladata vár.²⁸⁰ Városunk büntetőbírái 1848-ban két bűnügyben marasztaltak el csalásért »világos csalfalkodókat«, az egyik esetben M. István hódmezővásárhelyi származású kézimunkást, aki fürkészési díj címén csalt ki pénzt a sértettől és a felvett összeget nem a becsapott 19 ökrének felkutatására, hanem kocsmái mulatozásra használta fel, a másik esetben pedig egy sámszonyi születésű M. Istvánt, aki meg az általa ellopott lovak visszaszerzésére vett fel 25 váltóforintot a tévedésbe ejtett károsulttól.²⁸¹ Ami a csalfalkodás büntetését illeti, a hódmezővásárhelyi születésű M. Istvánt letartóztatásban töltött idejének betudásán kívül kiutasítással fenyíti az ítélőszék, a sámszonyi származású terheltet már jóval súlyosabban, lopásért és csalásért összbüntetesként vason, közmunkán és hetenként két nap böjtölés mellett töltendő félévi rabsággal.

1848-ban csak egyszer járhat el a szegedi büntetőbírószék olyan vádlottak ellen, akiknek a cselekménye a jelek szerint joggal ébreszthette a »hamissággal párosult bukás« gyanúját. Sajnos e bűnügyben a terheltet ellen indított eljárás 1848-ban nem fejeződött be végítélettel, miért is meg kell elégednünk azzal a korlátozott érvényű megjegyzéssel, hogy D. Gáspár helybeli kereskedőt és feleségét azért tartóztatták le, mert hitelezőik kijátszása céljából bukásuk (csődbe jutásuk) előtt néhány nappal több holmijukat ládába rakták, majd a becsomagolt értékeket el is akarták rejteni.²⁸² Erdemes felemlítenünk, hogy a tetteket, ha a bizonyítás sikerrel járt, az 1840: 22. tc. 130. §. e) pontjában foglaltak alapján marasztalhatta el a törvényszék 1849-ben vagy később.²⁸³

A gyakrabban előforduló bűncselekmények közé tartozik 1848-ban Szegeden az *orgazdaság*,²⁸⁴ amelyet városunk rabokat ítélő törvényszékének megítélése szerint az követhet el, aki lopottnak vagy raboltnak tudott ingóságokat szerez meg, rejt el vagy használ fel. Több jel mutat arra, hogy városunkban az orgazdaságot következetesen még 1848-ban sem tekintik egészen önálló, szoros értelemben vett bűnszerző által is elkövethető bűncselekménynek, hanem mint tárgyi bűnpártolást, az alaphűncselekményhez kapcsolódó *részességi alakzatnak*. Bizonyítékként a B. János és társai, valamint a G. Józsefné bűnügyében hozott ítéletekre hivatkozhatunk. B. Jánost azért marasztalja el a szegedi büntetőbírószék, mert R. Pál rablóért kezességet vállalt és ezzel a lépésével

²⁸⁰ Jellemző, hogy Szlemenics Pál mindössze négy és fél sorban foglalkozik e bűncselekménnyel. A csalfaság »pontos« és »kimerítő« meghatározását így adja: »Csalfaság büntetlén (crimen stellionatus) a' csalásnak mindazon nemeit értjük, melyeknek törvényünkben külön neveik nincsenek.« Szlemenics: *Fenyítő törvény*, 118. l.

²⁸¹ Jkv. 1848. jún. 2., júl. 1. 59., 88. sz.; A fenti két tettes cselekményét az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat 373. §-a szerint is csalásnak kell minősíteni. Fayer: *Az 1843-iki javaslatok*. 1. kötet. II. rész. 86. l.

²⁸² Jkv. 1848. jún. 30. 79. sz.

²⁸³ Sajnos a büntetőper végső kimenetelét nem tudjuk, mert az 1848-as esztendő követő évek fenyítő törvényszéki iratai elpusztultak vagy legalábbis elkalódtak.

²⁸⁴ Jkv. 1848. ápr. 13., nov. 15., 23., 30. 49., 181., 185., 188. sz.

magát a bűncselekmény részesévé, illetve orgazdává tette.²⁸⁵ Még jellemzőbb a G. Józsefné ügyében hozott ítélet, amely anélkül, hogy orgazdának nevezné a szerencsétlen asszonyt, azért minősíti őt bűnösnek, mert »az 1⁶ r. vasbafogott által elrablott pénzből 10 ezüst huszast tudva gyilkos rabló férjétől átvett, 's akkori szigorú házi körülményei közt szükségéi fedezésére felhasználva elköltött, 's e' szerint magát a' rablás részesévé tette«. ²⁸⁶

Néhány mondatban külön foglalkozunk az orgazdaság büntetésével. A szegedi rabokat ítélő törvényszék 1848-ban az orgazdákra a letartóztatásban töltött idő beszámításán kívül összesen kilenc esztendőnyi rabságbüntetést szab ki. Legsúlyosabban fenyíti Z. Györgyöt és K. Örszét, akik fejenként *harmadfélévi* rabságbüntetést kapnak azon túlmenően, hogy még az okozott, több mint 3000 forintos kárt is meg kell téríteniök. ²⁸⁷ Viszonylag enyhe Zs. Terézia büntetése, mert hiszen ő letartóztatásának büntetésül betudása mellett, törvényszéki határozattal, minden további büntetés nélkül kerül véglegesen szabadlábra. ²⁸⁸

A vagyon, elleni deliktumok közül a *gyújtogatásról (incendium)* is megemlékezhetünk, amelyre két szerény adat áll rendelkezésünkre a szegedi törvényszék 1848. évi joggyakorlatából. Az egyik adat sajnos csak arról tájékoztat, hogy A. Trészka 13 éves szolgálot »gazdája házána *szántszándékos* felgyújtása« miatt fogták be, és ezért rendelik el ellene a büntetőper megindítását is, ²⁸⁹ de a másik már egy clyan végítélet, amelyből világosan megállapítható az, hogy F. András *gondatlansága* miatt okozott tüzet gazdájánál. ²⁹⁰ Azt nem tudjuk, hogy 1848-ban vajon milyen súlyú büntetést szabna ki városunk fenyítőszéke a szándékos gyújtogatóra, de az bizonyos, hogy a »többször fogva lévő« F. Andrást, a gondatlan gyújtogatót igen enyhe büntetéssel, mindössze *egyhávi* börtönnel sújtja.

Nem tartozik a rendszertanilag könnyen elhelyezhető deliktumok közé a »*hamis marhás levél kezelésének*« büntette, amely szerintünk azért sorolható joggal a vagyon elleni bűncselekmények közé, mert esetleg csalásra, orgazdaságra ad lehetőséget, illetve mert feltétlenül veszélyezteti a magántulajdon biztonságát. A szegedi rabokat ítélő törvényszék ilyen típusú bűncselekmény tettése ellen 1848-ban ugyan csak egyszer járt el, de ez az egyetlen eset is vet némi fényt a büntetőbírák »műhelytitkaira«. A konkrét ügyben Sz. Mátyást, mivel nem tudja előállítani a nála talált marhalevél tulajdonosát és az abban leírt ló holletét sem tudja igazolni, bűnösnek mondja ki a törvényszék és *kétheti* fogsággal sújtja. ²⁹¹

c) Az élet és a testi épség ellen irányuló, valamint a vagyon elleni bűncselekményeken kívül más deliktumokról is tájékoztatnak az 1848.

²⁸⁵ Jkv. 1848. nov. 15. 181. sz.

²⁸⁶ Jkv. 1848. júl. 29. 116. sz.

²⁸⁷ Jkv. 1848. nov. 30. 188. sz.

²⁸⁸ Jkv. 1848. nov. 23. 185. sz.

²⁸⁹ Jkv. 1848. szept. 15. 161. sz.

²⁹⁰ Jkv. 1848. szept. 15. 162. sz.

²⁹¹ Jkv. 1848. aug. 3. 124. sz.

évi szegedi ítéletek, de ezekről alig adhatunk többet: pusztá felsorolásnál, mert a rendelkezésünkre álló források csak ennyit engednek meg.

Először a *hatóságok, a közrend és a közbiztonság ellen irányuló bűncselekményekről* emlékezünk meg. A szegedi rabokat ítélő törvényszék 1848-ban hat órától három hónapig terjedő börtönnel, illetve rabsággal fenyíti azokat, akik hatósági személyeknek ellenálltak vagy őket káromolva megrohanták.²⁹² A dolog nélkül csavargót egyhónapi vason, közmunkán és hetenként két nap böjt mellett töltendő rabságbüntetéssel sújtják városunk büntetőbírái, sőt ebben a konkrét bűnügyben azt is kimondják, hogy a csavargónak »lakást vagy menedéket adók, — érdemlett fenyítékeiket el nem kerülendik.«²⁹³ Ugyancsak egyhónapi hasonló módon töltendő rabsággal bűnhődik B. Ferenc, »a' löveldeezést szigorúan tiltó Rendeleteknek megvetője« is, mert boros fejvel Négyökrű István tanyájának falába kilötte fegyverét és ezzel bármilyen szerencsétlenség okozója lehetett volna.²⁹⁴ Bírói dorgálás, illetve hivatalvesztés E. István és V. Gábor büntetése, mert az előbbi a börtön ablakán keresztül beszélgetni próbált, az utóbbié pedig azért, mert városi hajúú létere egy befogottal, aki egyébként nevérol ítélve rokona lehetett, »a' börtön ör tilalma ellenére is szót váltogatott.«²⁹⁵ Ide sorolhatók még a feljelentési kötelezettség elmulasztásának és a segély megtagadásának büntetettét is, de ezekről az előzőekben már mindazt elmondtuk, amit elmondhattunk.

Van néhány adatunk a *szemérem elleni, másként nemi bűncselekményekre* is, bár csak a kisebb súlyúakra. E deliktumokkal kapcsolatosan azt kell hangsúlyoznunk, hogy a szegedi fenyítőszék 1848-ban az egyszerű paráználkodásnak és az ágyastartás büntettének már nem igen tulajdonít jelentőséget és még a házasságtörést is felülnően enyhén bünteti. Erre vall az a tény, hogy *ágyastartásért (concubinatus)* nem részesül külön büntetésben S. János és ágyasa, noha ezt a körülményt, anélkül azonban, hogy ehhez rosszaló értéktételeket fűzne, határozottan megemlíti büntetőbíróságunk.²⁹⁶ De a »lopásbani részvét« gyanúja miatt befogott K. Katalin 16 éves hajadonnak sem görbül meg egy hajaszála sem egyszerű *paráznaságért (fornicatio)* annak ellenére, hogy az ítélőszék kifejezetten bujálkodó »szabad személynek« minősíti. A szülőföldjére történő kiutasítást nem annyira életmódjának, mint inkább annak köszönheti, hogy »úti levél« nélküli űzte mesterségét.²⁹⁷ A vitathatatlanul botrányos módon erkölcstelen *házasságtörő* büntetése sem minősíthető súlyosnak, hiszen a volt főtisztviselői rangú tettes mindössze hivatalát veszíti el, cselekménye körülményeiből megítélve aligha kétséges, hogy teljesen megérdemelten.²⁹⁸

²⁹² Jkv. 1848. jan. 20., júl. 27., okt. 20., dec. 14. 8., 112., 171., 191. sz.

²⁹³ Jkv. 1848. márc. 23. 45. sz.

²⁹⁴ Jkv. 1848. nov. 15. 178. sz.

²⁹⁵ Jkv. 1848. jan. 20., júl. 29. 5., 120. sz.

²⁹⁶ Jkv. 1848. nov. 23. 185. sz.

²⁹⁷ Jkv. 1848. okt. 20. 172. sz.

²⁹⁸ Az ítéletből vett tényállás a következő: A tettes »D. Anust mint másnak mátkáját házához csábítva, 's vele aljas viszonyokban élve törvénytelen ágyból 9

Végül rövid megjegyzést szeretnénk tenni a *vallás elleni bűncselekményekről*, amelyek közül csak a *káromkodásra* (*blasphemia*) van néhány, következtetés levonására is alkalmas adatunk.²⁹⁹ Az bizonyos, hogy a káromkodást, az »Isten szidalmazást«, különösen, ha más »botrányos illetlenkedésekkel« társul,³⁰⁰ Szegeden elvileg még 1848-ban sem tekintik csak erkölcstelen vagy egyszerűen modortalan cselekménynek, de a káromkodónak a gyakorlatban már nem kell büntető szankciókat elszenvednie, ha csak káromkodás ellene a vád.

gyermeknek nemzése mellett házánál annyi évig elszenvedte,...(majd) Zs. Treszkát még akkor élő férjétől elvonni, tulajdon házánál saját felesége, 's gyermekei szemök láttára tartván, pénzzel, és tanácsával elősegíteni, közbotrányra vele Pestre utazni, enni, és egy szobában hálni nem átalott.« *Jkv. 1848. júl. 29. 120. sz.*

²⁹⁹ *Jkv. 1848. jan. 20., febr. 24., júl. 13., 27., okt. 20., nov. 30., dec. 14. 4., 8., 29., 94., 114., 171., 187., 191. sz.*

³⁰⁰ *Jkv. 1848. júl. 27. 114. sz.*

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunk lezárásaként néhány olyan tanulságot szeretnénk levonni, amelyek nemcsak legfőbb eredményeinket summázzák, hanem felhívják a figyelmet az országos büntetőjogtörténet több további kutatásra érdemes, ezt igénylő problémájára is.

Az első levonható tanulság az, hogy a magyar büntetőjogszolgáltatás történetében 1848 márciusa Szegeden nem tekinthető döntő jelentőségű korszakhatárnak. A város rabokat ítélő törvényszékének illetékesége a törvény előtti egyenlőség követelményeit megvalósító márciusi forradalom eredményeként végre kiterjed a nemesekre is, de egyébként *nem* ebben a dicsőséges évben kerül sor a büntetőjog területén lényegesebb változásra. Az ítélőszék bírái az egész esztendőben a régi »jól bevált« recept szerint a városi vagyonosabb polgári osztály érdekeinek megfelelően bíraskodnak. Legfontosabb feladatuknak azt tekintik, hogy a magántulajdon védelmében minden rendelkezésükre álló eszköz felhasználásával az elnyomott és nélkülöző *misera plebs* gyermekeit az új társadalmi viszonyok között is szolgásként kárhoztassák, hogy a gazdagok, a polgárok és gazdák magántulajdonát megvédjék. Különös élességgel jelentkezik ez a tudatos vagy ösztönös, de mindenesetre a hatalmon lévők érdekében kifejtett törekvésük a vagyon ellen irányuló bűncselekmények tetteseinek és részeseinek megítélésénél, akiket a más természetű deliktumok alanyainál általában aránytalanul súlyosabban büntetnek meg, sőt e téren, ha a gazdák érdeke úgy kívánja, mint a »hívtelen cseléd« elleni eljárásnál, még bírói »műhiba« elkövetésétől sem riadnak vissza.

A másik levonható tanulság az, hogy 1848-ban a szegedi büntetőbíráskodást fogyatékoságai és visszasságai ellenére sem minősíthetjük *embertelenül* kegyetlennek. Városunk ítélőbírái, még ha bestiálisak akartak volna is lenni, a büntetések kiszabásánál *nem mehettek* túl messzire, mert e vonatkozásban az új, az emberibb életért forrongó társadalom pusztá jelenlétével nyilvánvalóan fékezően hatott rájuk. A nem túlzott szigorú bíraskodás legszembeütőbb jele az, hogy a szegedi bírák a hatályon kívül nem helyezett feudális büntetőjogszabályok büntetőrendelkezéseinek figyelmen kívül hagyásával csak egyszer, illetve kivételesen alkalmazzák a halál-, illetve a botbüntetést, s még a szabadságvesztésbüntetés kirovásánál sem feledkeznek el a kellő mérsékletről.

Harmadik tanulságként az 1843/44. évi büntető törvényjavaslatok és a szegedi joggyakorlat között jelentkező azonosságokra, hasonlóságokra és különbözőségekre hívjuk fel a figyelmet. Tény az, hogy az

1843/44. évi büntetőeljárási javaslatnak vajmi kevés és mi több, aligha kimutatható hatása lehetett csupán a szegedi büntetőeljárási gyakorlatra. Erre vall különösen a kötött bizonyítási rendszer további fenntartása, az ügyvédi védelem korlátozása, az esetek többségében teljes kiakasztása, a fellebbezés kizárása a büntetőperek tekintélyes hányadánál stb. A büntetőeljárási törvényjavaslat ilyen formán Szegeden pusztába kiáltott szó maradt, de nem így a büntetőtörvénykönyv-tervezet. A szegedi büntetőbírák a szándékról, a gondatlanságról, a beszámítási képességről, a beszámítást kizáró okokról, a kísérletről, a tettességről, a részességről és a legtöbb bűncselekményről szinte pontosan olyan felfogást alakítottak ki magukban, mint amilyent a büntető törvényjavaslat szerkesztői messze hazánk határain kívül is feltűnést keltő hangon hirdettek.

Az 1843/44. évi büntető törvényjavaslat rendelkezései és a szegedi gyakorlati jogászok megoldásai között mutatkozó azonosságokat vagy hasonlóságokat nem minősíthetjük egyszerűen a vak »véletlen« művének, de csupán e tények ismeretében határozottan azt már nem állíthatjuk, hogy 1848-ban Szegeden feltétlenül a törvénykönyv-tervezet közvetlen hatása érvényesült. Nem merünk arra vállalkozni, hogy e törvényjavaslat bizonyítható hatásáról beszéljünk, de ennek ellenére az azonosságok azonosságok, a hasonlóságok hasonlóságok, a tények tények maradnak, ezek a kézzelfogható tények pedig feltétlenül igazolják azt; hogy a szegedi rabokat ítélő törvényszék bírái joggyakorlatukban az anyagi büntetőjog területén 1848-ban már nem feudális, hanem polgári szemléletre valló elveket érvényesítettek. A szegedi fenyítőszék tagjait a feudalizmuson forradalmi úton túljutott társadalomban elfoglalt osztályhelyzetük korlátozta ugyan abban, hogy a múlttal azonnal és következetesen szakítsanak, de ekkor még egyértelműen nem állította meg őket a haladásban.

Tanulmányunk bevezetésében utaltunk arra, hogy helytörténeti jellegű büntetőjogtörténet művelése nélkül nem születhet meg az országos büntetőjogtörténet sem. A több valószínűséget, mint teljes bizonyosságot tartalmazó értekezésünk végén éppen az országos büntetőjogtörténet felvirágoztatása érdekében szeretnénk azt az óhajunkat kifejezésre juttatni, hogy a miénkhez hasonló azonnali sikerrel nem kecsegtető részletkutatásokban akadnak követőink, akik velünk együtt történész- és jogász- szemlélettel ülnek majd be az egyes helyi levéltárak kutatószobáiba a poros, de annyi életet, legtöbbször bizony igen tragikus életet lehelő iratok közé. Tudjuk jól, hogy tanulmányunk még csak szerény részletkérdésekben vitte, vihette valamivel előbbre büntetőjogtörténeti tudományágunkat, többet majd akkor adhatunk, ha a szegedi büntetőbíróság 18. század első harmadától 1848 végéig fennmaradt feudális kópi periratainak és jegyzőkönyveinek egészét feldolgozhatjuk és a feldolgozás eredményeit közzétehetjük. Reméljük erre is hamarosan sor kerülhet.

УГОЛОВНЫЙ СУД ГОРОДА СЕГЕД В 1848 ГОДУ

(Резюме)

Др. Эден Бот

Автор в введении своей статьи обращает внимание на необходимость местно-исторических исследований. Он указывает на то, что без познания уголовного судопроизводства нескольких городских, областных и барских судов нельзя написать историю венгерского уголовного права, т. к. в Венгрии до 1878 года ввиду отсутствия уголовного кодекса по существу были в силе нормы обычного права и на территории уголовного права.

I. В первой части статьи говорится об органах, лицах и об уголовном судопроизводстве сегедского уголовного суда в 1848 году. Автор устанавливает, что в Сегеде те вели суд, которые управляли городом. Во главе уголовного суда стоял бургомистр. 4—10 судей — товарищей бургомистра выходили из членов городского совета, среди них всегда получали места представители главного начальника полиции и секретарской корторы. Уголовный суд судил с распространённой на уголовные преступления (*crimen*) компетенцией исключая оскорбление величества и измену, обыкновенно по четвергам или пятницам каждой второй недели. Его подсудность по статье закона № 23 от 1848 г. распространялась на каждого подозреваемого, не стоящего на военной службе, если он совершил преступление в Сегеде или если его здесь поймали.

Жагобшиком перед судом был главный городской прокурор, имеющий квалификацию адвоката, он возводил обвинение. Гордской главный прокурор вёл кроме представления обвинения и официальное расследование и следствие. Против городского прокурора стоял ответчик, которого обыкновенно ещё до вынесения приговора квалифицировали виновным. В уголовном процессе редко встречалась адвокатская защита, т. к. она была исключена не отлечёнными феодальными юридическими нормами из словесных уголовных процессов, которые были в подавляющем большинстве в процессах.

Автор начинает изложение уголовного судопроизводства в 1848 году показанием некоторых проблем тех действий, которые бывают в каждом роде судебных дел. Такими действиями являются принудительные мероприятия и доказывания. Из принудительных мероприятий в Сегеде чаще всего применялся арест. Принципиально целью ареста считали помешать бегству подозреваемого обвиняемого, но на практике едва ли был такой подозреваемый, который не был бы посажен под арест. Арестованного можно было выпустить судебным решением на свободу, если кто-нибудь ручался за него.

Доказывание в Сегеде характеризовало действительность принципов системы ограниченного доказывания, но формальное доказывание было почти вполне вытеснено вещественным доказанием. Одним из самых важных способов доказывания считалось в нашем городе высказывание обвиняемого. Признание, сделанное без принуждения и подтверждённое перед судом, считалось полным доказательством. Высказывание обвиняемого соучастника оценивалось только одинаково с показанием подозрительного свидетеля. Подтверждённое перед судом показание двух безупречных свидетелей, если оно основывалось не только на подозрении или слухе, также считалось полным доказательством. Высказывание обиженного было равномерно высказыванию подозрительного свидетеля. В Сегеде часто применялась и очная ставка, которая

подкрепляла высказывание стороны, говорящей в глаза. В случае оставивших за собой следы преступлений был проведён осмотр с вовлечением компетентных лиц. Сегедский уголовный суд часто пользовался и посредственными доказательствами, подозрительными знаками (*indicium*), но на основании подозрительных знаков был осуждён в 1848 году всего один обвинённый.

Уголовное судопроизводство пускалось в ход обычно донесением. В случае пропущения обязанности доноса, суд осуждал даже и родных. Доносу следовало расследование, потом уголовный суд на основании предъявленных документов, выносил решение по вопросу, что словесный-ли письменный-ли процесс проведёт против обвинённого. О проведении словесного уголовного процесса он распоряжался тогда, когда подозреваемый был обвинён в преступлении, влекущей за собой не более трехлетнего лишения свободы, иначе он распоряжался о проведении письменного уголовного процесса. Ход словесного уголовного процесса был следующим: при приёме процесса городской прокурор представлял обвинение, этому следовало доказывание, потом после процессных речей, суд ещё в день прёма процесса, выносил приговор, против которого нельзя было апеллировать и который был немедленно приведён в исполнение.

Процедура была более сложной тогда, когда суд решал о письменном уголовном процессе. При этой процедуре после предъявления обвинительного акта, суд принимал уголовный процесс (*levata*), три раза прокламировал (*proclamatio*), потом он отдавал обратно акты процесса прокурорской канцелярии с целью дальнейшей процедуры. На другой срок ответчик вступал в процесс (*litis contestatio*) с высказыванием, сделанным на существенную часть обвинения, таким образом процесс доходил до действительной стадии, до стадии доказывания. В течение доказывания обвинение и защита обыкновенно предъявляли свои доказательства на нескольких судебных заседаниях, наконец судьи выносили голосованием апеллируемый заключительный приговор (*sententia definitiva*). Приобретший законную силу приговор, после объявления, был передан судом канцелярии начальника полиции для исполнения.

II. Автор во второй части своей статьи излагает *городское уголовное право 1848 года в гор. Сегед*. Прежде всего он говорит о проблемах, связанных с понятием и явной формой преступления, потом о проблемах входящих в круг уголовной доктрины, наконец перечисляет отдельные преступления осуждённые в Сегеде в 1848 году.

Сегедский уголовный суд квалифицировал преступлением только умышленный или небрежный противозаконный поступок. Для установления умышленности он требовал, чтобы широко толкованный виновник совершил противозаконный поступок сознательно и намеренно и это можно установить по обстоятельствам противозаконности; а за небрежность виновник был привлечён к ответственности тогда, если он в случае требуемой предусмотрительности, при нужной тщательности мог бы избежать противозаконность.

Сегедским уголовным судьям были известны и причины усключающие или уменьшающие вменяемость. Он не осуждал детей моложе 12 лет и душевнобольных. Они ценили и скрывающей вменяемость причиной заблуждение и жизнеопасную угрозу. Уменьшающей вменяемость причиной считали пьяное состояние, если опьянение вызвало замешательство самосознания. Суд оправдывал и тех, которых во время отражения другим путём не отклоняемого незаконного нападения, в пределах законной защиты совершили противозаконное действие при отсутствии любого из этих условий. В исключающие вменяемость причины вошли ещё самопомощь, включенное в юридическую норму разрешение, право наказывания, а также права и обязанности исходящие из профессии.

Сегедский суд легче осуждал того, кто умышленно начал подходящим средством совершение определённого преступления, но его не закончил, чем виновника законченного преступления. Кроме виновника были ответственны и соучастники. Зачинщик, подстрекатель, раздражающий, или нанимающий другого на совершение указанного им преступления, осуждался равномерно с виновником. Товарищ виновника наказывался значительно легче. Защищающего преступление считали виновным в соучастии поступка виновника. Не было неизвестно в Сегеде и совокупность противозаконных действий, которое судьи города ценили отягчающим обстоятельством.

Целью наказания являлась в Сегеде в 1848 году «справедливая» репрессия, которая даёт обиженному удовлетворение и пугает других от совершения преступления. В интересе вынесения «справедливого» приговора обсуждали сегедские судьи и отягчающие и смягчающие обстоятельства и в интересе достижения цели наказания применяли разные средства наказания. Чаще всего применяемое средство наказания

было в Сегеде лишение свободы, но раз одного гравителя — убийцу приговорили к смерти, и иногда даже выносили приговор о наказании палкой.

Значительная обсуждённых преступлений в Сегеде в 1848 году совершилась против жизни и телесной целостности. Убийством считалось умышленное убивание человека, а намеренным убиванием человека то действие убивания человека, которое было совершено виновником в незапном пылу гнева сейчас же. Виновник убивания человека и небрежности был также привлечён к ответственности сегедским судом. Виновник законченного преступления убийства был приговорён к смерти, но совершатели прочих вариантов убивания человека были наказаны лишением свободы на год, иногда на два. В Сегеде не оставалось без наказания и подкидание детей на такое место, где обыкновенно ходили люди; совершители телесных повреждений также получали наказание, которое было относительно лёгкое, продолжающееся не более трёх месяцев лишение свободы.

Чаще всего повторялись в Сегеде преступления, совершённые против имущества и частной собственности. Кражей считали намеренное и незаконное взятие чужого имущества, если виновник не применял насилия. Совершенная с применением насилия кража была квалифицирована грабежом. Растрата ещё не была злостное банкротство. Не было неизвестно в Сегеде и укрывательство, но это преступление часто квалифицировали соучастным видом, связанным с основным преступлением. Поджог входил в ряд преступлений против имущества, будь виновник поступил намеренно или небрежно. Совершители преступлений против имущества получали в Сегеде в 1848 году очень строгие наказания, нередко лишение свободы на несколько лет.

Насильственное поведение против органов власти наказывали относительно очень легко. Не наказывали простую развращённость и внебрачное сожительство (*concubinatus*), даже наказания за прелюбодеяние едва ли можно назвать наказанием. Не так как в практике феодальной эпохи ругатели оставались без наказания.

Сводка: В Сегеде в отношении уголовного права мартовская революция в 1848 году не является границей эпохи. Судьи старались прежде всего сохранить порядок частной собственности, но наложенные ими наказания уже не можем считать суровыми. Уголовный законопроект прогрессивного характера от 1843/44 гг., который был известен во всей Европе, сильно подействовал на практику в Сегеде, или по крайней мере сегедские судьи поступали в его духе.

DIE STÄDTISCHE STRAFGERICHTSBARKEIT VON SZEGED IM JAHRE 1848

(Zusammenfassung)

von

Dr. Edmund Both

In der *Einleitung* seiner Abhandlungen betont der Verfasser die Notwendigkeit der ortsgeschichtlichen Forschungen. Er weist darauf hin, dass ohne die Kenntnis der Strafgerichtsbarkeit mehrerer Stadtgerichte, Komitatsgerichte und Patrimonialgerichte die Geschichte des ungarischen Strafrechts nicht geschrieben werden kann, weil in Ungarn bis 1878 mangels eines Strafgesetzbuchs auch auf dem Gebiet des Strafrechts eigentlich gewohnheitsrechtliche Regeln sich geltend machten.

I. Im ersten Teil der Abhandlung ist von den *Organen und Personen der Strafrechtspflege*, ferner vom *Strafverfahren* in Szeged im Jahre 1848 die Rede. Der Verfasser stellt fest, dass in Szeged die Strafgerichtsbarkeit von denjenigen ausgeübt wurde, die die Stadt verwalteten. An der Spitze des Strafgerichtshofes stand der Bürgermeister. Die 4—10 Richtergenossen des Bürgermeisters waren Mitglieder des Stadtrates, unter denen der Oberstadthauptmann und der Delegierte des Notariats immer Platz hatten. Der Strafgerichtshof sprach Recht gewöhnlich am Donnerstag oder am Freitag jeder zweiten Woche im Ratshaus und sein Wirkungskreis breitete sich mit Ausnahme des Majestätsverbrechens und Hochverrats auf die öffentlichen Verbrechen (*crimen*) aus. Die Kompetenz des Strafgerichtshofes breitete sich im Sinne des 23. sten Gesetzartikels 1848 auf jeden nicht im Militärdienst befindlichen

Verdächtigten aus, falls dieser das Verbrechen in Szeged verübt hatte oder hier verhaftet worden war.

Vor dem Gericht wurde die Anklage vom Stadtanwalt als Aktor vertreten, der eine advokatorische Befähigung besass. Ausser der Vertretung der Anklage führte der Stadtanwalt auch offizielle Voruntersuchung aus. Gegenüber dem Stadtanwalt stand der Beklagte, der gewöhnlich noch vor dem Urteilsfällung schuldig erklärt wurde. Im Laufe des Strafprozesses kam es nur selten zur advokatorischen Verteidigung, weil diese durch die nicht ausser Kraft gesetzten feudalen Rechtsregeln in den mündlichen Strafprozessen, die die Mehrheit der Prozesse ausmachten, ausgeschlossen wurden.

Der Verfasser beginnt die Besprechung des Strafverfahrens im Jahre 1848 in Szeged mit der Aufführung einiger Probleme des Verfahrens in allen von Prozessen. Solche Verfahren sind die zwingenden Massnahmen und Beweisführung. Unter den zwingenden Massnahmen wurde in Szeged meistens die Verhaftung angewendet. Der Zweck der Verhaftung war im Prinzip die Verhinderung der Flucht des Verdächtigten. Im Parxis hat man aber jeden Verdächtigten verhaftet. Durch einen gerichtlichen Beschluss konnte der Verhaftete auf freien Fuss gesetzt werden, wenn jemand für ihn Bürgschaft leistete.

Die Beweisführung im Jahre 1848 in Szeged war durch die Geltung des gebundenen Beweisführungssystems charakterisiert, aber die formelle Beweisführung war schon von der materiellen Beweisführung verdrängt. Als eines der wichtigsten Beweismittel wurde die Aussage des Beschuldigten betrachtet. Das ohne Anwendung von Zwang und vor dem Gericht bekräftigte Geständnis wurde als vollständiger Beweis angesehen. Die Aussage des Mitbeschuldigten war nur mit der Aussage des verdächtigen Zeugen gleichwertig. Die Aussagen zweier tadelloser Zeugen, falls diese sich nicht bloss auf Verdacht oder Hörensagen gründeten, bedeuteten gleichfalls vollständigen Beweis. Die Aussage des Verletzten war gleichwertig mit der Aussage des verdächtigen Zeugen. Mehrere Male fand in Szeged eine Konfrontation statt, die die Aussage des Konfrontierten bekräftigte. Bei den Verbrechen die Spuren hinterlassen wurde eine Augenscheinseinnahme vorgenommen, die mit der Heranziehung von Sachverständigen ausgeführt wurde. Das Szegeder Strafgericht benutzte oft auch indirekte Beweise (Indizien), aber bloss auf Grund von Indizien Verurteilte es nur einen Beklagten im Jahre 1848.

Das Strafverfahren begann gewöhnlich mit der Anzeige. Im Falle der Versäumung der Anzeigeverpflichtung bestrafte das Gericht auch die Angehörigen. Der Anzeige folgte die Voruntersuchung, dann auf Grund der unterbreiteten Akten entschied das Gericht in der Frage, ob es einen mündlichen oder schriftlichen Strafprozess gegen den Beschuldigten führen will. Es verordnete einen mündlichen Strafprozess, wenn der Verdächtige mit der Verübung eines Verbrechens angeklagt war, das eine Freiheitsstrafe von weniger als drei Jahren mit sich brachte. Andernfalls entschied es für einen schriftlichen Strafprozess. Der Verlauf des mündlichen Strafprozesses war folgendes: Bei der Prozessaufnahme erhob eine Klage der Stadtanwalt. Darauf folgte die Beweisführung, dann, nach den Prozessreden sprach das Gericht noch am Tage der Prozessaufnahme unberufungbares und sogleich vollziehendes Urteil.

Das Verfahren war komplizierter als beim mündlichen Strafprozess, wenn das Gericht für den schriftlichen Strafprozess entschied. Bei diesem Verfahren nahm das Gericht den Strafprozess nach der Einreichung der Anklageschrift auf (*levata*), liess ihn dreimal ausrufen (*proclamatio*), dann gab die Prozessakten für weite Verfahren dem Anwaltsamt zurück. An einem weiteren Fristtag geschah die Einlassung in den Prozess des Beklagten mit seiner Aussage auf die meritorischen Teile der Anklage (*litis contestatio*), wodurch der Prozess in seine beweisführende Periode trat. Im Laufe der Beweisführung legten die anklagende und beschuldigte Partei ihre Beweise meist in mehreren Gerichtsverhandlungen dar, bis endlich die Richter mit Stimmabgabe endgültiges Urteil (*sententia definitiva*) sprachen. Nachdem das Urteil rechtsgültig geworden war, liess es das Gericht nach der Verkündigung durch das Kapitänamt exekutieren.

II. Im zweiten Teil seiner Abhandlung erörtert der Verfasser das *Stadtstrafrecht im Jahre 1848 in Szeged*. Er behandelt zuerst den Begriff und die Erscheinungsformen des Verbrechens, dann erörtert er in den Kreis der Straflehre gehörende Probleme, endlich untersucht er nach der Reihe die in 1848 in Szeged beurteilten Verbrechen.

Das Szegeder Strafgericht betrachtete im Jahre 1848 nur vorsätzliche oder fahrlässige rechtswidrige Handlungen als Verbrechen. Zur Feststellung des Vorsatzes erforderte es, dass die rechtswidrige Handlung vom im weitem Sinne gemeinten Täter (Verbrecher) aus den Umständen der Rechtsverletzung feststellbar bewusst und gewollt verübt werde, und der Täter wurde wegen Fahrlässigkeit zur Rechenschaft gezogen, wenn er bei der von ihm zu erwartenden Vorsicht die Rechtsverletzung hätte vermeiden können.

Die Strafrichter von Szeged kannten auch die zurechnungsausschliessenden oder -verringernenden Gründe. Sie bestraften Kinder unter dem zwölften Lebensjahr und Geisteskranken nicht. Als zurechnungsausschliessende Gründe wurden der Irrtum und die lebensgefährliche Drohung betrachtet. Als zurechnungsverringernender Grund wurde die Trunkenheit betrachtet, falls der Rausch Bewusstseinsstörung verursachte. Das Gericht sprach auch diejenigen frei, die im Zurückschlagen anders nicht zu parierenden rechtswidrigen Angriffs innerhalb der Grenzen der rechtmässigen Verteidigung beim Fehlen einer dieser Bedingungen ihre rechtverletzende Tätigkeit entfalteten. Zu den zurechnungsausschliessenden Gründen wurden noch gerechnet die Selbsthilfe, die in der Rechtsregel enthaltene Erlaubnis, das Züchtigungsrecht und die aus Beruf stammenden Rechte und Pflichten.

Leichter als den Täter eines vollendeten Verbrechens bestrafte das Szegeder Gericht die Person, die mit geeignetem Mittel die Verübung des festgelegten Verbrechens vorsätzlich begann aber sie nicht vollendete. Ausser den Tätern waren auch die Teilnehmer verantwortlich. Der Anstifter, der jemanden anderen zur Verübung eines von ihm bestimmten Verbrechens aufhetzte, erregte oder dinge, wurde ebenso behandelt wie der Täter. Der Gehilfe wurde viel leichter bestraft als der Täter. Der Begünstiger wurde als Teilnehmer an der Handlung des Täters schuldig erklärt. Auch die Häufung von Verbrechen war in Szeged nicht unbekannt, und sie wurde von den Strafrichtern als ein erschwerender Umstand angesehen.

Der Zweck der Bestrafung in Szeged im Jahre 1848 war die »gerechte« Retorsion, die dem Verletzten Genugtuung gibt und auch andere von der Verübung des Verbrechens zurückschreckt. Im Interesse der Auferlegung einer »gerechten« Strafe untersuchten die Richter von Szeged auch die mildernden und erschwerenden Umstände und um den Zweck der Strafe zu erreichen wendeten sie verschiedene Strafmittel an. Das in Szeged am häufigsten angewendete Strafmittel war die Freiheitsstrafe, aber einmal wurde ein Raubmörder mit dem Tode bestraft und manchmal wurde auch die Prügelstrafe auferlegt.

Eine beträchtliche Anzahl der in 1848 in Szeged beurteilten Verbrechen war gegen Leib und Leben gerichtet. Als Mord wurde betrachtet die Tötung eines Menschen, die mit Vorbedacht verübt wurde, und als vorsätzliche Tötung wurde angesehen die Tötung eines Menschen, wenn sie der Täter im Jähzorn vorsätzlich sogleich ausführte. Den Täter der fahrlässigen Tötung zog der Gerichtshof von Szeged gleichfalls zur Rechenschaft. Der Täter des vollendeten Verbrechens des Mordes wurde mit dem Tode bestraft, die Verüber der anderen Arten der Mordtötung aber wurde mit ein-, bisweilen zweijährigem Freiheitsverlust bestraft. Es blieb auch nicht unbestraft die Kindesaussetzung, die meist an besuchten Stellen stattfand und die Verüber von Körperverletzungen bekamen eine verhältnismässig milde, höchstens drei Monat lange Freiheitsstrafe.

Die Verbrechen gegen das Vermögen, das Privateigentum waren in Szeged am häufigsten. Als Diebstahl wurde das vorsätzliche und rechtswidrige Wegnehmen fremder, beweglicher Sache betrachtet, wobei der Täter keine Gewalt brauchte. Der Diebstahl mit Anwendung von Gewalt galt als Raub. Die Unetrtschlagung wurde vom Diebstahl noch nicht scharf unterschieden. Bestraft wurden auch der Betrug und der sündhafte Bankrott. Auch kannte man in Szeged die Hehlerei, aber dieses Verbrechen betrachtete man oft als eine Form der Teilnahme am Grundverbrechen. Zu den Verbrechen gegen das Vermögen zählte man auch die Brandstiftung gleichgültig ob sie vorsätzlich oder fahrlässig geschah. Den Verübern von Verbrechen gegen das Vermögen wurden in Szeged sehr schwere Strafen, nicht selten mehrjährige Freiheitsstrafen auferlegt.

Im Jahre 1848 wurde die Gewalt gegen die Behörden in Szeged verhältnismässig sehr milde bestraft. Die einfache Unzucht und das Konkubinat wurden nicht vergolten, auch die Bestrafung der Ehebrecher kannte kaum eine Strafe genannt werden. Abweichend von der Praxis der feudalen Epoche blieben auch die Flucher unbestraft.

Zusammenfassung. In Szeged bildet die Märzrevolution von 1848 in strafrechtlicher Beziehung keine Epochengrenze. Die Richter waren in erster Linie bestrebt, die Ordnung des Privateigentums zu schützen, aber die von ihnen auferlegten Strafen können wir nicht mehr grausam nennen. Der fortschrittliche ungarische Strafgesetzentwurf von 1843/44, der ganz Europa bekannt war, hatte einen grossen Einfluss auch auf die Praxis in Szeged; mindestens verfahren die Richter von Szeged im Geiste dieses Gesetzentwurfs.